

1.587

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT

KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

DR. BERKESZI ISTVÁN,

FŐTITKÁR ÉS MUZEUMI ŐR.

KIADJA A DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI
MUZEUMTÁRSULAT.

XIX. (ÚJ) ÉVFOLYAM. — III. és IV. FÜZET.

TEMESVÁROTT, 1903.

NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVSAJTÓN.

Az *Értesítő* 1903. évi I. és II. füzete helyett a Dr. Baróti Lajos-féle *Adattár* VIII. része jelent meg. Új tagtársaink az *Adattár* egy-egy részét a főtítkári hivatalnál 1—1 korona kedvezményes áron megszerezhetik.

TARTALOM.

Deák Ferencz. (1803—1903.)	1
Temesvármegye és az 1843/44. országgyűlés. Adatok a reformkorszak történetéhez. — <i>Cseh Lajostól</i>	3
Nébány krassómegyei kamarai község úrbéri állapota a XVIII. század végén. — <i>Dr. Turchányi Tihamértől</i>	14
Egy kőkorszaki telep az Al-Duna vidékén Szokolovác község határában. — <i>Böhm</i> <i>Lénárdtól</i>	19
Dél-Magyarország bronzkori fémleletei. — <i>Milleker Bódogtól</i>	22
A borjasi őstelepek. — <i>Orosz Endrétől</i>	64
Adalékok Délmagyarország történetéhez. — <i>i — s.</i>	83
A Rákóczi-kiállítás és a kassai muzeum. — <i>Cs. L.-tól</i>	103
Vegyes hírek	106
<i>Tárca:</i>	
Kivonatos jelentés az 1903. januártól december végéig tartott ülésekről	107
A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Muzeum-Társulat az 1903. év végén	150

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT
KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

DR. BERKESZI ISTVÁN,
FŐTITKÁR ÉS MUZEUMI ŐR.

KIADJA A „DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUM-
TÁRSULAT.”

XIX. (ÚJ) EVFOLYAM.

TEMESVÁROTT.

NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVSAJTÓN.

1903.

301587

ÖTLET

MAGY. TUD. AKADEMIÁ
KÖNYVTÁRA

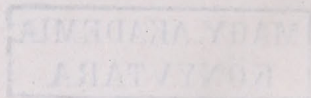
A XIX. (új) évfolyam általános tartalma.

Az I. és II. FÜZET

helyett kiadta a társulat a következő önálló művet: „Adattár Délmagyarország XVIII. századi történetéhez. VIII. rész. Szerkeszti: Dr. Baróti Lajos.

III. és IV. FÜZET.

Deák Ferencz. (1803—1903.)	1
Temesvármegye és az 1843/44. országgyűlés. Adatok a reformkorszak történetéhez. — <i>Cseh Lajostól</i>	3
Néhány krassómezei kamarai község úrbéri állapota a XVIII. század végén. — <i>Dr. Turchányi Tihamértől</i>	14
Egy kőkorszaki telep az Al-Duna vidékén Szokolovác község határában. — <i>Böhm Lénárdtól</i>	19
Dél-Magyarország bronzkori fémleletei. — <i>Milleker Bódogtól</i>	22
A borjasi őstelepek. — <i>Orosz Endrétől</i>	64
Adalékok Délmagyarország történetéhez. — <i>i — s.</i>	83
A Rákóczi-kiállítás és a kassai muzeum. — <i>Cs. L.-tól</i>	103
Vegyes hírek	106
<i>Tárca:</i>	
Kivonatos jelentés az 1903. januártól december végéig tartott ülésekről	107
A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Muzeum-Társulat az 1903. év végén	150

A XIX. (II) évfolyam állásának tartalma

AR. ÉS H. FÜZET

Írások a Magyar Akadémia 1881. évi munkájáról. Szerkesztette: Dr. Borsos János.

IV. ÉVFÜZET

Table listing contents of Volume IV, including titles and page numbers. The text is mirrored and difficult to read.

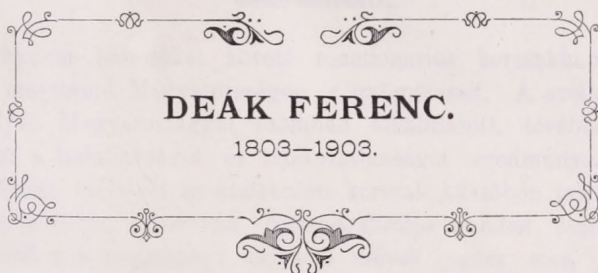
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI
ÉRTESITŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT KÖZLÖNYE.

XIX. (ÚJ) ÉVFOLYAM.

1903.

III. ÉS IV. FÜZET.

Emlékezzünk meg születése századik évfordulóján e történelmi füzetek szerény hasábjain is történelmünk egyik legnagyobbjáról, a „haza bölcséről,“ ki mindig csak egyszerű polgára kívánt lenni hazájának, de e mellett a történet muzsája mégis oly mélyen véste be nevét nemcsak hazánk, hanem az egész emberiség történetkönyvébe, hogy azt onnan évezredek sem fogják kitörülhetni, csak úgy mint nem a Periklesét, Franklinét vagy a Washingtonét.

Egyike volt ama nagy férfiaknak, kik elhatározólag folynak be nemzetök sorsára, a kik nagyrészen magok alkotják annak történetét; de e mellett mint jogbölcsész és szónok, az eszményi haza- és emberszeretet, valamint a polgári becsületesség és igazságosság örökbecsű példányképe, kilép ő egy ország szűk határain, hogy az egész emberiségnek legyen egyik követendő mintaképe.

Küzdés a jogért. Ez volt amaz aranyfonál, a mely Deák Ferenc egész életpályáján végig vonul. Élete, tettei, minden alkotása egy nyitott könyv nemzete számára, mely kiapadhatlan

forrása marad mindenkor a nemzeti jogokért érvekkel küzdők számára, de egyúttal forrása a bölcs önmérséklésnek is, mely jobban tudja szeretni a hazát, mint gyűlölni annak ellenségeit.

Hazánk újabb államéletének ő a megteremtője.

Haladásunk minden téren az ő alkotása becsét hirdeti.

Áldott legyen közöttünk mindenkor a Deák Ferenc szelleme.

Temesvármegye és az 1843—44. országgyűlés.

— Adatok a reformkorszak történetéhez. —

CSEH LAJOSTÓL.

A francia háborúkat követő reactionarius korszakban Metternich politikája megtermé Magyarországon is gyümölcseit. A szellemi zárrendszer, melyet Magyaroszággal szemben alkalmazott, továbbá a szigorú cenzura azt a tudatlanságot és tájékozatlanságot eredményezték a reformokat illetőleg, melylyel az átalakulási korszak küszöbén találkozunk. Míg az 1790-es években a tanultak Nyugat-Európa minden eszméjével tisztában vannak s a röpiratok s nagyobb művek egész sora jelenik meg, melyek a hazai viszonyokból kiindulva ismertetik az átalakulás módzatait, addig az átalakulási korszakban majdnem két évtized telt bele, míg a nemzet többsége belátta, hogy a korszerű reformok megvalósítására, ha fenn akar állani, csakugyan szükség van. Eleinte még a reformot akarók sem találják meg az utat, a melyen haladniok kell. A cél s a célhoz vezető eszközök megjelölése „a legnagyobb magyar“-nak az érdeme. Felépése után, dacára a legnemesebb törekvéseknek három országgyűlés végződik be a nélkül, hogy az átalakulásban sok tényleges eredményt felmutathatna; meddőknek még sem mondhatók e tanácskozások, mert az ott felmerült eszmék foglalkoztatták a megyegyűléseket és a kaszinókat egyaránt. Az „Országgyűlési ifjúság“, Kossuthnak „Országgyűlési Tudósításai“, majd „Törvényhatósági Tudósításai“ egyformán azt eredményezték, hogy a nemesség értelmesebb része a reformok szolgálatába állott. A 40-es évek kezdetén már a conservatívek is a lassú átalakulás mellett nyilatkoztak. Akkor indult meg 1841-ben Kossuth „Pesti Hírlap“-ja, melynek ékes tollú szerkesztője mindinkább magához ragadta a vezetést. Nagyban hozzájárult az eszmék tisztázásához Széchenyi „Kelet Népe“ s még jobban Dessewffy Aurélnak conservatív „Világa.“

Ezek után az 1843/44. országgyűléshez méltán fűződhetnek nagy remények. A megyegyűlések előre láttatták az országgyűlés képét. Bízást lehetett számítani, hogy az alsóházban a reformot akarók lesznek többségben. Innen a megyei karok és rendek nagy buzgósága, hogy minél szélesebb körű utasítást adjanak követőiknek. Annál könnyebben mehetett

ez, mert az 1839/40. országgyűlés nagygyából kijelölte a következő országgyűlés teendőit.

A megyék már a királyi meghívó kihirdetése előtt élénk levélváltásban állottak egymással. Eme átiratok a legtöbbször országos érdekű dolgokra hívják fel más megyék karainak s rendeinek a figyelmét, még pedig rendszeren sérelmekre. Ha helyi érdekek megsértése történt is, az mindig olyan, mely az országszerte dívó jogon ütött csorbát. Temesvármegyében az átiratok, ha az ország haladásával állottak kapcsolatban, mindig élénk visszhangot keltettek, támogatásukat ez esetben soha meg nem tagadták tőle. Szép világításba helyezi a szabad sajtóról alkotott véleményüket Hontvármegye átiratára adott válaszuk, midőn ez felpanaszolja, hogy a könyvnyomó sajtó használatát a helytartótanács eltiltotta. „A sajtószabadság — mondják, — mint egy szabad közállomány életerének, de egyébiránt is e hon semmi törvénye által nem tiltott, közjóra vezető eszközének pártolását, a haladás és felvilágosodás lelkét tipró könyvvizsgálatnak sérelemkénti előterjesztését és megszűnését a karok és rendek már a jövő hongyülesi követek utasításaiba befoglaltatni rendelik.“¹⁾

Ugyancsak ez a felfogás érvényesül később a gyűlésen, midőn megrendelik Záborszky Alajos országgyűlési tudósításait. Mert „visszaemlékeznek ezuttal a mult országgyűlés alatt, sőt azután is Kossuth Lajos Úrnak az értelmesség kifejlődését öregbíteni szándékozó, hasonló nemes törekvéséből merített kellemes és tanulságdús élvezetekre“²⁾ Belátják ezzel egyidőben a pontosan szerkesztett országgyűlési naplónak a fontosságát is, mert oda utasítják követeiket, hogy nemesak az országgyűlések, hanem az ép oly fontos kerületi ülések tárgyalásairól is vezessenek gyorsírók segítségével pontos naplókat és fizesse azokat az országos pénztár, mint a mult országgyűlésen a főrendűek naplójának szerkesztésénél az történt.³⁾

És a temesvármegyei rendek felfogása úgyszólván a reformok minden kérdésében ily tisztult már. Conservatív ellenzék nincs is, vagy ha van, az oly csekély számú, hogy szavát sem meri hallatni. Alaptalan félelemben ringatták tehát magukat azok, kik azt hitték, hogy a fényes tehetségű és mély tudományú Lonovics József püspöksége alatt a viszonyok megváltoznak s esetleg a conservatív felfogás kerekedik a megyében felül. Nem csak a megyegyűlések tagjai, de még ebecki Tihanyi Ferencz temesi gróf és főispán is a liberalismus hívének mondható. Legalább e mellett tanúskodik Vukovits Sebőnek id. Ormós Zsigmondhoz irt levele. A kormánynak ugyanis a vallási ügyben adott válaszáat ő sem

¹⁾ Temesvm. jegyzőkönyve 1843. márcz. 13.

²⁾ Temesvm. jegyzőkönyve 1843. május 30.

³⁾ U. o.

helyeselte. „Főispányunk, kivel tegnap és ma szólottam — írja Vukovics, — felette határozott e tárgyban (t. i. a vallási ügyekben), s rokonul érez az oppositíóval.“¹⁾

Nem csodálkozhatni ily körülmények között, hogy Temesvármegye a követek megválasztásával csaknem páratlanul áll a megyék között. Nem került itt vérengzésre, de még hevesebb szóváltásra sem a dolog. Pedig az utasítások oly szellemben készültek, hogy még a túlzásokkal vádolt Vukovicsnak sem kellett meggyőződéséből engedni, hogy az utasítások szellemében járjon el.

E becki Tihanyi Ferenc, temesi gróf és főispán 1843 április 24-én nyitotta meg Temesvármegye követválasztó és az utasításokat megadó rendszeres közgyűlését. Itt először a királyi meghívólevelet olvasták fel, a melyet a karok és a rendek „a legérzékenyebb fiúi háladatossággal párosult örömeiről zsenge kinyilatkoztatásával“ fogadtak. Utána áttértek a követutasítások tárgyalására. A választmánytól kidolgozott utasításokon csupán néhány kevésbé lényeges módosítást eszközöltek.

Nagy kár, hogy az eredeti utasítások hiteles szövegét nem tudtam a megyei levéltárban megtalálni, így azok közléséről le kellett mondanom. A megyegyűlések jegyzőkönyvét s a pótutasításokat olvasó azonban tisztában lehet azzal, hogy az eredeti utasítások az akkor már országszerte megalakult liberális ellenzék szellemében történtek. De eléggé megvilágítja a megyei karok és rendek felfogását az a határozat, melyet a királyi előterjesztések megismerésekor hoztak, a melyet alább közlök.

A vármegyei rendek az utasításokban megalkották azt az elvi alapot, a mely értelemben az országgyűlés tárgyalásait befolyásolni szándékoznak. A követek pusztán a rendek akaratának a végrehajtói az országgyűlésen, ép' azért, ha valami fontosabb ügyben szavazatukat akarják érvényesíteni, úgy pótló utasításokat kell kérniök. Kisebb ügyekben utasításaik szellemében járhatnak el.

A követek személyének a megválasztásánál az az irányadó szempont, hogy oly egyénekre essék a választás, kik az utasítások szellemében őszintén óhajtanak eljárni s a rendek akaratának igazi kifejezői. S ezek tekintetbe vételével, mondhatni, másodrangú szempont az, hogy oly egyéneket válasszanak, kik egyéni tekintélyök súlyával is hatni képesek. Mert egy makacs, saját elveihez az utasítások ellenére is ragaszkodó egyént semmi esetre sem lettek volna hajlandók küldeni. A hibát a rendek már a következő 1847/48. országgyűlés előtt belátták, azért a legtöbb megye ekkor már általánosságban adta utasításait, tág teret engedve a részletekben az egyéni felfogásnak.

Temesvármegyében, minthogy az utasítások egészen liberális szellemben

¹⁾ A Délmagyarországi tört. és rég. muzeumtársulat levéltára.

történtek, teljes egyetértéssel választották meg a megye két liberális gondolkodású főtitkárjelöltjét. „Közegyetértés közepette nyilvánults éljenzéssel párosult felkiáltások és nevedő tapsok közt“²⁾ első követül Várkonyi Ádám, rendszerinti alispánt, másodikul Vukovics Sebő, főszolgabírókat választották.

A megválasztottak a következő, 1792 óta divatos esküt tették le:

„Én N. N. esküszöm az élő Istenre, boldogságos szüzre és minden szentekre, és hitemre fogadom, hogy a legközelebb tartandó országgyűlésen sem nyilván, sem alattomban mást beszélni, cselekedni avagy írni nem fogok, mint mi a király és ország díszeré, javára, szabadságának és kiváltságainak fentartására, s a nemzeti alkotmány állandóságára nézve illő és szükséges leszen; esküszöm azonkívül, hogy ugyanazon országgyűlésre említett célból küldött karokkal és rendekkel, mindazokban, melyek a király és haza hasznára szolgálnak, egyetértendek, és így a királynak és az országnak a honi törvényeken, kiváltságokon és szokásokon nyugvó hasznát egyesült erővel — félretéve és megvetve minden jutalmat, kedvezést vagy félelmet — múlthatatlanul előmozdítandom, és semmit előtök el nem hallgatok, mi a király és ország javának elősegülésére azoknak tudniok kelletik, esküszöm végül, hogy nem csak a most adott vagy jövőben az országgyűlés lefolyta alatt adandó utasításokhoz magamat alkalmazni s a kétségekben küldőimhez folyamodni, hanem mindazokat teljesíteni fogom, miket egy hű és igaz hazafitól várhatni és kívánni lehet. Isten engem úgy segéljen. Amen.“²⁾

Várkonyi Ádám és Vukovics Sebő az országgyűlésen a rendek táblájának számottevő tényezői. Várkonyi kipróbált ember, ügyes szónok és élénk ítéletű ember, ki mint főjegyző és alispán egyaránt közszeretetet vívott ki a maga számára s az országgyűlésen is talpraesett fölszólalásaival nem egyszer aratott sikereket. Vukovics már az 1832/36. országgyűlésen feltűnt, a hol mint az országgyűlési ifjúság egyik legtevékenyebb és leglelkesebb tagja („kis követ“) vett részt. Már ekkor a legszebb jövőt jósolták neki a megyében. Megfelelt a reményeknek, országos nagy emberré nőtte ki magát, az 1849. Szemere miniszteriumban az igazságügyi tárcát vezette. Az 1843/44. országgyűlésen pedig követtársai azzal mutatták ki becsülésüket, hogy a kerületi tábla egyik jegyzőjévé választották.

A követek mellé országgyűlési irnokokul 1 frt 30 p. krajcárnyi napidíjjal megválasztották a rendek: Pottyondy Ferenc, Fekete Ferenc, Jancsó Pál és Degré Alajost; a főispán gyakorlat-szerzés végett tiszteletbeli irnokoknak kinevezte: Sztojanovits Pétert, Zonya Józsefet, Koronghy Ernőt, Kövér Lajost, Benitzky

¹⁾ Temesvármegye jegyzőkönyve, 1843. ápr. 24.

²⁾ Temesvármegye jegyzőkönyve, 1843. ápr. 25.

Dénest, Balázs Eduárdot, Malenitza Györgyöt, Takács Emánuel, Ónossy Mátyást, Poturayt és utóbb Túri Samut.

Fontos határozata még a főispán elnöklete alatt tartott megyegyülésnek, hogy az elnök indítványára Szabó Antal másod-alispánt felhatalmazták, hogy rendkívüli közgyűlést hívhasson össze a pótló utasítások elkészítésére, arra kötelezték azonban, hogy 10 nappal előbb kitűzze a határnapot.

* * *

Az 1843. május 14-ére összehívott országgyűlést csak 20-án nyitotta meg a király Pozsonyban, az érseki palotában. A megnyitása után a követek a királynál, majd Metternichnél tisztelegtek. A királynál a főispánok, a mindenható miniszternél a kancellár mutatta be az alsóházi tagokat. Sikertelenül jellemzést ad Metternichről ez alkalomból Vukovics: „A minden abszolút miniszterek hőse német komoly felsőséget tükrözve arcán, magasabb számú tekintélybe helyezé magát, mint szükséges volna, ha ő maga lenne a császár. Leeresszkedésének csak azon jelét adá, hogy midőn Palóczyt mutatván a kancellár „Ablegat der Borsoder Comitatus und cirkular Notär“ reá jegyzé: Ich weisz schon. Különben csak a kancellárhoz fordulva pedant lassúsággal szólott: Die königlichen Propositionen werden, ich hoffe, alle Wünsche befriedigen, aber gegenseitiges Zutrauen ist natürlich nothwendig. Die Regierung musz mit Zutrauen vorgehen. Der Land wird gewisz nicht zurückbleiben wollen. Dafür kann niemand so bürgen, wie Euer Excellenz.“¹⁾ Az utóbbi szavaknak, mint Vukovics megjegyzi, örültek, mert a kormány képviselőjének a kancellárt tüntette fel s magát a magyar kormányon kívül állónak mutatá.

A királyi előterjesztések tényleg a kormány új irányát jelzik, azt mutatják legalább is látszólag ennek a pontjai, hogy a liberális párt több óhajának eleget tenni óhajt, egészen azonban a nemzet kívánságait nem elégítették ki. A követeknek a május 29. közgyűlésen felolvasott jelentéséből megismerték Temesvármegye karai és rendei szintén a közismeretű propositiókat. Ezek közül az 1840. országgyűlésen alkotott 3., 4., 5. törvény-cikkek által kinevezett országos küldöttség munkálatai, mint a Duna-szabályozás, a büntető törvény és javító rendszer behozatala, a katonai élelmezések és elszállásolások megváltása, nem különben a kir. városok országgyűlési állásának a törvénnyel való szabályozása, a kereskedelem céljait szolgáló utak készítése, hitelbank felállítása stb. mind olyanok, hogy nagy hiányt pótolnak, ha az említettek tekintetében megegyeznek a kormány és a rendek. A szebb jövő zálogát látják abban e vármegye karai és rendei is, de viszont nem tartózkodnak attól sem, hogy rámu-

¹⁾ Vukovics levele Ormós Zsigmondhoz a Délmagyarországi tört. és rég. muzeum-társulat levéltárában.

tassanak annak hiányaira. Érdemesnek tartom a követek jelentésére adott választ szószerint közölni a következőkben:

„Alkotmányos nemzet boldogulásának s jólétre törekvésének legbiztosabb alapjául tekintvén a Karok és Rendek a kölcsönös bizodalom övezte egyetértés amaz üdvös szellemét, mely kormány és nemzet között osztatlan érdekegységbe forr össze: a felolvasott kegyelmes királyi előterjesztéseket méltányló örömmézzel fogadják, közelösmeréssel tapasztalják ugyanis, hogy kormány és nemzet közt az 1840. évi országgyűlés alatt létesült nagyszerű kibékülés az e részben táplált sejtelmek és óhajtások beteljesedésével meghozván gyümölesét, kegyelmes koronás fejedelmünk jogszerű kormánya, honunk jelen átalakulási nehéz korszakában önkényt fogja fel a haladás lobogóját s vezérszövétnekkel tüzi ki a szellemi és anyagi emelkedés nagy ösvényét, melyen a törvényhozók terhes munkálatai vezéreltessenek. Lelkesedve látják továbbá, mikép a kormány megértve a kor kívánatait s a körülmények parancsoló szükségét, meg a honosok buzgó óhajtásait, amazt teljesíteni s ezeket a kir. előterjesztvények rokon tartalma által nagy részben megelőzni sietett. Alapos végül meggyőződésük az iránt, hogy a fejedelmi eme nyilvánulásban a közös érdeki törekvés szolgálván irányul, minden a törvényhozásnak az ország boldogulása eszközzésére oly gazdagon nyújtott anyag: ezek eredményében a kölcsönös bizodalom s a hon üdve a nemzet valódi hálája kíséretével mind nagyobb gyarapodást nyerend.

Valamint azonban a fejedelmi jogszerűség eme fényes tanújelen örömmézzel buzognak a Karok és Rendek, úgy nem titkolhatják el azon sajnálatukat, hogy a nemzet több kívánatára nézve a k. királyi előadások után is óhajtani való maradt hátra, hogy t. i. az országnak utóbbi hongyűléséből a fejedelem színe elébe terjesztett többrendű súlyos sérelmei orvoslása, a nemzetiség bővebb biztosítása, a vallás s a katonai kihágások ügyében történt felmutatások kegyelmes királyi válaszszerű ellátása, a teendők sorába nem tűzetett. Mindezek ugyanis az alkotmányos élet erébe vágó oly fontos kérdésekül vannak már utasításilag kijelelve, melyek elintézése előtt, míg t. i. a sérelmek a nemzet kebelén sajognak, a törvényhozásnak magas feladata ellenébe biztosan haladni nem is lehet. Midőn ezért őszinte kívánatukat abban is fejeznék ki a megye Rendei, miszerint ő cs. kir. felsége, kegyelmes királyi előadásainál fogva a nemzetek közérdekére nézve kitüntetett atyáskodó gondoskodását a már felterjesztett országos sérelmek és kívánatok iránt kiadandó kedvező válaszszerű koszorúzni s hű magyarjait e részben is megnyugtani méltóztassék: Követ urak arra utasítatnak, hogy a törvényhozó testület által első alkalommal teendő felírásba e megyének a királyi előadások folytán érzett méltányló örömet, valamint érdeklött tárgyokban kiadandó k. királyi válaszok iránti őszinte kívánatát befoglaltatni igyekezzenek. A haza pillanatai drágák s népek élete kedvező úgy mint mostoha körülményeknek

lévén alávetve, most, midőn a fejedelmi jogszerűség s méltányosság ily fényes zálogát birja a nemzet, az alkalmat használni a józan belátás parancsolja, s nincs kétség, miszerint Ő felsége hív nemzetének összesítendő ebbeli kívánatát is teljesíteni kegyeskedend.

Mi pedig a kegyelmes előterjesztésekben kijelelt kérdések tárgyalati rendjét illeti, miután ezek nagyobb részben az anyautasításokban foglalvák és abban a tárgyalási sor akképen lenne kitűzve, miszerint mindenek előtt az előleges sérelmek orvoslása sürgettetvén, rendben a nemzeti nyelv, vallás és katonai kicsapongások tárgyai vétessenek tanácskozás alá, a követ urak ehhez s az országgyűlésen bevett gyakorlathoz szorosán ragaszkodva, a kijelelt pontok felvételét s az előleges sérelmek közt kivált a szólás-zabadsági és a só árusítási tárgyak elintézését a kir. előadások előtt sürgetendik, többire az előadások tárgyai között első helyre a kir. városok ügyét emelni igyekezve, a fennlévő egyéb tételeket az ország közönséges sérelmével s kívánataival vegyesen tárgyalatni fogják, a még utasításba nem igtatott tárgyakra nézve további eligazítást várandók. Melynek eszközlése végett Szabó Antal másod-alispán, vagy hátráltatása esetére Gaal József táblabíró urak elnöksége alatt egybeülendő utasítás készítő választmánynak a többször érintett kir. előadások oly meghagyással adatuak ki, hogy ezekből azon tárgyakat, mikre nézve utasítás adás igényeltetnék, s mik a főutasításba foglalva nincsenek kiszemelve, azokról, ide értve különösen az 1840. 3., 4., 5. t.-e. által kinevezett országos küldöttség munkálatait, úgy szintén az országos útvonalak építési módja és eszköze iránti tervet, közelebbi közgyűlés elébe utasítási javaslatot terjesszenek követ uraknak maga idejében megküldendőt.¹⁾

Temesvármegye eme válaszában míg egyrésről megtaláljuk az őszinte örömet a jobb útra tért kormány eljárása felett, másrésről azonban a sorok közt kiolvashatjuk azt az aggodalmat is, hogy vajjon valóban a nemzet óbaja szerint akarja-e a kormány a kir. előterjesztésekben felsoroltakat megoldani. Sajnos, a következmények igazolták az aggodalmakat, mert az országgyűlés tárgyalásainak a menetén hamar kitűnt, hogy a kormány és a nemzet más és más vízen eveznek. A kormány ugyanis minden reformot saját hatalmának az öregbítésére kívánt felhasználni, míg a liberalis párt a nemzet önrendelkezési jogát iparkodott gyarapítani. Élesebb eszű megfigyelők már a kir. előterjesztésekből vették észre, hogy kormány és nemzet még mindig messze vannak az egyetértéstől. Vukovics már egy jun. 2-án írt levelében kifejezi ebbeli véleményét. „A kir. előadásoknak — írja Ormós Zsigmondnak — ne tulajdonítások kelletén túl érdemet. Vizsgáljátok mélyebben keresztül, hogy meggyőződjetek, miképen a kormány minden kérdést oly oldalról állított elő, mely neki sem jog-

¹⁾ Temesvármegye jegyzőkönyve 1843. máj. 29. 2175.

sem pénzáldozatába nem kerül s mit mi amúgy is tudtunk volna elintézni. De a nehézségeket, mik főkérdéseink eldöntésének szirtkövei, melyekről visszaverődnek leghőbb szándékaink, nem érinti, nem mutat irányt, sőt akaratot sem azok legyőzésére.“¹⁾

A kormány ily irányú céljai magyarázzák meg, hogy ezen országgyűlésen fejtegetett sok tárgy közül oly kevés emelkedett törvényerőre. Sok, nagy elmeélel boncolgatott eszme csak a jövő országgyűlésen, de némelyik akkor is csak részben valósulhatott meg. Igaz, hogy a sikertelenségben részes az a körülmény is, hogy az alsó táblán összesereglett ellenzéknek nincs valódi vezére, vezető szelleme, a ki köré valamennyien csoportosulnának, a kinek a vezetésében valamennyien megbíznának. Ez a fejtelenség okozta többször vereségöket. Csak, ha ezt látjuk, tudjuk igazi értékében méltányolni azt a veszteséget, mely Deák Ferencnek az országgyűlésen való meg nem jelenésével érte a hazát. Már ez, az 1843/44-iki országgyűlés érezte böles higgadtságának s boncoló talentumának a hiányait.

S valóban **Deák Ferenc**-et kiváló erényei, mint Széchenyi mondta a „nemzet kedveltjé“-vé avatták. Temesvármegye rendei a nagy férfiúhoz méltóan adnak kifejezést a veszteség felett, mely azzal érte a nemzetet, hogy a véres mandatumot nem fogadta el. „Egyébaránt — írja a jegyzőkönyv — hazaszerte tisztelt Deák Ferenc, Zalavármegye mult országgyűlési követének a mostani törvényhozásban nélkülözött jelenléte miatt a kerületi ülésben egybegyült képviselői kar részéről nyilvánított érzékeny fájdalomban, a követi tudósítás folytán annál inkább osztozván a megyei karok és rendek, minél aggasztóbbak a tudvalévő viszontagságok, mik a ritka tehetséggel, lángoló hazafisággal s valódi polgárerénnyel tündöklő férfit, hervadhatatlan érdemfűzérrel koszorúzott követi székétől elejték, s minél inkább érzik a haza legfontosabb pillanatában veszteségit a követi testület első bajnokának, ki a hon felvirágoztatásának nagy munkájához hivatva, polgártársai bizodalmanak s a tiszta entudatnak szerény jutalmát hordva keblében, magáért semmit, a közjóért mindent mi tehetségében állott, híven teljesített; ebbeli fájdalomukat jegyzőkönyvükbe oly óhajtással jelentik ki, hogy a körülmények feltornyosult borulatinak szerencsés elosztásával a nagy hazafi előbbi helyét a nemzet közörömére mielőbb elfoglalhassa.“²⁾

Vukovics Sebő követi helyzetéből kifolyólag szélesebb látókörrrel szól Deák távolmaradásáról s egyúttal Ormós Zsigmondhoz írt levelében rámutat a veszteség okára következőkben: „Mit mondjak Deákról? Neve említésénél jéghideg kín futja át bensőmet. Őtet az érdem megismerés és tiszteletadás álorcája alatt titkon forrt összeesküvése az olygarchiának döntötte le. Nem

¹⁾ A Délmagyarországi tört. és rég. muzeumtársulat levéltárában.]

²⁾ Temesvármegye jegyzőkönyve 1843 máj. 29.

szenved kétséget, hogy a veszprémi káptalanon kívül a veszprémi püspök, sőt a keszthelyi gróf, Festetics is sok pénzt szórtak el a zalai jelenetek előidézésére, s lehet-e várni, hogy a kiknek annyi áldozatokban áll győzelmök, azt önkényt kibocsássák kezökből. Erre sem hihetőség, sem kilátás s Deákot mi az országgyűlésen nem fogjuk bírni, s én attól félek, borzadok a gondolattól, de a combinatiók rémképe tolja reám, talán többé soha. Ha most nem megy a házi adó Zalában keresztül, úgy Zala azon megyék egyike lesz, mikben a házi adó nem megy soha keresztül, hanem kire a többség országgyűlésen reá fogja kényszeríteni. Ez esetben, ha Deáknak ama másik feltétele is, csak Zalából fogadni el a követséget, más megyéből nem, akadályképen álland, mondd meg, lehet-e remény Deákot a jövő országgyűlésen is itt látni? Így megfosztva hervad dicsőink füzére legfényesebbjeitől. Beöthy, Klauzál, Bezerédy s Palóczyn kívül nincs azok közül többé itt egy sem.“¹⁾

A mult országgyűlések kimagasló alakjaira céloz itt Vukovics, különösen az 1832/36. országgyűlésére, a hol Ormóssal együtt szerepeltek, mint „kis követek.“ Annak daczára, hogy a vezetők annyira megfogytak, nem a nagy tehetségek hiánya a baj, mert hiszen tehetséges férfiakban a liberális párt szükségben nincs. Ott vannak a régi kipróbáltak közül az említettek, de az újak között is több olyan akad, kik a közeljövőben politikai életünk elsőrangú szereplőivé forrták ki magukat. Sajnos azonban az, hogy valamennyi nélkülözte azokat a jellemző sajátságokat, a melyek egy pártvezérben megkívántatnak. S éppen ez az, a mi Deákot oly nélkülözhetetlenné tette.

Érdekesnek tartom itt közölni Vukovicsnak ugyancsak Ormóshoz írt sorait, a melyekben a két párt főbb embereit jellemzi. A liberalisokról így ír: Mindenekelőtt tudni kell: hogy részint mivel ez időben az oppositiónak élre állított kérdései nincsenek, részint mert a diéta elején oppositíóhoz tartozni divat, e párt most igen számos tagra terjed. S négy férfiú van, ki elől jár e téren: Klauzál, Bezerédy, Beöthy, Szentkirályi. E négyre szállott Deák szerepének öröksége, köztük nincs, ki valamelyiknek három társa közül elsőséget önként nyujtana át, miben Deákhoz közel sem akart senki állani, fog-e pedig sokára lehető maradni, hogy négyen közösen viseljenek tisztelet, miben egységet nélkülözni nehéz, azt hiszem egy-két nevezetes tárgy felvétele után el fog dőlni s a vezérkoszorú egyre fog esni csak. Ha a négy között osztályzást kell tenni s abban a személyes vonzódásból keletkező együttartásra is tekinteni, úgy Klauzál fog állni Bezerédyvel egy részen, a másikon Beöthy Szentkirályival, s valamint Bezerédy Klauzált inkább mint Beöthyt, úgy Szentkirályi Beöthyt inkább fogja vezetőül ismerni, mint Klauzált.

¹⁾ A Délmagyarországi tört. és rég. muzeumtársulat levéltára.

Én úgy sejditem, hogy hol oppositionális erőfejtésre lesz szükség, ott Beöthyé lesz a vezetés dicsősége, hoi túlnyomó parlamentaris képességnek kell valamely tárgynak bemenetelt a tanácskozásokhoz szerezni, ott Klauzál fog hasonlíthatlanul emelkedni fel társai felett. A tárgyak okokkali támogatásában s az ellenfél támadásaiban pedig valamint ezt Bezerédy, úgy amazt Szentkirályi fogja sokszor túlhaladni. Egyébiránt, ha vetélytären állanak is, közügy irányábani egyezségök nem táguland soha.“¹⁾

A conservativokról azt mondja: „Az aulicus párt, mert ez valódibb nevezet a „conservativ“-nál, Zsedényinek osztatlan felsősége alatt áll. Segédjei lehetnek, vannak is, vetélytársa nincs. S azért értelmileg is e párt jelenben igen gyengén áll a mienknek ellenében, oly arányban t. i. mint Zsedényi a fenn érdekelt négy férfiú ellenében.“²⁾

Az új követek hármáról pedig, kikben helyes érzákkal ismerte fel a jövő nagy embereit, imigy: „E dietának legdicsőbb szülöttje lesz Szemere Berti. Benne a tudományosság egyesül észszel és szónoklaterővel, hazafiság liberálizmussal, jellemszilárdság erényes szelidséggel. Ő nekem legkedveltebbem minden követek között. Pázmándy méltó fia lesz derék apjának. Somssich Pali nem kegyence a közvéleménynek, mieink őt erősen aulicusnak bélyegzik, s ő a szeretetlenségtől is taszítva, melylyel az oppositio fogadá, kénytelen lesz rövid idő mulva átmenni Zsedényiekhez, noha utasítása nem fogja engedni egészleni odaforradását. Azonban, ha elvei mélyen gyökeredznek keblében, megmutatja, hogy mint esábitani nem bírja nép-szerűség, úgy eltántorítani sem a hideg illetés.“³⁾

Somssichról a közvélemény helyesen ítél, mert Zsedényi mellett ő volt e gyűlésen a conservatívek vezére.

Akkor, midőn az országgyűlésen a két párt nemes versenyre készül, hogy a hazát mindegyik a saját elveinek a diadalra juttatásával boldogítsa, Temesvármegyében nemcsak hogy liberalis, de valósággal democraticus felfogás érvényesül. Győrvármegye átiratára elhatározták, hogy a címeket egyszerűsítik és mellőzik „a középkor külső csillámban és hosszas címeiben dicsőséget kereső divatjaira emlékeztető“ megszólításokat. A vármegyék egymás közötti levelezéseikben a következő módon írjanak. Kívül: „Tekintetes nemes N. vármegye Rendeinek.“ Bent: „Kédvés Barátaink és Atyánkfiai!“ A szövegben elegendő a „Kegyetek“ szó. A jegyzőkönyvekben a megyei tisztviselőknek csak hivataluk említettessék az úr elhagyásával, pl. elnöklő alispán stb. De még ezeknél is célszerűbbeket óhajtanak a rendek, azért utasítják követeiket, hogy még célszerűbb címzéseket az országgyűlés határozzon, különösen a főhivatalokkal való érintkezésben.“⁴⁾

¹⁾ A Délmagyarországi tört. és rég. muzeumtársulat levéltára.

²⁾ U. o.

³⁾ A Délmagyarországi tört. és rég. muzeumtársulat levéltára.

⁴⁾ Temesvármegye jegyzőkönyve. 1843. aug. 31.

A vármegyének szabadelvű felfogása egészében megmaradt az egész országgyűlés tartama alatt, de a következő 1844. évben egyik-másik határozatnak a szelleme arra enged következtetni, hogy hódít a conservatív álláspont. Azt kell feltételeznünk, hogy a kormány akadékoskodó politikája, az erőszaktól való félelem s a korteskedés a gyengébb lelkűeket megtántorította. Lehet, hogy ez, lehet, hogy az országgyűlés meddő volta az oka annak is, hogy Várkonyi Ádám, alispán oda hagyta követi állását. Bár ő maga családi és egészségi okokra hivatkozik lemondásában. A megye méltányolja az okokat s midőn érdemeit jegyzőkönyvileg megörökíttetni rendeli, egyúttal örömmel üdvözi őt az alispáni székben. A főispánnak azonban kijelentik, hogy a mennyiben tiszteletben tartják az ő jogait, úgy megkövetelik, hogy a főispán is tiszteletben tartsa a kk. és rr. jogait. A követ lemondásának az elfogadása s a további intézkedés hozzájuk tartozik, azért a jegyzőkönyvben óvást tesznek, a miért e tekintetben meghallgatásuk nélkül intézkedett. Ez óvás után az új választásra kitűzött napban megnyugszanak.¹⁾

A választást az 1844. év ápr. 22-én ejtették meg. Követté Ambrózy György, táblabíró választották meg. De a választás most nem történt egyhangúlag, mint az előző alkalommal. Ambrózy 242 „voksával“ szemben Gorove István, táblabíró is kapott 155 „voksot.“ Az országgyűlési irnokokat rendszerint egy évi időtartamra választották, azért az említett gyűlésen Benitzky Dénes, Jancsó Pál és Fekete Ferenc helyére Osztovit Pétert, Takács Emánuel és Meskó Pált választották meg „kis követek“-nek, továbbá Túrissamu „ideiglenes helyettes irnokot“ állásában megerősítették.

(Folytatása következik.)

¹⁾ Temesvármegye jegyzőkönyve, 1844. márcz. 18.

Néhány krassómegyei kamarai község úrbéri állapota a XVIII. század végén.¹⁾

A régi kamarai birtokokon épen úgy megvolt a sessiókra (jobbágytelkekre) való beosztás, mint a többi birtokokon. Krassómegyében a XVIII. század végén egy egész telekhez 24 hold szántó és 6 hold rét tartozott. A fél telekhez 12 hold szántó, 4 hold rét, a negyed telekhez 6 hold szántó, 3 hold rét, a nyolcad telekhez 3 hold szántó és 2 hold rét tartozott. A szőlőket, gyümölcsösöket, erdőket a sessiókon kívül számították.

Az adóalap a föld minősége szerint változott. Első és második osztályú földnél az egész sessió után 8 forint 4 krajcárt, fél után 3 forint 48 krajcárt, negyed után 1 forint 42 krajcárt, nyolcad után 1 forint 25 krajcárt fizettek. Harmadosztályú földeknél a fél sessió után 2 forint 45 krajcár, negyed után 1 forint 4 krajcár, a nyolcad után 46 krajcár volt az adó. Szőlőknél 10 négyszögölenként $2\frac{4}{8}$ krajcár volt az adó, míg az erdőknél egy hold után 10 krajcárt fizettek csak.

A jobbágyot tehát első sorban ezek a földadók terhelték. De fizetett még, minden családfő, tekintet nélkül sessiója nagyságára, 1 forint fejadót is. Így például Ádám George, jámi egész telkes jobbágy, fizetett 1784/85-re fejadóban 1 forintot, sessiója után 8 forint 4 krajcárt és 500 négyszögölnyi szőlője után $12\frac{4}{8}$ krajcárt, vagyis összesen 9 forint $16\frac{4}{8}$ krajcárt. Vulpie Lázár fél telkes jobbágy fejadóban 1 forintot, telke után 3 forint 48 krajcárt, 300 holdnyi szőlője után $7\frac{4}{8}$ krajcárt, vagyis összesen 4 forint $55\frac{4}{8}$ krajcárnyi adót. Vulpie Pál negyed telkes jobbágy fizetett fejadóban 1 forintot, telke után 1 forint 42 krajcárt és 300 holdnyi szőlője után $7\frac{4}{8}$ krajcárt, vagyis összesen 2 forint $49\frac{4}{8}$ krajcárt. Maga a község is fizetett fejadót egy nyolcad telke után 1 forintot, s a telekért magáért 1 forint 25 krajcárt, vagyis 2 forint 25 krajcárnyi adót.

A zsellér nép összes adója 1 forint 15 krajcár volt, vagyis 1 forint fej- és 15 krajcár házadó.

Erősebben adóztak az iparosok. Fizettek fejadóban 1 forintot, házbéradóban 15 krajcárt és keresetadót 2 forintot. A papok fejadót nem fizettek. Minden malom után 1 forint 10 krajcár volt az adó.

¹⁾ Az Országos Levéltárban őrzött „*conscriptiók*” alapján.

Az adókiivetés céljából összeírták a családfőket, sessiójuk nagyságát, az egész község földbirtokát, az ott lakó iparosokat és más foglalkozású népeket. Ezekből az összeírásokból némi képet alkothatunk az akkori állapotokról.

Kezdjük tehát a legfontosabb községgel, magával a megye főhelyével, Lugossal:

Lugos két részből állott: Német- és Román-Lugosból. N é m e t-L u g o s úrbéri összeírását az 1781/82. évekre ismerjük. 220 család lakta ekkor. Sok volt az iparos a lakosság között. Volt két vendéglős, három kerékgyártó, három borbély, négy asztalos, négy pék, hat ács, egy esztergályos, nyolc cipész, nyolc kőműves, három gombkötő, két üveges, kilenc szabó, három kovács, egy szücs, egy fazekas, egy viaszöntő, egy mázoló, egy kötélverő, egy övesináló, egy sütő, egy csizmadia, egy kalapos. Volt aztán köztük egy kereskedő, egy gyógyszerész és húsz idegen kertész. Itt lakott a megyei bába. A lakosság többi része csak földműveléssel foglalkozott. Egész telkes gazda nem volt köztük, fél telkes volt hét, negyed telkes harminc, nyolcad telkes száztizenkilenc. Ezeknek összes birtokuk 621 hold szántóföld, 356 hold rétből állott. Közlegelő 163 hold volt. A földek másodosztályiak. Házhely a városban 183 vala. Fizetett pedig a lakosság adóban összesen 742 rénusi forintot és 31 krajcárt.

R o m á n-L u g o s az 1782/83-iki összeírás szerint sokkal jobban állt. 1027 birtokos család lakta, kik között iparral is foglalkozott nyolc molnár, öt asztalos, tizenhét fazekas, negyvennégy cipész, kilenc szücs, két kovács, egy rézműves, két aranyműves, hét sütő, négy szabó, két borbély, egy kereskedő. Volt még a városban nyolc kereskedő, öt pap, huszonöt zsellér, kétszáztizenegy idegen szállós gazda. Házhely volt kilencszázötvenhat. Az összes földbirtok állott: 3320 hold szántóból, 1624 hold rétből, 1096 hold 240 négyszögöl szállóból, 23 hold erdőből. A földek másodosztályiak. Közlegelő 762 hold. Egész telkes gazda itt sem volt, a fél telkesek száma 63, a negyed telkeseké 100, a nyolcad telkeseké 526.

Berlistye. 120 család lakja. 125 házhelye van. A lakosok közt van egy pópa, egy kovács, két molnár. A földbirtok áll 1037 hold szántó, 580 hold rét, 75 hold szálló, 822 és fél hold erdőből. Közlegelő 174 hold. A földek másodosztályiak. A lakosok közt van 57 fél, 58 negyed és 2 nyolcad telkes gazda. Fizetnek pedig 552 forint 52¹/₈ krajcár adót.

Borostyán. 312 család. A lakosok között van három pópa és egy kovács. Házhely van 324. Szántóföld 1953 hold. Van 1175 hold rét, 167 hold szálló és 44 hold erdő. Közlegelő 301 hold. A földek másodosztályiak. Egész és fél telkes gazda nincs. Negyed telkes 272, nyolcad telkes 29. Fizetnek adóban 1080 forint 44 krajcárt.

Csiklova. 343 család 359 házhelyen. Lakik a községben 54 idegen kertész, egy pap és egy kovács. Szántóföld 2888 hold, rét 912 hold, szálló

36 hold, erdő 371 hold, közlegelő 331 hold. A földek harmadosztályiak. Negyed telkes gazda van 275, nyolcad 57, egész és fél telkes nincs. Fizetnek adóban 864 forint $35\frac{6}{8}$ krajcárt.

Csorda. 85 család, 90 házhely. Szántófield 83 hold, rét 410 hold, szőlő 1501 négyszögöl, közlegelő 137 hold. Fél telkes gazda 48, negyed telkes 35, nyolcad telkes 2. Összes adójuk 377 forint 49 krajcár.

Csudanovác. 126 család, 132 házhely. Lakik ott egy pópa, egy kovács, egy szücs és két idegen. Van a községben három malom. Szántófield 598 hold, rét 436, szőlő 198 hold, közlegelő 121 hold. Negyed telkes gazda 73, nyolcad telkes 48. A földek harmadosztályiak. Az összes adó 316 forint 40 krajcár.

Csukás. 217 család, 230 házhely. Lakik ott két pópa, két kovács, 18 idegen. Van a községben három malom. Szántófield 1137 hold, rét 578 hold, szőlő 509 hold, erdő 13 hold, közlegelő 209 hold. Negyed telkes gazda 160, nyolcad telkes 49. A földek másodosztályiak. Az adó 787 forint $17\frac{1}{8}$ krajcár.

Greon. 136 család, 139 házhelyen. Van a községben egy pap, egy kovács és öt kertész. Szántófield 890 hold, rét 403 hold, erdő 155 hold, közlegelő 155 hold. Fél telkes gazda 20, negyed telkes 93, nyolcad telkes 22. A földek másodosztályiak. Adójuk 459 forint 27 krajcár.

Herrdorf. 77 család, 77 házhely. Van a községben egy pap és hat idegen. Van ott három malom. Szántófield 852 hold, rét 274, szőlő 34 hold. 43 fél és 34 negyed telkes gazda. Másodosztályú földek. Adója 360 forint $3\frac{4}{8}$ krajcár. Ez utóbbi községek adatai mind 1784/85-re szólnak.

Homoristye. 300 család, 416 házhely, melyből 155 üresen áll. Van itt két pópa, egy kovács, egy kereskedő, 71 kertész. Szántófield 1765 hold, rét 749 hold, 741 hold szőlő, 60 hold erdő. Fél telkes gazda 11, negyed telkes 209, nyolcad telkes 39. Másodosztályú földek. 991 forint $8\frac{1}{8}$ krajcár adó. Az összeírás 1796/97-re szól.

Illádia. 193 család. Van itt két pópa, egy kovács. Van a községben 15 malom. Szántófield 1296 hold, rét 795, szőlő 226, erdő 6, közlegelő 210 hold. Fél telkes gazda 20, negyed telkes 162, nyolcad telkes 8. Harmadosztályú földek. 559 forint 23 krajcár adó.

Jám. 190 család, köztük 31 egész telkes, 63 fél telkes, 47 negyed telkes és 9 nyolcad telkes gazda, 1 pópa, 6 fazekasmester, 3 molnár, 9 szücs, 23 zsellér. Szántófield 1831 hold, 871 hold rét, 20 hold szőlő, 25 hold erdő. Fizettek adóban 921 forint 17 krajcárt.

Kalina. 98 birtokos család. 137 zsellér, hat idegen, egy pópa, egy kovács. Van a községben négy kanalas malom. Szántófield 568 hold, rét 286, szőlő 79, közlegelő 104 hold. 6 fél telkes, 68 negyed telkes, 24 nyolcad telkes gazda. Harmadosztályú földek. Adója 254 forint $19\frac{3}{8}$ krajcár.

Kis-Tikmány. 225 család, 11 gyümölcskertész, két pópa, egy

kovács. Van a községben két szélmalom és egy kanalas malom. Szántóföld 1532 hold, rét 945 hold, szőlő 105, erdő 49, közlegelő 26 hold. 42 fél telkes, 162 negyed telkes és 15 nyolcad telkes gazda. A földek másodosztályuak. Adó 857 forint $39\frac{3}{8}$ krajcár.

Majdán. 190 család, köztük egy fél telkes, 80 negyed telkes, 109 nyolcad telkes gazda, 7 házhely üres. Van két pópa, két kovács, 21 malom. A szántóföld 1090 hold, a rét 464 hold, van 434 hold szőlő és 191 hold közlegelő. Harmadosztályu földek; adó 518 forint $33\frac{3}{8}$ krajcár.

Makovistye. 61 család. 3 egész telkes, 10 fél telkes, 33 negyed telkes, 9 nyolcad telkes gazda. 5 házhely üres. Van a községben 5 szélmalom. Szántóföld 437 hold, rét 244, szőlő 52 hold, erdő 21 hold. Másodosztályu földek. Adójuk 265 forint $55\frac{4}{8}$ krajcár.

Marzsina. 236 család. 4 egész telkes, 67 fél telkes, 137 negyed és 22 nyolcad telkes gazda, 2 pópa, 4 zsellér, 10 üres házhely. Van a községben két malom. 2101 hold szántóföld, 747 hold rét, 8 hold szőlő, 305 hold közlegelő. Másodosztályu földek. Adója 892 forint $18\frac{2}{8}$ krajcár.

Mirkovác. 123 család. 4 egész, 53 fél, 60 negyed és 2 nyolcad telkes gazda, 1 kovács, 1 pópa, 1 malom, 1 üres telek. Szántóföld 1103 hold, rét 600, szőlő 99, erdő 3, közlegelő 180 hold. Másodosztályu földek. Adója 596 forint $6\frac{4}{8}$ krajcár.

Nikoline. 157 család. 31 fél, 117 negyed és 6 nyolcad telkes gazda, 11 idegen kertész és vincellér, 1 pópa, 1 kovács, 3 malom. 5 üres házhely. Szántóföld 1100 hold, rét 674, szőlő 319, erdő 73, közlegelő 187 hold. Másodosztályu földek. Adója 635 forint 9 krajcár.

Oravica. 236 család. 1 fél, 108 negyed, 75 nyolcad telkes gazda, 97 kertész és vincellér, 1 postamester, 2 pópa, 3 kovács, 1 timár, 3 cipész, 1 pék, 1 kereskedő, 6 malom. 1098 hold szántóföld, 475 hold rét, 88 hold szőlő, 82 hold gyümölcsös. Harmadosztályu földek. Adó 600 forint $17\frac{3}{4}$ krajcár. Ez utóbbiak mind 1784/85-iki összeírások.

Porotik. 233 család. 5 egész, 79 fél, 182 negyed, 70 nyolcad telkes gazda. 394 házhely, melyek közül 148 üres. 1 pópa, 5 malom. 2814 hold szántó, 1032 hold rét, 28 hold szőlő, 468 hold gyümölcsös, 424 hold közlegelő. Másodosztályu földek. Adója 1213 forint $38\frac{7}{8}$ krajcár. 1793/95-iki összeírás.

Potok. 107 család. 9 egész, 28 fél, 51 negyed és 10 nyolcad telkes gazda. 132 házhely, közülök 3 üres, 17 malom, 1 pópa, 15 idegen kertész. Szántóföld 910 hold, rét 339 hold, szőlő 6 hold, erdő 208 hold, közlegelő 144 hold. Harmadosztályu földek. Adója 366 forint $22\frac{1}{8}$ krajcár.

Rakasdia. 373 család. 7 egész, 7 fél, 240 negyed, 28 nyolcad telkes gazda, 376 házhely, melyből 6 üres, 10 malom, 2 pópa, 2 kovács, 23 idegen kertész. Szántóföld 2843 hold, rét 168 hold, szőlő 395 hold,

erdő 278 hold, közlegelő 422 hold. Másodosztályu földek. Adója 1489 forint 26 krajcár. E két utóbbi 1784/85-iki összeírás.

Rakitta. 180 család. 186 nyolcad telkes gazda, 202 házhely, melyből 12 üres, 8 malom. Szántóföld 806 hold, rét 372 hold, szőlő 27 hold, erdő 267 hold, közlegelő 211 hold. Másodosztályu földek. Adója 571 forint 31 krajcár. 1794/95-iki összeírás.

Székás. 340 család. 19 fél, 195 negyed, 117 nyolcad telkes gazda, 362 házhely, melyből 5 üres, 12 malom, 2 pap, 3 kovács, 1 szücs, 1 szijgyártó, 2 kereskedő, 10 kertész. 1834 hold szántóföld, 895 hold rét, 48 hold erdő, 350 hold közlegelő. Harmadosztályu földek. Adója 834 forint 24 krajcár.

Uj-Ruszova. 38 család. 5 egész, 13 fél, 14 negyed, 3 nyolcad telkes gazda, 3 malom. 439 hold szántó, 130 hold rét, 8 hold szőlő, 22 hold gyümölcsös, 2 hold erdő, 58 hold közlegelő. Elsőosztályu földek. Adó 187 forint $32\frac{7}{8}$ krajcár. E két utóbbi 1784/85-iki összeírás.

Vecseháza. 73 család. 110 fél telkes gazda. 1378 hold szántó, 660 hold rét. Harmadosztályu földek. Adó 334 forint $9\frac{3}{8}$ krajcár. 1797/98-iki összeírás.

Vrány. 243 család. 237 negyed, 6 nyolcad telkes gazda, 255 házhely, 2 pópa, 1 timár, 1 kovács. 1659 hold szántó, 723 hold rét, 210 hold szőlő, 7 hold erdő, 273 hold közlegelő. Másodikosztályu földek. Adó 779 forint $54\frac{1}{8}$ krajcár.

Vranyuc. 200 család. 3 egész, 136 fél, 54 negyed, 4 nyolcad telkes gazda, 213 házhely, 8 malom, 1 pap, 1 kovács. 2411 hold szántó, 132 hold rét, 63 hold szőlő, 18 hold gyümölcsös. Másodosztályu földek. Adó 1006 forint $15\frac{7}{8}$ krajcár.

Zsittin. 120 család. 1 fél, 83 negyed, 27 nyolcad telkes gazda, 127 házhely, 6 malom. Szántóföld 611 hold, 419 hold rét, 107 hold gyümölcsös, 112 hold közlegelő. Másodosztályu földek. Adó 290 forint $28\frac{6}{8}$ krajcár.

Zsurzsova. 167 család. 71 negyed, 81 nyolcad telkes gazda, 184 házhely, melyből 3 üres, 8 kanalas malom, 1 pap, 2 kovács. 669 hold szántó, 527 hold rét, 282 hold gyümölcsös. Harmadosztályu földek. Adó 407 forint 13 krajcár. Ez utóbbiak mind 1784/85-iki összeírásuk.

DR. TURCHÁNYI TIHAMÉR.

Egy kőkorszaki telep az Al-Duna vidékén Szokolovác község határában.

Az 1902. év őszén egy vadászat alkalmával Querfeld Konrád, fehértemplomi városi tanácsos fedezte fel ez igen érdekesnek látszó őskori földvárat.¹⁾

E földvár a krassó-szörénymegyei Szokolovác község határában a „Palanaeski Breg“-en, mely a kataszteri térképen „Kamendin“-nek jelöltetik, a báziai úton fekszik, 4—5 kilométernyire a szokolováci hídtól, egy háromoldalról többé-kevésbé meredeken határolt magaslaton; az északkeleti oldalon, a Mali Vragalie felé hatoló fensík ellen egy felhányt sánc által védett, orrszerűen kifutó plateauun.

Az elsáncolás nyomaira az északnyugati és délkeleti oldalon is ráakadhatunk, mert ezek a természet által kevésbé védettek, de ezek az idők folyamán lecsuszamlott földtömegek által sokat szenvedtek.

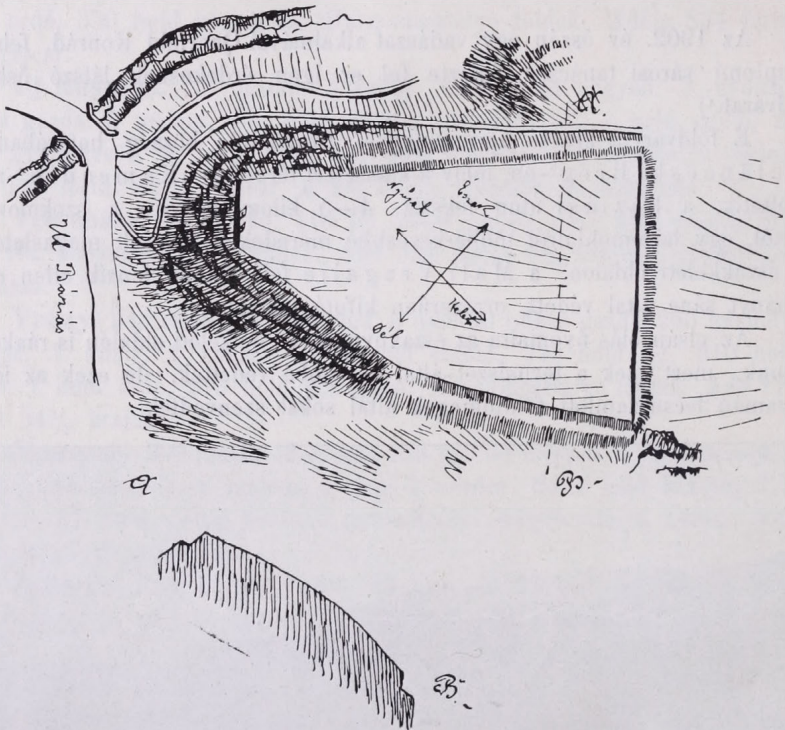

A „Kamendin“ földvár észak-nyugati oldala.

¹⁾ E fénykép-felvételért Querfeld K. úrnak tartozunk köszönettel. Szerk.

A földvár a fősík széleinek megfelelőleg egy szabálytalan ötszöget mutat. Leghosszabb széle, az északnyugati 112.50 m; a délnyugati 18.50 m; a déli 64 m, a délkeleti 73.5, míg az északkeleti 82 méter; az így körülzárt térség területe tehát közel $1\frac{3}{4}$ katastralis holdat tesz ki.

E sorok írójának és fiának Querfeld Konráddal együttesen három ízben tett kirándulásuk után a következőket lehet e telepről konstatálni. Találtunk igen kezdetleges, szabad kézzel készített, kökőri edény töre-

A „Kamendin“ földvár alaprajza és átmetszete.

dékeket újjnyomatos-, pont- és vonaldiszitményekkel. Az eke által felszínre hozott edénycüsköket és különféle alakú füleket minden lépésnél találhatunk, úgyszintén tűzkő-töredékeket; találtunk egy ú. n. tűzikutyának a felső részét is, valamint egy lyukas agyagkorongot, két darab agyagorsógombot, két kőbalta hegyét, az egyik esiszolt kovakőből, a másik serpentinből van, egy kemény homokkőkalapácsnak az alsó részét, egy magtörő kő fele részét, a hozzá tartozó kőmalom több töredékével és egy palakő baltát.

Az itt talált esücskök, fogantyúk és fülek két sorozatba oszt-

hatók. Az elsőbe tartoznak a csücskök a fül kifejlődéseig, a másikba az átfúrt csücsök egész a nagy erős edényfülelig.

E földvár, megszakításokkal, a bronzkorban is lakott hely volt, mit abból lehet következtetni, mert itt-ott néhány szépen formált edényfül is előkerült (a *lunata*), azonkívül egy táltra is akadtam, a mely még elég jól fennmaradt, habár tulajdonképeni feltalálója tudatlanságból a csalitba dobta. Néhány csonton is kék foltok vehetők észre, a mik valószínűleg a mellettök fekvő bronz tárgyaktól származhattak.

Úgy látszik, hogy még inkább lakott volt e hely a római időkben, mert ebből a korból találhatók iszapolt agyagból korongon finoman készült szürkés-kék és vörösre égetett edénydarabok, az egyiken épen vörös máz.

Igen érdekes három óriási léggömbalaku edénynek a töredéke, mert ezek kerekdedségökből és 18—20 mm. vastag falazatukból ítélve, 120—150 liternyi űrtartalommal bírhattak. Hasonlók a belgrádi muzeumban láthatók s nagyobb mennyiségű gabonanemű, vagy bor, olaj tartására szolgáltak ostrom idején.

Téglának vagy vakolatnak a legkisebb nyoma sem mutatkozik.

Chlorit-palakó töredékei oly nagy mennyiségben maradtak fenn, hogy a telek tulajdonosa az északkeleti és a délnyugati oldalon azokból egy méternyi magasságban két védőfalat emeltethetett. Hogy e kövek egykor mily célra szolgáltak, most még bizonytalan előttünk s talán csak a közöttünk és a telektulajdonos között egyetértően történendő ásatások fogják azt megvilágítani.

Az itt megemlített lelettárgyak, a mennyiben azokra Querfeld városi tanácsos igényt nem tartott, Böhm Károly birtokában vannak.

BÖHM LÉNÁRD.

Dél-Magyarország bronzkori fémleletei.

Írta: MILLEKER BÓDOG.

I. Bevezetés. A fémek fellépése. A vörösréz.

Az első fémek, a melyekkel az ember megismerkedett, a vörösréz és az arany voltak, mert ezek természetes állapotban is előfordulnak a természetben. De csak az első, a vörösréz, bírt jelentőséggel, mivel nagyobb mennyiségben található és szerszámokra jobban alkalmazható. Az aranyat inkább ékszerekre használták.

Oly vidékeken, mint a délvideki Érc hegységben, a hol a természetes fémek gyakori jelenséget képeznek, kétségen kívül áll, hogy a vörösréz a bronz használatát megelőzte. A réz minálunk nemcsak mint rézfénylő, rézlazur, rézgálic, tarkaréz, rézöld, vörösrézre, hanem mint természetes is igen sűrűen jelentkezik. Nevezetesen Csiklován 5—10 kgr. súlyú darabokat is találtak; de leltek tiszta rezet Oravicán, Szászkán és Moldován is.

Dr. Much Máté, bécsi régész, 1879-ben az Alpokban meghatározta a rézbányászat űzését a történelemelőtti korban.¹⁾ Mi nem vagyunk abban a szerencsés helyzetben, hogy hegyeinkben is ilyenmő nyomokat konstatálhassunk. Téglás Gábor, ki a keleti Kárpátok bányászatának archaeológiáját speciális tanulmányává tette, Csiklova és Szászka, Krassó-Szörény vármegyei bányahelyekre is elrándult, de eredménytelenül, mert a történelemelőtti bányászatot ott nem tudta beigazolni. Nevezett helyeken csupán a rómaiság vala megállapítható.²⁾

Az őskori vörösréz-bányászatot egyelőre csak a lelettárgyak teszik nyilvánvalóvá, de csak idő kérdése, hogy bizonyítékokat hegyeinkben is leljünk. Az itteni réznyeres őskorisága mellett azon körülmény is szól, hogy az erdélyi medencében előforduló őskori réztárgyakat oda, mivel Erdélyben rezet nem lehet találni, csak szomszédos területekről vittek be, és ez részint a temesmelléki hegyek területéről történt. (Herepey Alsó-Fehér vármegye monographiájában, II—1.)

A fémekkel való megismerkedés az embert fontos tapasztalatokkal

¹⁾ Dr. M. Much: Das vorgesch. Kupferbergwerk auf dem Millerberg; Wien, 1879.

²⁾ Arch. Ért., U. F., VIII, 125.

gazdagította. Ezt a rézeszközök előállításánál látjuk. Kezdetben kalapácsolás által adták meg a réznek a kívánt alakot; erre az embert a kőeszközök készítése módja vezette. A mint aztán az emberek arra a tapasztalásra jutottak, hogy a tűzben izzóvá és lágyabbá vált termésszék kalapácsolások által még könnyebben idomítható, feltalálták a kovácsolást. A következő lépés az olvasztás és az öntés volt. Erős tűznél ugyanis a réz folyóvá változott át és kihűlvén, azon mélyedés alakját vette föl, a melybe jutott. Rézeszközök öntve vannak, de a legtöbb darabon észrevehető, hogy a kovácsolás, illetve a kalapácsolás adta meg nekik végleges alakjukat.

A rézeszközök előállításánál a rendes eljárás az öntés volt és csak ezt követte azután a kalapácsolás. Ezen két technikához hozzájárult azután mint harmadik a sodronyhúzás. A befejező technika végre a díszítés volt, mely vésés vagy poncolás útján állítottatott elé. (Hampel: Újabb tanulmányok, 47.)

A rézeszközök honi előállítását a területünkkel határos Szegeden (Pulszky: A rézkor, 30) és az erdélyi Csáklyán (Arch. Ért., U. F., VIII, 122) lelt rézrögök bizonyítják; Dél-Magyarországon azonban ilyeneket még nem találtak.

A vörösréz használata az ifjabb hókor végére esik. A neolithkor végszakai, melyekben nálunk a rézszerszámok már szerepelnek, a harangidomú serlegek időszaka (Vattina: rézvéső kőkori idommal) és a szalagos keramika korszaka (Nagy-Szredistye: nagy négyszögű lapos véső).

Az első, fémből készült szerszám- és fegyvertypusok: a véső, a balta és a tör; az első ékszer aspirális sodronyból.

A vésőnek azon válfaja, mely leginkább a kőekhez hasonlít, Vattinán 1897-ben találtatott oly cserepek társaságában, melyek a harangidomú serlegekre emlékeztetnek. Ez keskeny tömör példány és nyilvánvaló a kőeknek az utánzata. Hossza 0·13 m. Élének szélessége 0·025 m., fokáié 0·018 m. Legnagyobb vastagsága a tárgy közepén 0·016 m. Súlya: 0·342 kgr.¹⁾

A vésőnek másik válfaja, a hossznégyszögű, vékony, lapos typus, mely a rézszerszámok egy igen jellemző typusát képezi, már 1884-ben fordult elő Nagy-Szredistyén. Hossza 0·10, szélessége 0·05 és vastagsága a közepén 0·005 m. Súlya: 0·280 kgr.²⁾

Ugyancsak Nagy-Szredistyén találtak 1896-ban vasútépítés alkalmával telepmaradványok közt, kőtárgyak, szalagkeramika és egy a trójai idolkra emlékeztető, agyagbáb társaságában más két ilyen lapos vésőt, melyek közül egy elkallódott, a másik pedig a verseczi muzeumba került. Ez utóbbi esonka, de ritka nagyságú példány maradványa, mivel a töredék

¹⁾ Arch. Értesítő, U. F., XVIII, 414, 415.

²⁾ Milleker B.: Dél-Magyarország régiséglelei, I, 104.

hossza 0·08, szélessége 0·08 és vastagsága a közepén 0·008 m. Ele kevésbé kihajló. Súlya a töredéknek: 0·385 kgr.¹⁾

Ezen második válfaj, melyhez analógiát a bronzkorban nem találunk, foka oly vékony, hogy élhez hasonlít. Ezért is nehéz meghatározni, hogy mire használtattak ezen vékony, széles, körszelvényes éllel ellátott vésők.²⁾

E hosszúnégyszögű lapos vésőnek egy válfaja Német-Bogsánon találtatott. Ez 0·113 m. hosszú, fent 0·04 és lenn 0·05 m. széles és 0·008 m. vastag. Súlya: 301 gr. Körszelvényű éle az egyenes oldalokból szabályosan szökik ki, és ebben különbözik a fenti vésőtől.

A harmadik fajta, mely szintén szórványosan fordult elő és a fém kezdetének korába sorozható, Nagy-Gájon 1898. tavasszal találtatott. Ez lapos véső egyenes oldalszélekkel. Hossza 0·115 m. Éle, mely csorbás, 0·032 m. hosszú. Aránylag keskeny foka újabban szét lett verve. A vésőnek egyik szélességi oldala lapos, másika domború, tehát egyoldalú öntésből eredt.³⁾ Ezen szerszám a rézvéső formájának egy olyan változata, mely aligha közvetlenül a mi tájainkon keletkezett. Ezt a magyar nemzeti muzeumban csak 3 példány képviseli, s az által tűnik ki, hogy egyik oldala lapos és másika tetőszerűen a hossztengely irányában vonuló gerinc felé emelkedik és két példánynál a tompa vége hengerdeden fölfelé hajlik. Ez az idom valamennyi hazai formától különvállik és minden valószínűség szerint, pusztá kézben tartva, igazán vésésre szolgált. Nyélbe nem erősítették, mert ennek a végső felhajlás ellene mond. Előfordulása Cyprus szigetén azt engedti feltételezni, hogy onnan származott.⁴⁾

A negyedik válfaj 1896-ban Alsó-Lyupkován került elő. Ez 0·12 m. hosszú. Legnagyobb vastagsága 0·009 m. Foka 0·047 m. széles. Éle, mely 0·07 m. széles, körszelvény alakú és az egyenes oldalokból szabályosan szökik ki. Az élen észlelhetni, hogy kalapácsolták, és a fokán, hogy ütéseket mértek rá használat közben.⁵⁾

A balták közül azon idom, mely a kőbaltának utánzása, nehéz darab, az egyik oldalon függőleges éllel, másikon fokkal, Lippán és Oravicán találtatott. Ezekből azon lippai példány, melyet a magyar nemzeti muzeumban láthattam, 0·14 m. hosszú. Éle körszelvényalakú és 0·04 m. hosszú. A szabályos négyszögű fok 0·02 m. magas és 0·03 m. széles. A nyéllyuk alsó szélén karina.

A másik válfaj karcsúbb. Egy ilyen 1898-ban Soósdon fordult elő. Ez 0·125 m. hosszú, miből 0·07 m. a pengére, 0·024 a nyéllyukra és a többi a fokra esik. Szélessége a nyéllyuknál 0·032 m., körszelvényalakú

¹⁾ Arch. Ért. U. F., XVIII, 414.

²⁾ Pulszky: A rézkor, 47.

³⁾ Arch. Ért., U. F., XIX, 415.

⁴⁾ Hampel: Újabb tanulmányok a rézkorról, 8, 9.

⁵⁾ Milleker B.: Dél-Magyarország régiségleletei, I, 75.

éle 0·033 m. átmérőjű. Vízszintes hosszénegyszögű foka 0·019 m. széles és 0·009 m. magas.¹⁾

Rézből készült egyszerű, rhombusalakú törpenge területünkön még nem fordult elő.

Sodronyból a kettős korongot mutathatjuk ki, mely félig szerszám, félig ékszer. A nagygáji réztárgyak közt van egy lapos, kettős és egymással, kiálló kengyellel összekötött korongtekeres egyetlen hengeres sodronyból. Hossza 0·115 m. A korongok átmérője 0·055 m. A középső kengyeles rész magassága 0·065 m. A sodrony vastagsága 0·004 m. Ilyen „pápaszem“-alakú kettős sodronykorongok már nem ritkák.²⁾ Analógiája a domahidai leletben látható.³⁾ A bronzkorban kisebb nagyságban mint csüngődész gyakori. A rézből készültek célját és szerepét behatóan fejtegette Hampel.⁴⁾

Megjegyzendő, hogy azon délvidéki vörösréztárgyakon, melyek a bronz feltalálása előtti időkből származnak, semmiféle díszítést észlelni nem lehet.

A réztárgyak használata soha sem volt tömeges. A délvidéki őskori réztárgyak csak szórványosan, túlnyomóan csak egyenkint, lépnek fel. Sirokat vörösréz mellékletekkel nem ismerünk. A vörösréz használata tehát ezen korban a kővel szemben túlsúlyra nem vergődött és nem szorította ki a használatból a követ.

Ha tekintetbe vesszük még azon őskori rézleleteket is, melyek a bronzkorba tartoznak, úgy a Duna-Tisza-Maros-közön összesen csak 18 lelethelyet 27 lelettel és 49 tárggyal konstatálhatunk. Ez oly csekély szám, hogy azt a kő-, agancs- és bronzdolgozóival össze sem lehet hasonlítani.

A fém csak akkor vergődik túlsúlyra, midőn a vegyítést és vele a bronzot fedezték föl. De az csak jó későn áll be, mert okunk van hinni, hogy ezen átmeneti időszak, midőn a kővel a réz versenyzett, meglehetősen hosszú tartalmú volt.⁵⁾

Az aranyak jellemző tulajdonságai oly sokban vágván össze a rézével, a rézleletekkel párhuzamosan aranyékszerek is lépnek fel.⁶⁾ Azonban délvidéki őskori aranyleleteink között nincsen egy sem, melyről biztossággal állíthatnók, hogy rézkori tárgy.

Azonban a kort, melyben a vörösréz fellép és a mely az ifjabb kőkortól a bronzkorba való átmenetet van hivatva képviselni, csak úgy nevezhetjük el „rézkor“-nak, míg találóbb címet nem adhatunk neki.⁷⁾

¹⁾ Arch. Ért., U. F., XVIII, 415.

²⁾ U. o., XIX, 414.

³⁾ Pulszky F.: A rézkor, 2. ábra, 1. szám.

⁴⁾ Hampel J.: Újabb tanulmányok, 36–40. ll.

⁵⁾ Hampel J.: i. h., 3.

⁶⁾ U. o., 47.

⁷⁾ U. o., 3.

II. A bronzleletek.

A Duna-Tisza-Maros-közön a szakferfiak és gyűjtők sokáig csak a klasszikus archaeológiával foglalkoztak s a történelemelőtti kor emlékeire alig fordítottak figyelmet. Az ősrégészeknek 1876-ban Budapesten tartott VIII. nemzetközi congressusa alkalmával rendezett kiállításon csak Ormós, Deszpinits és az akkor újonnan alakult „Délmagyarországi történelmi és régészeti társulat“-nak néhány tárgya képviselte vidékünk őskorát, illetve bronzkorát, s így történhetett, hogy az említett congressuson Pulszky Ferencz elnöki megnyitójában azt mondhatta: hogy „a magyarországi bronzkulturának tulajdonképeni fészke Felső-Magyarország látszik lenni.¹⁾ Legutóbb hirdetik, hogy bronztárgyakban igen gazdag terület Magyarországnak azon része, a melyet egykor Pannoniának hívtak.²⁾ Pedig a mi vidékünk is aránylag gazdag bronzleletekben; csak a szakferfiak hiányoztak, a kik azokat gyűjtötték, vagy előfordulásukat a tudomány számára feljegyezték volna.

A Duna-Tisza-Maros-köznek éppen olyan virágzó bronzkulturája volt mint Magyarország akármely vidékének. Mutatja ezt azon körülmény, hogy már 1891-ben, midőn Dél-Magyarország őskori régiségleleteit először összefoglaltam,³⁾ 23 lelethelyet 28 bronzlelettel tudtam kimutatni, a mit akkor elismeréssel regisztráltak.⁴⁾ 1894-ben ismertünk már 37 lelethelyet 44 lelettel s közel 750 lelettárggyal.⁵⁾ És ezen anyag az utolsó néhány év alatt oly nagy mérvben gyarapodott, hogy jelenleg nem kevesebb mint 72 lelethelyet 130 lelettel ismerünk; a lelettárgyak száma pedig közel 1300-ra tehető.

E figyelemre méltó anyagot csak egy ember, e sorok írója, írta össze; mennyivel többet mutathatnánk fel, ha a mi vidékünkön is annyi gyűjtő és szakferfiú volna, mint pl. a Dunántúl, a hol mindjárt és mindenütt akad valaki, ki a leletet megmenti, vagy regisztrálja. — — —

Valamely vidéknek gazdagságát leletekben első sorban a statisztika mutatván ki, az alábbiakban abécés rendben adom a délvidéki lelethelyeket az azokon előfordult bronzleletekkel együtt:

A libunár (Tor. vm.). Tokos véső füllel (Tört. és rég. Ért., VII, 123.). — Ugyanaz (U. o., U. F., XI. 1.).

Báziás (Kr.-Ször. vm.). Nádlevéalaku kardpenge (A m. nemz. muzeum szerzemény-naplója, 1891, 159. sz.).

Török-Becse (Tor. vm.). Borjas pusztán öntömühely maradványa,

¹⁾ Mestorf: 8. int. Congress in Budapest für vorgesch. Anthropologie, 6. l.

²⁾ Éber László ismeretterjesztő előadása az őskori művészetről, melyet 1901. decemberben a magyar nemzeti muzeumban tartott.

³⁾ Dél-Magyarország őskori régiségleletei; Temesvár, 1891.

⁴⁾ Arch. Ért., U. F., XII, 355.

⁵⁾ Dél-Magyarország az őskorban; Temesvár, 1897.

mely 74 dbból állott. A leletben van: 6 öntörög, 1 ép és 3 csonka tokos véső füllel, 1 fülnélküli tokos keskeny véső, 3 ép és csonka pálcás véső, 1 ép fűrészlemez és 11 töredék, 1 késpenge, 4 ép sarló és 9 töredék, 4 karperec; továbbá sodrott karikák töredékei, gombostűk, csüngődíszek, lemezkék, több határozatlan rendeltetésű tárgy, minő egy hengerke és egy lapos gomb (Arch. Ért., XIV, 158, 159.). — A borjasi tiszai átmetszésből 40 dbból álló öntőműhely maradványa: 4 öntörög, 4 tokos véső füllel, 1 ugyanolyan fülnélkül, 5 sarló, 4 fűrészpenge, 1 lándzsatok, 2 kardpengetőredék, 1 késpenge, 2 karika, 4 tekeres, 1 gömb, 1 füles gomb, 1 nagyobb korong, 1 fogantyú, lemez stb. (Arch. Ért., U. F., XIX, 190.).

Nagy-Beeskere k (Tor. vm.). 7 lemeztöredék (A m. nemz. muzeum szerzeménynaplója, 1885, 106. sz.).

Berzászka (Kr.-Ször. vm.). Edényben öntőműhely maradványa, melyből 16 db. a verseci muzeumba került. — Lábperec.

Bogsánbánya (Kr.-Ször. vm.). Vegyes kincs, melyben volt: 1 lapos és egy tokos véső, valamint egy karperec vörösrézből; továbbá 3 sarló, 2 karperec, 1 karperec-töredék, 2 karika, 2 koronggá alakított sodronytekeres, 1 lemez és meg 1—2 töredék (Arch. Ért., U. F., VII, 52.). — Tokos véső füllel (Milleker B.: Dél-Magyarország régiségletei, I, 26.).

Román-Bogsán (Kr.-Ször. vm.). Edényben „kincs“, mely mintegy 50 db. véső-, fűrész-, lándzsacsúcs-, karperec-, lábperec-, tekeres-, spirális- és korongokból állott.

Bukin (Kr.-Ször. vm.). Bronztárgyak, köztük tokos vésők (Milleker i. h., 27.).

Csóka (Tor. vm.). Hullaegetésű sirban, tűz által megtámadva: 4 korong, kardmarkolat töredéke, kardpenge maradványa, 1 határozatlan rendeltetésű tárgy, 1 hajlitott bronzlap és néhány darab rög (Arch. Ért., VIII., 157, 158.).

Deliblat (Tor. vm.). Tokos véső füllel.

Denta (Tem. vm.). Díszűk.

Detta (Tem. vm.). Öv csüngőkkel. — Tűk és lemez. — Tokos véső füllel,

Drágsina (Tem. vm.). A drágsinai csárdánál találtatott egy kardpengetőredék (Hampel J.: Catalogue, etc. 113.).

Drenkova (Kr.-Ször. vm.). Öntőműhely maradványa edényben: 16 karperec, 2 kartekeres, kardpengéknek 2 töredéke, 2 fülnélküli tokos véső, 1 sarló, 8 kisebb karika, sok töredék és néhány idomtalan nyeres bronz-töredék (Arch. Ért., U. F., XIII, 259.). — Karperec (U. o., XV, 447. 448.).

Dubovác (Tem. vm.). Urnában tűk; karikák.

Fehértemplom (Tem. vm.). Kard és borotva (Hampel J.: A bronzkor, II, 33.). — Tokos véső fül nélkül.

Gád (Tor. vm.). Kardpengetőredék, tör és törtőredék, lándzsacsúcs tokja, 2 ép tokos véső füllel, 1 véső éle felőli darabja, 1 sarló töredéke, 3 fűrészpengetőredék, 1 lábperc, 2 karperec, 1 ép, 1 töredékes hajtű, u. o. tűtőredéke, kis karika, pléhdarab, öv végtagja és két nagy füles korong; összesen 23 db. Állítólag szétszórva találtatott, de valószínűleg gyűjtélkes lelet. A temesvári muzeumban.

Kis-Gáj (Tem. vm.). Csontvázírban törpenge.

Nagy-Gáj (Tor. vm.). Egy bronzesákány, 1 sarló, 1 tokos véső, 1 ép kard, 1 kardpengetőredék, 1 kardnak 2 töredéke, 1 kardnak törészlete díszítéssel (Arch. Ért., U. F., XIX, 412–416.).

Gálya (Tem. vm.) 1 varrótű, 2 övboglár és 2 karperec (Milleker i. h. 43.). — Karperec.

Gerebenc (Tem. vm.). 3 nyilhegy és 1 csüngődísz (Tört. és rég. Ért., III, 33.).

Gilád (Tem. vm.). Csontvázírban szalagtekeres (öv) (Emlékkönyv a délm. t. és r. társulat III. évi közgyűlésének emlékére, 17.).

Györgyháza (Tor. vm.). Gyűjtélkes lelet, melyben tokos vésők füllel, lándzsacsúcsok és esákányok voltak. — 2 esákány.

Hertelendyfalva (Tor. vm.). 2 tokos véső füllel.

Istvánfalva (Kr.-Ször. vm.). Tokos véső (Arch. Ért., U. F., XXII, 426.).

Jablanica (Kr.-Ször. vm.). Letét-lelet, melyben 17 tokos véső füllel volt.

Török-Kanizsa (Tor. vm.). Csontvázírokban ékszer és díszítési tárgy, 80—90 db. (Arch. Ért., U. F., XIII, 444.).

Karánsebes (Kr.-Ször. vm.). Különféle tekeresek (Arch. Közlemények, VII, 76.). — 171 dbból álló öntőműhely maradványa: 10 tokos véső füllel, 1 pálcás véső (ponc), 19 fűrész, 1 edényfáltőredék, 1 edényfogantyú, 14 sarló, 2 kardpengetőredék, 2 lándzsacsúcsőredék, 21 karperec- és fülbevalótőredék, 2 fülesgomb, több öntörög és sok töredék (Tört. és rég. Ért., U. F., IX, 176—180.).

Károlyfalva (Tem. vm.). Edényben 32 dbból álló kincs: 17 tokos véső füllel, 10 lábperc, 1 karperec, 2 lándzsacsúcs, 1 karvédő és 1 forgó (Arch. Ért., U. F., XVI, 252—254.). — Tör és 4 kettős tű. — Tokos véső.

Kécsa (Tor. vm.). Tű (Tört. és rég. Ért., U. F., X, 55.).

Szerb-Keresztúr (Tor. vm.). Törpenge (Arch. Ért., U. F., XIII, 305.). — Csontvázírban karperec (U. o.).

Nagy-Kikinda (Tor. vm.). Lándzsacsúcs (A m. nemz. muzeum szerzemény-naplója, 1893, 75. tétel.).

Királykegye (Kr.-Ször. vm.). Kines, melyből ismeretes: 2 ép és 2 csonka tokos véső, 1 sarló, 1 ép és 2 töredékes karika, 1 karperec (Hampel J.: A bronzkor, II, 70, 71.).

~~Kovácsi~~ (Tem. vm.). Buzogányfő (Tört. és rég. Ért., U. F., II, 113.).

Temes-Kubin (Tem. vm.). Törpenge (Milleker B.: Dél-M. régiségleletei, I, 41.). — Tör, ár, sodrony, gyűrű. — Tokos véső füllel. — Urnákban maradványok.

Kuszics (Tem. vm.). Lándzsacsúcs.

Temes-Kutas (Tem. vm.). Gyűjtélékes lelet (U. o., 74.).

Lacunás (Tem. vm.). Edényben öntőműhely maradványa, melyből ismeretes: 3 tokos véső füllel, 1 fületlen tokos véső, 3 töredékes sarló, 5 fűrészlemez, 1 öntörög és 1 db. nyersanyag pálcika alakban (Milleker i. h., 74.). — Tokos véső.

Felső-Lyupkova (Kr.-Ször. vm.). Kines edényben, melyben voltak: sarlók, tokos vésők füllel, vastag karperecek, elgörbitett kardpengé; súlyuk 8 kgr. (Milleker i. h., 76.).

Majdán (Tor. vm.). 2 karika (Tört. és rég. Ért., V, 195.).

Márkovec (Tem. vm.). Öntőműhely maradványa, melyben volt bronzból: 3 tokos véső töredék, 1 késpengetőredék, 1 ép és 2 tör. karperec, 10 ép és töredékes csüngődísz, 6 kis sodronytekercs, 1 füles gomb, 1 boglár, 3 öntörög; tükörfémből: 1 esöngő, 1 gyöngy; üvegből: 3 gyöngy.

Mehádia (Kr.-Ször. vm.). Tokos véső (Arch. Közl., X, 99.).

Meszics (Tem. vm.). 2 töredékes tokos véső, az egyik fületlen (Milleker i. h., 77, 78.). — 1 tör. palstab (U. o., 78.).

Ó-Moldova (Kr.-Ször. vm.). Karimás véső. — Palstab.

Mrámorek (Tem. vm.). 4–5 tárgy, köztük 1 tokos véső füllel és 1 lándzsacsúcs (Milleker i. h., 80.). — Néhány tárgy, köztük 1–2 lándzsacsúcs (U. o.).

Oroszlámos (Tor. vm.). „Bronzleletek“ (Arch. Ért., U. F., XI, 47.).

Orsova (Kr.-Ször. vm.). Tokos véső (Arch. Ért., U. F., XVII, 444.).

Palánk (Tem. vm.). 1 törmarkolattöredék és 1 töredékes csüngődísz (Milleker i. h., 84.). — Gomb (U. o., 84, 85.). — 6 tű, 3 gombos; 1 fűrészlemez töredéke, 1 nyilcsúcs töredéke, 2 karperec és 2 karika (U. o., 86.). — Gombostű és karika (U. o., 87.). — Halászhorog. — Urnasírokban 130 apró töredék. — 2 bajszos nyilcsúcs, füles gombok, fűrészlemez-töredék, sodronykorong.

Panesova (tjf. város.). Tokos véső füllel (A m. nemz. muzeum szerzeménynaplója, 1883, 40. tétel.). — Sodronykarika (U. o., 1883, 26. tétel.). — Kbl. 20 fokos.

Tem.-Paulis (Tem. vm.). Csákány (Tört. és rég. Ért., U. F., XI, 15.). — Tokos véső füllel.

Perjámos (Tor. vm.). Csontvázsírban törpenge (Tört. és rég. Ért., V, 83 és 150.).

Réthely (Tem. vm.). Csontvázsírban nádlevéalakú kardpenge.

Német-Szent-Péter (Tem. vm.). Kincs, melyből 16 db. ismeretes; névleg: 3 fűrészlemez, 2 tekercesfibula, 1 tekeres, 9 karika és 1 boglár (Arch. Ért., U. F., XVII, 264.).

Sándoregyháza (Tor. vm.). 41 dbból álló kincs edényben: 2 óriási üres karperec, 2 hengeralakú kartekeres, 35 boglár és 2 pléhdarab (Milleker i. h., 99.). — Bajszos nyilcsúcs (U. o., 100.).

Török-Szákos (Tem. vm.). 1 tokos véső füllel és egy keskeny véső (U. o., 101.).

Nagy-Szredistye (Tem. vm.). 15 kgr. súlyú gyűjtelékes lelet (U. o., 104.). — Öntömühely maradványa, melyből 3 tokos véső és 1 sarló a verseci muzeumba került.

Sztárcsova (Tor. vm.). Nyaktekeres részei és karika (A m. nemz. muzeum szerzeménynaplója, 1882, 68. tétel.).

Tamásfalva (Tor. vm.). 81 dbból álló kincs edényben. Köztük van 4 tör, 3 kardpengetőredék, 4 lándzsacsúcs, 8 tokos véső, 21 karperec, 10 gombostű, 22 boglár, 2 öv maradványai, 1 csüngődísz töredéke és 1—2 határozatlan rendeltetésű tárgy (Hampel J.: Bronzkor, I, 161, 162 és Milleker i. h., 109, 110.).

Temesvár (sz. k. város). Öntömühely maradványai: 3 kardpengetőredék, 1 tokos véső, 5 sarlótöredék, 1 késtőredék, 1 ép és 1 töredékes karperec, 3 pléhtekercstőredék és 3 öntörög (Milleker i. h. 111.). — Tömör karperec (Tört. és rég. Ért., U. F., II, 170.).

Nagy-Tikván (Kr.-Ször. vm.). 5 nyilvég (Arch. Közl., X, 128.).

Tolvádia (Tor. vm.). Urnasírokban karperec és csüngődíszek.

Tomásóvác (Tor. vm.). Csüngődísz (A m. nemz. muzeum szerzemény naplója, 1881, 58. tétel.).

Ulma (Tem. vm.). Öv és 4 tömör karperec (Milleker i. h., 118.). — 5 karika, nyersanyag. — Halomsírban szögecskék. — Tokosvéső füllel.

Vadászerdő (Tem. vm.). Tű (Tört. és rég. Ért., U. F., XIV, 71.).

Varadia (Tem. vm.). Két törféle tárgy (Tört. és rég. Ért., U. F., IX, 174.). — Tokos véső füllel (Milleker i. h., 121.). — Tű.

Vaskő (Kr.-Ször. vm.). 16 dbból álló öntömühely maradványa: sarló, 2 ép és 11 töredékes karperec és 1 hengerded tekeres (Arch. Ért., U. F., XI, 82.).

Vattina (Tem. vm.). Csontvázsírban kard, fokos és tű. — Urnasírban 4 csüngődísz. — Telepmaradványok közt szórványosan: tű, gom-

bostű, lándzsacsúcs, csákány, sarló és lemezes újgyűrű. — Urnákban tűk és csüngők. — Karperec-töredék és lemez. — Kettős tű.

Versec (tfj. város). Tokos véső füllel (Milleker i. h., 146.). — Ugyanaz (u. o.). — Ugyanaz (u. o.). — Ugyanaz (u. o.). — Kés (u. o., 147.). — Palstab (u. o.). — Tokos véső füllel (u. o.). — Nyers anyag (u. o.). — Tokos véső füllel (u. o.). — Tokos véső (u. o., 148.). — Lándzsacsúcs (u. o.). — Tokos véső füllel (u. o.). — Palstab, fűrészlemez, sarlótöredék és gombostű (u. o., 159.). — Urnákban 184 töredék és összeolvadt anyag (u. o., 161–184 és s. jegyz.). — Tokos véső füllel (Saj. jegyz.). — Ugyanaz (u. o.). — Ugyanaz (u. o.). — Kardpengető-töredék (u. o.). — Tokos véső füllel.

Vlajkovác (Tem. vm.). Tömör karperec (Tört. és rég. Ért., U. F., II, 140.).

Zichyfalva (Tor. vm.). Buzogányfő (Milleker i. h., 190.). — Kardpengető-töredék (u. o.).

Kis-Zsám (Tem. vm.). Öntőműhely maradványa, melyben volt 8 lándzsacsúcs, 9 sarló, 6 tokos véső füllel, 1 késpenge, 1 karperec, 3 fűrészlemez és 8 öntörög és -maradvány (Milleker i. h., 191–193.).

Zsupánek (Kr.-Ször.). 22 dbból álló öntőműhely maradványa, melyből 14 db. ismeretes, ú. m. 9 tokos véső füllel, 2 sarló, 1 lándzsacsúcs és 2 hajítódárda (S. j.).

Összesen ismerünk tehát vidéünkön 72 lelethelyet 130 lelettel. Ezekből esik Torontál vármegyére: Alibunár (2 lelet), Nagy-Beeskerek, Török-Becse (Borjas, 2), Csóka, Deliblát, Gád, Nagy-Gáj, Györgyháza (2), Hertelendyfalva, Török-Kanizsa, Kécsa, Szerb-Keresztúr (2), Nagy-Kikinda, Májdán, Oroszlámos, Páncsova (3), Perjámos, Sándoregyháza (2), Sztársova, Tamásfalva, Tolvádia, Tomásóvác és Zichyfalva (2), vagyis 23 lelethely 31 lelettel. — Temes vármegyének jut: Denta, Detta (3), Drágsina, Dubovác, Fehértemplom (2), Kis-Gáj, Gálya (2), Gerebenc, Gilád, Károlyfalva (3), Kovácsi, Temes-Kubin (4), Kuszics, Temes-Kutas, Lacunás (2), Markovec, Meszics (2), Mramorák (2), Palánk (7), Temes-Paulis (2), Német-Szent-Péter, Réthely, Török-Szákos, Nagy-Szredistye (2), Temesvár (2), Ulma (4), Vadászerdő, Varadia (3), Vattina (3), Versec (19), Vlajkovác és Kis-Zsám, vagyis 32 lelethely 78 lelettel. — S végre Krassó-Szörény vármegye területére esik: Baziás, Berzászka (2), Bogsánbánya (2), Román-Bogsán, Bukin, Drenkova (2), Istvánfalva, Jablanica, Karánsebes (2), Királykegye, Felső-Lyupkova, Mehádia, Ó-Moldova (2), Orsova, Nagy-Tikván, Vaskó és Zsupánek, vagyis 17 lelethely 22 lelettel. E szerint a legtöbb leletet ismerünk Temesből és a legkevesebbet Krassó-Szörényből.

Az összes tárgyak számát 1300-ra lehet tenni. Az egyes leletek közül számra leggazdagabb a karánsebesi; ebben 171 db. számláltatott.

Anyagra nézve kétféle lelet konstatálható: szórványos és gyűjtelékes

leletek. A szórványosan előkerülő tárgyak, a mint ezt a fenti összeállítás mutatja, jelentékeny számmal lépnek föl s számra nézve a leletek zömét is képezik. A hol szemmel tartják, meglehetősen sok mutatkozik; így regisztrálhattam a verseci határból nem kevesebb mint 17 ilyen leletet. Ezek mind „elveszett“ dolgok.

A gyűjtelékes leletek megint két fajtára oszlanak: „kincsek“-re és „öntőműhely-maradványok“-ra. Mindkét fajta szándékosan lett a földbe elrejtve, a mit azon körülmény is igazol, hogy közülök több, edényben volt gondosan eltéve: így a berzászkai, román-bogsáni, lacunási, felsőlyupkovai, károlyfalvai, sándoregyházai és a tamásfalvai; a kiszsámi külön odahordott homokba volt beágyalva. Eddig területünkről 30 ilyen leletet ismerünk. Ezek közül „kincs“: a román-bogsáni, a bukini, jablanicai, károlyfalvai, királykegyei, felsőlyupkovai, páncsovai, német-szent-péteri, sándoregyházai, tamásfalvai és ulmai lelet (összesen: 11); öntőműhely-maradvány 15 helyen fordult elő, ú. m.: Török-Becsén (Borjason, 2), Berzászkán, Bogsánbányán, Drenkován, Gádon, Györgyházán, Karánsebesen, Lacunáson, Márkovecen, Nagy-Szredistyén, Temesvárt, Ulmán, Vaskőn, Kis-Zsámon és Zsupaneken. A temes-kutasi és nagy-szredistyei régibb leleteket adatok hiányában nem osztályozhatom.

A „kincsek“, vagy, a mint azokat Északon nevezik, a „letételetek“ („Depotfunde“) vagy egyes gazdagabb emberek, vagy egész családok vagyonát képezték. De néha az is lehet, hogy valamely kereskedő árukészletét alkották. Ilyenek lehettek a jablanicai, a melyben 17 tokos véső volt és a páncsovai, mely mintegy 20 egyforma fokost számlált. Hogy délmagyarországi leleteink közül akár egy is mint áldozati ajándék került volna a föld alá, erre még nincsen példánk.

Az öntőműhely-maradványok olyan gyűjtelékes leletek, a melyek első pillanatra elárulják, hogy tárgyaik egytől-egyig beolvasztásra szánt anyagot képeznek. Ezek a legérdekesebb leletek. Az ilyen leletek, melyek az elhasznált tárgyak összetöredezett és esetleges gyűjteléke, vegyítve nyers anyaggal és félig kész tárgyakkal, nemcsak vidékünk önálló bronziparának bizonyítékai, hanem ama fegyverek, szerszámok és ékszerek több formáinak hű képét is nyújtják, melyeket a bronzkor fémipara termelt.

Végre megemlítenők a sírleletek is. Ezek vagy fegyverek-, vagy ékszerekből állanak, melyek mint a halottak tulajdona a földbe kerültek. Urnasírokban leltek bronzokat: Csókán, Dentán (?), Dubovácon, Károlyfalván (?), Temes-Kubinban, Palánkon, Tolvádián, Varadián (?), Vattinán és Versecen; tehát 10 helyen. Csontvázsírok bronzokkal pedig Fehértemplomon (?), Kis-Gájon, Giládon, Török-Kanizsán, Szerb-Keresztúron, Perjámoson, Réthelyen és Vattinán, tehát 8 helyen, voltak.

III. A bronz lelettárgyak.

A leletekből megtanuljuk, hogy minő szerszámaik voltak őslakóinknak a háztartásban, a földművelés, a halászat és ipar körében, s hogy milyen fegyverekkel védték magukat ellenségeik ellen és ejtették el a vadat, és a férfiak és nők mivel ékesítették magukat és ruhájukat.

A szerszámok.

A szerszámok közül a véső, a ponc, a kés, a borotva, a sarló, a fűrész, az ár, a varrotű, a halászhorog, a lószerszám és az edény fordul elő leleteinkben.

A véső a legnagyobb számmal ugyan, de nem nagy változatosságban jön elő délvidéki leleteinkben. Ezt nemcsak szerszámul, hanem fegyverül is használták. A kőkorszaki kőékhez hasonló lapos véső idoma bronzban csak egy-két példányban találtatott Magyarország más vidékein. Nálunk még nem fordult elő, csak vörösrézből. Konstatáltatott azonban eddig a karimás véső, a szárnyas véső (palstab), a tokos véső füllel és a nélkül (celt), a keskeny véső és végre a pálcás véső vagy ponc.

A kőnek anyaga és természete soha sem engedte volna meg a celtnek létrejöttét. A celt célszerűen csak az engedékenyebb és formálhatóbb éreből készülhetett. Tulajdonképp nem egyéb, mint az egyszerű kőbalta vagy véső utánzata. Az ére megengedte, hogy e szerszám oldalszéleit készítői felhajthassák. Így jött létre a palstab, vagyis egy oly eszköz, melyet már nem kellett a hasított végű fanyélbe csiptetni, hanem a melynél a fanyelet a felhajtott oldalszélek közé csiptették. De az ére még azt is megengedte, hogy a felhajtott széleket fülekké nagyítsák s azokat aztán összeolvaszszák. Így keletkezett a tokos, hengeres véső s balta (Ortvy T.: Összehasonlító vizsgálatok, I, 30; Montelius után.).

Az Alpok vidékének leletei között van több, mely a palstab és celt célját mutatja: A halleini sóbányában a nyelével együtt találták; a hallstatti sóbányákban pedig palstabnak való könyökös fanyelet leltek. Mindkét esetben szerszámul használtatott. A watschi bronzövkapocs trébelt alakjai közül egy gyalog és lovas harcok kezében mint fegyver szerepel, úgyszintén a strettwegi áldozati kocsiférfialakjának a kezében.

A karimás véső, mely az itt talált vésők legegyszerűbb alakja, Versecen, Vattinán és a moldovai szigeten fordult elő. As első példány 1895-ben került elő a ludosdülői urnatemető leletei között. Karcsú példány, melynek eredeti hossza 0.15 lehetett; a fokából hiányzó 0.016 m. hosszú darabot a találó törte le és vesztette el. Éle körszelvényt képez (Milleker, I, 178; rajza u. o. I. t., 4a, b ábra; analógia: Hampel: Bronzkor, I. kt., VII. t., 1. és 2. sz.). A vattinai példány nehezkesebb és erősebb kifejlett karimájával közelebb jár a szárnyas vésőhöz. Ez 1897. nyarán egy tűz-

helynél találtatott. Oldalszélei az él felé hajolnak ki leginkább. Hossza 0·10 m., éles foka, mely az egyik oldalon csorbás, 0·02, és körszelvényt alkotó éle 0·05 m. széles. Vastag, nehéz darab. Szárnyai a közepén 0·018 m. szélesek. Nagyjában hasonlít Pulszky: A rézkor, 6. ábra, 11, a. b. számához. A harmadik példány, mely 1895-ben a moldovai szigeten találtatott, karesúbb és 0·148 m. hosszú. Éle, mely gyengén kihajló, 0·044 m., foka csak 0·02 m. hosszú.

Szárnyas vésőt (palstabot) eddig csak Versec vidéke és az Alduna vidéke szolgáltatott. Versec határában egymagában 3 példányt lelték. A negyedik Meszicsen, az ötödik a moldovai szigeten került elő. Ez öt példány közül legközelebb áll a karimás vésőhöz a meszicsi, mely töredékes példány zömök és erősen kifejtett szárnyakkal bír. 1888 végén, Rittinger Ede szerezte onnan. Ettől eltér a két verseci darab arra nézve, hogy a szárnyak a közepén egymáshoz közelednek. Az egyik találtatott az 1888. év elején a temesvári út közelében. Ez igen jó fentartású, karesú, esinos darab, melynek hossza 0·15 m. (analógiája: Hampel: Bronzkor, I. kt., VII. t., 8. és VIII. t., 1. ábra.). A harmadik, az előbbihez tökéletesen hasonló példány 1895-ben a ludosi urnatemető mellékletei között volt. Ennek hossza: 0·115 m. A második és harmadik példány karesúsága által tűnik ki.

A negyedik példány 1891-ben fordult elő Versec határában közelebbről ismeretlen helyen. Ez 0·175 m. hosszú; súlya 61 dkagr.; tehát nehéz vastag példány. Szárnyai a penge felett csúcsban egymásba futnak. (Analógiája: Hampel: Bronzkor, I. kt., VIII. t., 3. ábra. De még jobban hasonlít Wosinszky Mór: Tolna, I. kt., LXVII. t., 3. számához.) A szárnyas vésőnek ezen változata, mely a palstabnak legtökéletesebb formája, melyet Magyarország tájékain ért, Hampel szerint hazánkban oly gyakori, hogy régióink jellemző típusának tekinthető (Hampel i. h., III. kt., 40. l.). Az ötödik példány 1902-ben találtatott Ó-Moldován. Ez tökéletesen hasonló a negyedikhez, csak valamivel kisebb, mert csak 0·14 m. hosszú.

A tokos véső (celt) leggyakoribb a lelettárgyak között. Ezt eddig a következő helyeken találták: Alibunár, Török-Becse (Borjas), Berzászka, Bogsánbánya, Bukin, Deliblat, Detta, Drenkova, Fehértemplom, Gád, Nagy-Gáj, Györgyháza, Hertelendyfalva, Istvánfalva, Jablanica, Karánsebes, Károlyfalva, Királykegye, Kubin, Lacunás, Felső-Lyupkova, Markovec, Mehádia, Meszics, Mrámorák, Orsova, Pánesova, Paulis, Török-Szákos, Nagy-Szredistye, Tamásfalva, Temesvár, Ulma, Váradia, Versec, Kis-Zsám és Zsupanek — tehát nem kevesebb mint 37 helyen. A példányok száma 150, a mi az összes bronz lelettárgyakra több mint 10%-át teszi.

A tokos véső túlnyomólag füllel lép fel. Csak a berzászkai és drenkovai leletek tárgyai között említetik 3 fülnélküli tokos véső, de hogy ezek minő alakúak voltak, ezt adatok hiányában nem mondhatom. Van aztán a

második török-becsei (borjasi) gyűjtélkes leletben 1 db, Laczunáson az öntőműhely tárgyai közt 1 db., Varadián 1 db. és végre találtatott egy hetedik példány Meszicsen. Az utóbbi példányon van a keskenyebb oldalakon egy-egy kis kerek lyuk a celtnek a nyélhez való könnyebb meg-erősíthetésére.

A tokos véső hossza leginkább 0·095—0·125 m. között váltakozik. De van néha nagyobb is. Így egy karánsebesi és három zsupaneki példány hossza 0·14 m. A legkisebb Versecen fordul elő; és csak 0·072 m. hosszú. Meglehet azonban, hogy ez utóbbi csak kegyeleti tárgy volt és már nem rendes szerszám.

A tokos vésőnek — egy példánynak kivételével — csak egy idoma van. Csak a szélességi oldalakon levő domború vonaldísz változik. A károlyfalvai kincsben a Gerle birtokában volt 2 példányon látunk kétoldalt 2—2 párhuzamos körszelvényt, melyek Pulszky Ferenc szerint (Magyarország Archaeológiája, I, 149) a szárnyas véső utóhangja. Gyakran a domború szájszélből 4 vonal fut az élnek két csúcsába. Ép oly gyakori a háromszögdísz. Egy ilyen példányt, mely a tamásfalvai kincsből Temesvárt őriztetik, Hampel következőleg írja le: Tokos véső bronzból, széle kidudorodott, éle felé kissé szélesbül, éle kevésbé kihajló, szélesebb oldalain szögben álló párhuzamos domború vonaldísz, közepett domború kördísz. Hossza közepett 0·132, nyílásának átmérői 0·032—0·024, szélességi átmérője a fül alatt 0·042 és élének átmérője 0·047 m. (Hampel: Bronzkor, II, 161.). Az ilyen dísszel bíró vésők leginkább Magyarországon fordulnak elő és ezért ezen típust magyarországinak is szokták nevezni. Bekarcolt, illetőleg beponcolt dísszel eddig csak egyet ismerünk területünkről. Ez Temes-Paulison találtatott és a verseci muzeumban őriztetik. Szájszéle alatt 5 éles borda fut körül, melyeken apró vonások ferdén vannak bekarcolva. Azonban a tulajdonképeni ékítés ezen karima és a penge közti 0·025 m. hosszú részen van. Ezen rész fenn és lenn egy pontsorral van elzárva, a mely sorok között függőleges sávok láthatók. A sávok egyik fele schraffirozott és halszáлка mintát mutat, másik fele pedig két körszelvényt sorból áll, melyek közt egy-egy pontsor van alkalmazva.

Hertelendyfalvan került elő egy ritkább alak, mely — mint Hampel mondja (u. o., III, 45) — a hazai bronzkor sajátos típusaihoz tartozik. Ennek hossza 0·085 m. Gyengén kihajló élének átmérője 0·032 m. A nyílás ferde lappal végződik s elől és a fül felől is csúcsba fut. Díszítése ninesen (Analogiája: Hampel: Bronzkor, I. kt., XII., 3. ábra). Vidékünkön azonban az ezen egy példányon kívül többet nem ismerünk.

Keskeny vésők tokkal, de fül nélkül, melyek keskenységük miatt tényleg vésésre használtattak, vagy a bronztárgyak előállításánál és díszítésénél szerepeltek, Török-Becsén, Nagy-Gájon és Török-Szakoson találtattak. A török-becsei (Milleker i. h., I, 19, 5. ábra) 0·12 m., a török-

szakosi 0·13 és a nagy-gáji 0·09 m. hosszú. Ezen alak ritkábban szokott előfordulni. Hampel Magyarország többi vidékeiről csak 6 ilyen vésőt mutat be (Hampel i. h., I. kt., IX. t., 1—6. ábra).

Pálca-svéső (ponc), melylyel a kész bronz tárgyakon a beponcolt díszítést előállították, s minő Magyarország más részeiben gyakran találtak, nálunk csak Török-Becsén, a borjasi első gyűjtélkes leletben és Karánsebesen fordult elő. Az előbbi leletben 3 példány volt (Milleker i. h., I, 19, 6. és 7. ábra), az utóbbiban pedig egy. Míg az előbbieket tömör szögletes testtel bírnak, addig az utóbbi, mely dacára annak, hogy foka letörött, még közel 0·11 m. hosszú és 0·005 m. vastag, hengeralakú.

A kés nem gyakori, de több változatban került elő. A penge mindig vastagodó háttal bír. A törökbecse-borjasi 1. leletben egy 0·13 m. hosszú penge van, melynek háta kevéssé kihajló, éle pedig egyenes (Milleker i. h., I, 19, 10. ábra). A 2. törökbecse-borjasi leletben van egy késpenge, melynek éle előrehajlott (Arch. Értesítő, U. F., XIX, 189, 31. ábra). A karánsebesi leletben a kést 2 töredék képviseli. Az egyik egy pengének tompa hegye. A másik egy másodiknak töve és markolatba való tövise; a penge tövét egyszer átyukasztották a nyélhez való könnyebb megerősítése céljából. A temesvári leletben van egy tőfelőli töredék szintén markolat-tövissel, mely a tövén beponcolt vonaldíszszel (schraffirozott „farkas-fog“-díszszel) van ellátva. Ennek a pengéje, valamint a karánsebesieké, egyenes volt. A kiszámi leletben van egy pengének fölfelé görbülő hegye.

1891-ben találtak Versecen a „Helvetia“-telep közelében, az úgynevezett „sáncárok“ mellett, egy karesű, vékony és könnyű kés, mely meglehetősen jól fenntartású. Hossza 0·20 m. lehetett. Ebből esik a pengére 0·105, a markolatlemezre pedig 0·095 m. Markolatlemezében, mely 0·009 m. széles, 3 szöglyuk van, a negyediknél letörött a vége. A fogantyú válzott s a mélyedésbe csont- vagy fabetét lehetett beillesztve, hogy fogása alkalmasabb legyen, és a markot szintűgy jobban kitöltse. A betét elkorhadt és az átfűző és szorító szögek elvesztek. A pengének háta vastagodó és hullámzó vonalat képez. Nagyon hasonlít a Szegedtől északra fekvő Percsora magaslaton lelt bronzkéshez (Arch. Értesítő, U. F., XI, 355.). Ezen kettős hajlású alak a bronzkorban messze elterjedt és nagyon ismeretes idom volt (u. o., X, 36.).

Érdekes a Versecen 1895-ben a ludosi urnatemetőben talált ép nyeles kés. Ez a nyéllal együtt 0·14 m. hosszú, miből 0·095 m. a pengére esik. A tárgy egyoldalúlag van öntve, úgy mint a sarlók, s csak az egyik oldalon bír domború díszítéssel. Pengéje is egészen hasonló a sarlóéhoz, mert körszelvényt képez, az éllel a belső oldalon. Fogantyúja hosszúnyszögű és vastagabb mint a penge; szélessége 0·14 és vastagsága 0·002 m. A nyélen, valamint a penge-tőn egyenes domború vonalokból álló dísz

látható (Milleker i. h., I. 174 és 163, 3. ábra). Csehországban gyakran fordult elő.

Behajtható pengéjű „zsebkés,” illetve ennek nyele, Vattinán találtott. Ez igen csinos darab (Arch. Értesítő, XIX, 159. l. és II. t., 10. ábra.). Aganesvégből, mely körszelvényt alkot, van csinálva. Hossza 0.122 m., átmérője 0.11 m. Azon oldalon, a hol a penge volt megerősítve, 0.011, a közepén 0.017, az alsó végén 0.02 m. vastag. Közvetlenül az alsó, korongot mutató, vég felett kissé összeszorul. A vékonyabb felső végén 0.026 mnyire bronzfűrészszel eszközölt 0.001 m. széles bevágás van, melyben a hiányzó penge töve egy vékony szöggel, melynek lyuka 0.003 m. átmérőjű, volt erősítve. A mély bevágás a pengető számára, valamint azon körülmény, hogy a nyél belső oldalán alig észrevehető barázda van, azt mutatják, hogy a pengét behajtani lehetett. A késnyél számára van kidolgozva és fent és lent bevészt 1 harántos, közepén 2 harántos vonással és a közökben 0.005 m. átmérőjű, középökön ponttal bíró körökkel van díszítve. Állapota meglehetősen jó. A hallstatti sírmező több ilyen behajtható pengéjű „zsebkést” szolgáltatott. Ott is a nyelek, a csont- és agansdolgokon előfordulni szokott, jellemző körökkel vannak díszítve. (Sacken: Das Grabfeld von Hallstatt, 87. és 88. l. és XX. t., 4., 5. és 6. ábra.).

Borotva csak egy ismeretes és pedig Fehértemplomról, mely 1886-ban a budapesti nemzeti muzeumba került. Ez kétágú, csipkeelű, közepőn kerek lyukkal. Kétágú fogója kerek gyűrűbe megy át. Hossza 0.08 m., szélessége 0.045 m. Hozzá hasonló példány találtott Pilinben, csak avval a különbséggel, hogy ennél a középben hosszúkás lyuk van (Hampel: Catalogue etc., 128. l., 125. ábra.).

A földmivelés körében használt szerszámokat leleteinkben csak a sarló képviseli. Ez nagy számban tűnik föl. A berzászkai leletben néhány-szor, az első törökbecsei leletben 14-szer, a másodikban 5-ször, a bogsánbányaiban 3-szor, a drenkovaiban 1-szer, a gádiban 2-szer, a nagygájiban 1-szer, a karánsebesiben 14-szer, a királykegyeiben 1-szer, a lacunásiban 3-szor, a felsőlyupkovaiban többször, a nagyszredistyeiben, a temesváriban 5-ször, a vaskőiben, a vattinaiban és a verseciekben 1—1-szer és a kiszámiban 8-szor, tehát összesen vagy 70-szer, fordult elő. Három változat van. Az első sarlóidom a nyélbe való végén kampós nyújtvánnyal bír, minek folytán ∞ -hez hasonlít. Egy ilyen a 2. törökbecsei leletből ismeretes (Arch. Ért., U. F., XIX, 189. l., 14. ábra.). Ez Hampel szerint magyarhoni typus (Hampel i. h., III, 56); mert leginkább Erdélyben fordul elő. Azonban 1900-ban Rapperswyiben, Schweizban, a lengyel nemzeti muzeumban láttam ezen alaknak egy példányát, mely Orosz-Lengyelországból származik. Ez a legrégebbi alak (Hampel: Ujabb tanulmányok a rézkorról, 12), mert rézből is előjön (Pulszky: A rézkor, 68. l., 2. sz.). A második typusnak tövén a nyélhez való megerősíthetés végett kis tövis van. A har-

madik végre nyélbe való lemezzel bír, mely utóbbi gyakran domború vonaldíszes. Ez a legfiatalabb típus.

A fűrészlemezek, melyek másutt ritkábbak, nálunk szép számmal jelentkeznek. Nálunk találtatott a berzászkai leletben néhány darab, a törökbecse-borjasi 1. leletben 12 db., a 2.-ban 2 db., a románbogsániban néhány db., Gádon 3 db., Karánsebesen 19 db., Lacunáson 5 db., Palánkon 1 db., Német-Szent-Péteren 3 db., Temesvárt 1 db., Versecen 1 db. és Kis-Zsámon 3 db., ép, illetőleg töredékes lemez. A karánsebesi példányoknál a lemezeknek mind a két széle fogason kicsipkézett, csak egy darabnak töredékein vettem észre, hogy az csak az egyik szélén van csipkésen fogakkal ellátva. Az utóbbiak vagy nagyon finomak, vagy — mint a széles lemezeknél — nagyobbak is. A fűrészeknél is tapasztalható, hogy lemezők mindkét vége nyélbe való jobb megerősíthetősök végett lyukakkal bír. A németszentpéteriek hossza 0·18, 0·197 és 0·201 m. Fogazatuk még most is meglehetősen ép és vékonyabb bronz tárgyat, kagylót és esontot most is lehet velök vágni. Az élek mentén hosszirányban húzódva határozottan kivehető a kalapálás nyomai. Tehát a simaszélűre öntött lemezet kalapácsolással tették fogazottá (Arch. Értesítő, U. F., XVII, 264.).

A tűnek azon válfajai közül, melyek szerszámul használtattak, felsorolandó az ár és a fűző- vagy varrótű. Ár van a törökbecsei első leletben. Ez 0·19 m. hosszú (Milleker i. h., I, 19. l., 8. ábra.). Érdekes egy apró bronzár agancsnyélben Vattináról. Fűző- vagy varrótű Gályán fordult elő. Ez 0·10 m. hosszú; szára az egyik vége felé szélesbül s fel van hasítva (Milleker i. h., 43.). Továbbá Kécsán; ez 0·115 m. hosszú, testének átmetszete rhombalakú s vastagabb vége lapított és egyszer aláfelé be van hajlítva (U. o., 53.). Hozzá hasonlót leltem a varadiai urnatemetőben is; ennek a testé azonban hengerded.

A fémhorog a legritkább bronzkori szerszámaink közé tartozik; nyilván nem szoríthatta ki a kőkorban dívott esonthorgot (Hampel: Bronzkor, III, 61.). Sodronyból készült. Vörösrézből is készült (Pulszky F.: Magyarország Archaeológiája, I, 157.). Területünkön csak egy példányt ismerünk. Ez 1899. nyarán találtatott Palánkon a Duna partján. U. a. évi október elején Böhm Károlynak (Fehértemplom) birtokába jutott. Tökéletesen hasonló a Hampel: Bronzkor, I. kt., XVII. táblán, 10. sz. a. közölt példányhoz, csak hogy ennél sokkal kisebb. Felső vékonyodó vége visszafelé van hajlítva hurokká, hogy felköthessék. Alsó része és kampója kalapácsolás útján idomított. Rúdjának magassága csak 0·025 m.; vastagsága alig 0·002 m. Hermann Ottó „Halászat könyvé“-ben azt állítja, hogy a bronzkori horog alakja egyike a legalkalmasabbnak, mintha az őskorban is birtak volna már a mostani horgászat tapasztalataival.

Lószerszám háromszor fordul elő. A versec-ludosi urnatemető bronzmaradványai közt van egy lózabla oldalrúdjának töredéke (Milleker

i. h., I, 163, 12. ábra), melynek végén 0.045 m. átmérőjű lyuk van, közepén púppal (Analogiája: Hampel: Bronzkor, I, LX. t., 3. és 4. ábra.). Ugyanott találtatott továbbá egy lószerszám-sallang alsó részéből származó nagy csüngődísz-töredék is (Milleker i. h., 19. ábra); hasonló a rimaszombati kincsben előfordult lósallang alsó részén látható nagy félholdidomú csüngődíszhez (Hampel: Bronzkor, I. k., CXII. t., 4. sz.), csak-hogy a versecinél az érdekes láncból, melyen az áttört lemez csüngött, semmi sem maradt. A harmadik maradvány Német-Szent-Péterről származik. Ez egy 0.12 m. átmérőjű boglár, melyet nagyságánál és súlyánál fogva inkább lehet lószerszámnak — a ma is divatos homlok vagy szügy díszítésére használt — mint emberi öltözék, talán öv ékítésére szolgáló alkatrésznek tekinteni. A küllők szélén és a köralakú abroncs belső szélén az öntési varrányok nincsenek letakarítva. Erősen kidomborodó vastag füle azt mutatja, hogy rajta keresztül húzott szíjjal vagy karikával, vastag bőrre vagy szíjra volt alkalmazva (Arch. Értesítő, U. F., XVII, 264.).

Lószerszám díszítésére szolgálhatott sok a különböző csüngődíszek, korongok és boglárak közül, melyekről az ékszerekről szóló fejezetben tüzetesebb említés tétetik.

Bronz edény csak a karánsebesi és törökbecsei második leletben fordult elő s ezekben sem volt ép példány, hanem csak töredékek. Az egyik karánsebesi maradvány egy oldaltöredék csészealakú edényből, melyet papírvastagságú plébhből verték ki; a csésze keskeny alapból fölfelé kikiszélesedve és a szája kerülete körül nyakat képezve összeszorul; a karimája pedig kissé le van hajlítva. Cifrázata nincsen; szájnnyilása körülbelül 0.13 m. átmérőjű lehetett (Milleker: Újabb délm. őstelepek, III. t., 6. ábra.). Hazai leleteink közt több azzal analóg darabot mutathatunk fel. A másik darab edényfogantyú volt, mely szintén kisebb edény maradványa (U. o., V. t., 8. ábra.). Hozzá hasonló pléhedény-fogantyú volt a kurdi kincsben is (Hampel: Bronzkor, III, CCXI. t., 6. ábra.). Végre van a törökbecsei leletben egy bronz fogantyú, mely vederhez való (Arch. Értesítő, U. F., XIX, 190. l.).

Aklák és szögek is konstatáltattak. Az előbbieket egy vattinai és egy verseci kardon fordultak elő és a nyéllemez megerősítésére szolgáltak. Az utóbbiak Ulmán sírban voltak és igen kiesinyek.

A fegyverek.

A támadó fegyverek közül előfordult a mi területünkön a tör, a kard, a lándzsacsúcs, a hajítódárda, a nyílhegy, a fokos, a harci csákány, a harci balta és a buzogányfő. A védőfegyverek közül konstatáltatott, habár csak maradványokban, a paizs, a vért és a karvéd; a sisakra is emlékeztet egy maradvány.

A tört három alakban mutathatjuk fel. Az első háromszögű penge-

lemezzel bir. Ilyen találatot Temes-Kubinban és Szerb-Keresztúron. Az előbbi 0·14 m., az utóbbi 0·08 m. hosszú. Mindkettőnek tőjén szöglyukak vannak a markolat megerősítésére (Analógia: Hampel: Bronzkor, I, XVIII. t., 1. ábra.). Kevésbé egyszerű egy penge, mely 1895-ben Versecen fordult elő (Milleker, i. h., I, 163. l., 1. ábra), és egy harmadik penge, mely 1884-ben Kis Gájon találatot. Ez körülbelül 0·20 m. hosszú. Pengéje, melynek hosszában gerinc fut végig, töve felett valamivel keskenyül (Analógiája: Hampel, i. h., XVIII. t., 4. ábra.).

A második alakot a perjamosi tör képviseli, mely 0·23 m. hosszú. Ennek markolatlemeze van, mely 0·09 m. hosszú, hosszában szöglyukkal van ellátva és karikában végződik (Analógiája: Hampel: Bronzkor, I, XIX. t., 1. ábra.).

Átmenetet egy harmadik alakra képeznek a legújabbban T.-Kubinban és Gádon előkerült példányok. Ezeknél ugyan még a markolatlemez szerepel, de a penge a markolat felett jelentékenyen összeszorúl. Mindkettő csonka. Az előbbi Budapesten, az utóbbi Temesvárt őriztetik.

A harmadik alak tömör, a pengével összeköttetésben álló markolattal bir. Ilyen találatot 5 példány a tamásfalvai kincsben (Milleker, i. h., I, 107, 1—4. ábra.). Ezekből négy a m. nemz. muzeumban és egy, a legnagyobb, mert 0·23 m. hosszú, magánkezekbe került. Kettő az előbbiektől egészen ép; kettőnek hegye le van törve. Az egyik ép 0·225, másik 0·19 m. hosszú; az egyik törött hegyű 0·075 m., a másik 0·12 m. hosszú. Ezen török szokatlan alakúak. Az egyik (Milleker, i. h., 107. l., 1. ábra és 109. l., 1. ábra) markolatának középtagja síma, és bevégző lemeze a tengelyével egy irányban nyulik kétfelé; ugyanazon lelet más három töre (u. o., 107. l., 2—4. és 109. l., 3. ábra) legesinosabb bronzkori töreink közé tartoznak. Ugy a penge mint a markolat egyaránt kedves formát mutatnak. A markolat harántosan körülfutó vonalas, hornyolatos és dudoros ékítménnyel van díszítve. Ezen díszítés talán a régibb időkben használt fa- és csontmarkolatú törökre emlékeztet, melyeknél a markolatot körülfutó zsinetekkel biztosították (Hampel, i. h., III, 68 és 69). Hampel hajlandó ezekben külön, délvidéki típust elismerni.

Legújabbán Károlyfalváról is ismeretes lett egy ilyen. Ez 0·27 m. hosszú, és a markolaton csak egy dudoros vonal fut harántosan körül.

Ezen ritka töralak tudtommal még csak egyszer fordul elő hazánkban, és pedig Zombán, Tolna vármegyében (Wosinszky M.: Tolna, I, 295. l. és LXIV. t., 3. ábra.).

A kubini régibb leletű és a szerbkeresztúri alak a legegyszerűbb és ezért a legrégebb is. Rézkori típus (Pulszky F.: A rézkor, 16. ábra, 9 a. és b. szám.). A tamásfalvai török már nem emlékeztetnek az őskori formákra; ezek a bronzkor teljesen kifejlett stadiumába tartoznak (Pulszky F.: Magyarország Archaeológiája, I, 151.).

Pálánkról őriztetik a fehértemplomi városi muzeumban egy csonka tárgy, mely egy törnek tömör markolatának végső tagja lehetett. Kerek csészéből áll, közepén gombbal (Milleker i. h., I, 84), minők a csészés kardoknál találhatók.

A kard aránylag gyakran konstatáltatott. Eddig a következő 16 helyen találtak ép példányokat vagy töredékeket; u. m. Báziáson 1, Berzászkán 3, Török-Becsén 2, Csókán 1, Dragsinán 1, Drenkován, Fehértemplomon 1, Gádon 1, Nagy-Gájon 4, Karánsebesen 2, Felső-Lyupkován 1, Réthelyen 1, Tamásfalván 3, Temesvárott 3, Vattinán 1, Versecen 5 és Zichyfalván 1 db.

Ép kardot névleg csak Báziáson, Nagy-Gájon, Fehértemplomon, Réthelyen és Vattinán letek.

A kardokat három csoportra osztják. Az első csoportba azok tartoznak, a melyek fogantyú nélkül készültek; ezek a legrégebb pengék. A második csoport markolatlemezsel bír, és a harmadik csoport tömör fogantyúval együtt önttetett. Az első fajtához csak a fehértemplomi penge tartozik, a másikhöz a báziási, nagygáji, réthelyi és vattinai. Csészés vagy korongós, tömör markolatu pengék, minők Magyarország más vidékein oly gyakoriak, nálunk még nem kerültek elő. A penge alakja szerint pedig nálunk három változat konstatáltatott: nádlevelű, liliomlevelű és hullámvonalú kardpenge.

Az első fajtából való a nagygáji és réthelyi ép pengék, valamint a tamásfalvai, berzászkai, gádi és verseci töredékek is. A nagygájinak markolata peremes széllel bír, melyek szétálló szarvasban végződnek. A burkolat erősítésére a tő felett 2 és feljebb 4 nagyobb lyuk szolgál. A penge hosszában és a tetőalakú gerine két oldalán végig bevéselt 4 vonallal, melyeket a tő alatt félkörök sora szegélyez. Hossza 0·59 m., miből 0·09 a markolatra esik. A penge szélessége a tőnél 0·035 m. (Arch. Értesítő, XIX, 414 és 412, 3. ábra.). Hozzá hasonló a réthelyi penge, csak hogy ennél a markolatlemez keskenyebb és a markolat szarvalaku nyulványai kifejtettebbek. Ez diszitetlen és 0·54 m. hosszú. A temesvári muzeumban őriztetik.

Átmenetet a liliomlevelűalakú pengére, t. i. azon penge fajtajára, mely a hegy felőli harmadában szélesebb mint a tő felett, képeznek a báziási és a vattinai kardok. Az előbbinek alúl a markolatnyulvány felé igen gyengén szűkülő pengéje van, melynek közepén széles szalag s ennek közepén egy vonalgerinc fut végig. A markolatnyulvány és a markolatnyelv fa- vagy esontlappal való befedésére való módra egy sima lemezt alkot, melyet recés keret szegélyez. A keret két vége kifelé kunkorodik. A nyulványon 4, a nyelven 3 szöglyuk s az előbbin 1 és az utóbbin 2 nittoló szög van. Egész hossza 0·537 m.; a pengének legnagyobb szélessége 0·04 m. (a m. nemz. muzeum szerzeménynaplója, 1891. június 27., 56. sz., 2. alszám.). Az

utóbbi nem egészen ép, mert markolatlemezőnek nagy része letörött és hiányzik. A penge, mely tetőszerű gerinccel bír, az alsó harmadában 0·003 m.-rel keskenyebb mint a tő felett és a hegye felé, hol 0·034—0·034 m. széles. A tárgy hossza 0·57 m., miből 0·525 m. magára a pengére és 0·045 m. a tőre esik. A tőnek legnagyobb szélessége 0·045 m. Ebben 4 db. 0·014—0·018 m. hosszú akla van. Cifrázata ninesen, csak az élekkel párhuzamosan fut egy-egy vonal (Milleker, i. h., I, 123 l., 1. ábra.).

A jellemzőbb liliumlevélidomú pengékből ninesen ép példányunk, de sok leletben, így a berzászkaiban, a karánsebesiben és a zichyfalvaiban, voltak ilyen pengemaradványok.

A harmadik fajtája a markolatlemező kardpengéknek az, a melynek élét hullámvonalaknak lehet nevezni. A hullám hegye és a pengének legnagyobb harántos átmetszete a tő felőli első harmadba esik, ezen túl hegye felé folytonosan keskenyül és hegyes csúcsban végződik. Ezen fajta minden valószínűség szerint nem Magyarország területén keletkezett (Hampel, i. h., III, 78.). Ez a déli vidéknek hozzánk átültetett jellemző formája, a milyen csak elvéve került elő Magyarországon. (U. o., 216.) A nemz. Muzeumban összesen csak 4 példányt láttam ezen idomból. Ilyen pengét 1886-ban Fehértemplomról kapott a m. nemz. muzeum. Ez 0·574 m. hosszú. A markolatlőben 6 szögecske van, s a penge tővének két oldala ferdén futó egyenest mutat. Díszítése ninesen (Milleker, i. h., I, 40.).

Szépen díszített penge csak egy volt leleteinkben. Ennek a töve és alsó darabja a nagygáji tárgyak közt van. A tő alatt, a széellel párhuzamosan, spirálvonaldísz van bevésve, mely igen csinos. (Arch. Ertesítő, U. F., XIX, 414 és 412, 4. ábra.). A motívum azonban másutt gyakori. Analógiája kardtőn: Hampel J.: Bronzkor, I, k., LXXXV. t., 2. a) b) alatt látható. Más bronztárgyon is előfordul, így a gaurai kincs csákányának korongján (u. o., LXXXII. t. és LXXXIII. t.), egy komáromvidéki fokoson (u. o., LXXX. t.) és egy tű korongos fején (u. o.).

Lándzsacsúcsokat is eléggé gyakran leltek. Így a törökbecseborjasi 1. leletben 1 egész és 1 másiknak kis töredéke, a 2. leletben 1 lándzsatek, Románbogsánon, Gádon szintén 1 tok, Györgyházán 2—3 db., Károlyfalván 2 ép csúcs, a berzászkaiban 1 csonka példány, Kusziceon 1 példány, Mrámorekon 2—3 db., Tamásfalván 3 nagy darab, Vattinán 1 db., Versecen 1 db., Kis-Zsámon 4 ép és 1 csonka és Zsupanekon 1 csúcs fordult elő.

A lándzsacsúcs két szárnyal és póznára való köpüvel a bronzkor találmánya. A pózna megerősítésére a köpüben két egymással ellentett lyukon átmenő szögecs szolgált. A lándzsánál változatok csak a szárnyak külső élének különböző hajlásából és a köpü idomából és díszítéséből erednek (Hampel: Bronzkor, III, 104.).

Hampel 4 főváltozatot különböztet meg (Hampel, i. h., III, 105).

A leggyakoribb az a változat, melynek szárnyai a köpüből való alsó kiindulás után rögtön kitágulnak és legszélesebbre terjednek, azután pedig két élük majdnem ferde egyenesben a hegy felé vonul. Nálunk is túlnyomóan ezen változat szerepel. A második változat az, melynek szárnyai a köpü felőli kiindulásuk után a legerősebb kihajlás után befelé hajolnak s e második hajlás után majdnem hegyes szögben a csúcs felé vonulnak. Egy ilyen volt a károlyfalvai kincsben és egy másik van Orsován a zsupáneki leletben. A harmadik változatnál a szárnyak ott, a hol legerősebben kiállanak, nem hajlásban, hanem szögben törnek meg. Egy ilyen példány őriztetik Verseccen a kiszámi öntőműhely maradványából. Egy negyedik változatnál a legnagyobb szélesség a szárnyak közepén tapasztalható. Egy ilyen van a károlyfalvai kincsből Temesvárt. Aránylag hosszú és karesú példányok ezen fajtából vannak a zsupáneki gyűjteléses leletben (Analógia: Hampel: Bronzkor, I. k., XXVII. t., 2. ábra és III. k., CLXXXI. t., 1. és 6. ábra). Ez utóbbiak hajítódárdákul is szolgálhattak.

Délvidéki lándzsacsúcsaink többnyire diszitetlenek. Egy kiszámi csonka darabon a gerince két oldalán egy-egy domború vonal fut végig a hegyig. A tamásfalvai és károlyfalvai példányokon pedig a szárnyak felületét az éllel párhuzamosan vonuló kiemelkedések tagozzák. A legtöbb ékítés egy gádi köpűn látható. Ezen kettős egyenes között két sor a hegygyel egymás felé elhelyezett egyenszerű háromszög fut körül.

A legnagyobb példányok a tamásfalvai kincsben vannak. Ezeknek egyike 0·325 m., másika 0·23 m. és harmadika 0·16 m. hosszú. A legkisebb példány talán a kiszámi leletben van; és csak 0·10 m. hosszú.

A karánsebesi leletben van egy csonka lándzsacsúcs, melynek hegye hiányzik; hossza 0·125 m. Ennek erősen kefejlett köpűje van, mely 0·06 m. hosszú. Szárnyas része tulajdonképen csak a köpü folytatása, melynek két oldalán a szárnyak domború vonalak által jelezve vannak. Ezen lándzsacsúcs hajítódárdákul szerepelhetett (Analógiája: Hampel: Bronzkor, I, XXVII, 3, 5. és 8.).

Nyílhegyek csak négy helyről ismeretesek. Névszerint 5 db. Nagy-Tikvánról, melyeknek alakját azonban nem tudjuk. 3 db. Gerebencről, melyek valamennyien két kampós szárnyal birnak s közülök 1 lemezes és 0·05 m. hosszú és 2 köpűs és 0·03—0·03 m. hosszúak. Palánkról ismeretes egy nyulánk alakú bajszos nyílesúcs hegye felőli, 0·04 m. hosszú része. Köpűje gerincebe megy át, mely a csúcsig terjed; egy helyt lyukas. Egy másik bajszos palánki példány csak 0·016 m. hosszú; egy harmadik ismét 0·042 m. hosszú és a köpü szájszéléből indul ki még egy 0·014 m. hosszú tövis (Analógia: Hampel: Bronzkor, I, XXVIII, 4. a. b. ábra.). Végre találtatott egy Sándoregyházán. Ez 0·065 m. hosszú, karesú és köpűs; a bajszos rész 0·02 m. hosszú; a köpű egymásnak átellenében 2 szöglyük, a köpű nyílásának folytatásaként kettős hegyű kampó.

Fokos egy találatott, még pedig a temesvármegyei Fibiseu. Ez ép; hossza 0·14 m. Pengéjének tengelye kissé hajlított s a nyéltok fölé emelkedik. Nyéllukának átmérője 0·028, magassága 0·028 m. Éle, mely körszelvényt képez, 0·06 m. magas. A köpü fent-hátul és lent-hátul és elől csúcsba szögellik és a köpü szélső falán körszelvényű karima nyulik ki. Jelenleg a délmagyarországi muzeumban.

Ezen fegyvernemet főleg Erdély szolgáltatta és idoma bronzkorunk egy kedvelt formáját mutatja. Az idom maga igen régi, mert rézből is előfordult. Hosszú ideig volt használatban, mert a bronzkort is túlélte (Hampel J.: Újabb tanulmányok a rézkorról, 18—20.).

Vattina 1895-ben ilyen fegyverhez az öntőmintát szolgáltatta. Ez négyoldalú lapos hasábot alkot, talgos palából való és az egyik oldalán egy 0·164 m. hosszú és a másik oldalán egy 0·15 m. hosszú fokos öntőmintájának felét mutatja. Jelenleg a verseci muzeumban. Hasonló alakuk lehetnek a Györgyházán 2 izben lelt „balták“ is.

Ezen idom öntőmintái eddig csak 2 példány által voltak képviselve. Kettő Erdélyből származik. Az egyik Torma Zsófia nándorváljai kutatásaiból származik; a másik pedig Csákyáról való (Arch. Értesítő, U. F., VIII, 93.). Ez utóbbi szintén kettős és sok tekintetben hasonló a vattinaihoz. Egy harmadik újabban Arad vármegyében került elő és pedig a pécskai östelepről (Arch. Értesítő, U. F., XX, 273, 10. ábra.).

Harci csákány már több találatott. Egynek lelhelye Temes-Paulis. Ez mintegy 0·25 m. hosszú és abból a fajtából való, melynek egyik oldalán függőleges élű pengéje, másik oldalán pedig korongja van (Analógiája: Hampel i. h., I, XXX. t., 1. és 2. ábra.). A nagygáji leletárgyak közt van egy másik példány, mely azonban kisebb. Ez tokos nyéllukkal s karesű hajlított pengével bír, melynek szélei peremmel vannak ellátva. Foka eredetileg korongban végződött. Hossza 0·15 m. Tokja 0·035 m. magas. Foka és részben tokja kalapácsütések által meg van rongálva. Pengéje a tövén 0·009 m. magas; éle, mely gyengén kihajló, 0·037 m. hosszú. A pancsovai 20 csákány alakját nem ismerjük.

Harci baltát Vattinán leltünk. Ez ép és 0·24 m. hosszú. A hengerded köpü erősen ki van emelve, 0·09 m. magas, 0·016 m. belső átmérőjű s külsején harántos hornyoktokkal díszítve. A köpü mögötti tag körded formában szélesedik ki s 0·055 m. hosszú. A penge 0·16 m. hosszú, a tövén 0·012 és az éknél 0·018 m. széles, tehát aránylag keskeny; de az élnél 0·004 és a tőnél 0·02 m. vastag, mi által pálcához hasonlít. A penge és a köpü mögötti tag szélei kettős vonallal szegélyezvék. Teljes analógiája Hampel: Bronzkor, I, XXI. t., 6. sz. a. látható. Magyarországi típus; de Észak felé is gyakori alak. Így Csehországból is ismeretes (M. Much: Prachist. Atlas, XXV. t., 1., 2. és 14. ábra.). Ide ezen alak valószínűleg déli kulturhatás folytán jutott.

Buzogányfőt eddig kettőt ismerünk. Mindkettő csillagszerű idommal bír. E fajta gyakori (Analogiája: Rómer Fl.: Műrégészeti Kalauz, I, 51. l., 101. ábra.). Az egyik Zichyfalván találtatott, 12, három sorban egymás fölött elhelyezett négyszögű gúlaalakú hegygyel bír s belül félig üres. Kerülete 0·18, magassága 0·033 m. Nyellyukának átmérője 0·017 m. A másik Kovácsiról való. Ez nagyobb és tömör, nehéz darab. Kerülete 0·26 m., magassága 0·05 és szélessége 0·08 m. Ezen idomnak sűrű elterjedése Olaszországban arra enged következtetni, hogy déli vidékről származott ide (Hampel, i. h., III, 116.).

A milyen tökélyre vitte a bronzkor a támadó fegyverek kiképzését, oly kevés sikerrel járt erőlködése, hogy a test védelmére alkalmas bronzfegyvereket találjon ki (Hampel, i. h., III, 116.). A fej védelmére szolgáló sisak minálunk nem fordul elő, s Magyarország más vidékein is csak négyezer konstatáltatott az. Az előfordulás ezen ritkasága arra enged következtetni, hogy a bronzkori ember védelem céljából állati bőrrrel borította fejét.

A károlyfalvai kincsben volt egy tárgy, mely sisakforgó lehetett. Ez egy 0·16 m. hosszú, vékony lemezből való üres töleséralakú tárgy. Alsó, keskenyebb része 0·01 m. átmérőjű, 0·01 m. hosszú függőleges hengert képez, melynek oldalain 2 egymásnak átellenében elhelyezett kis lyuk van a forgónak a sisakesúcsához való megerősítésére (?). Erre következik egy 0·03 m. átmérőjű, többszörösen függőlegesen felhasított gömb, mely hasonlít a Nagyságon (Vas vm.) lelt gömbalakú csörgökhez (Hampel, Bronzkor, III, CCXXVIII. t., 1. és 2. ábra.). Az utolsó, felső rész oldalvást összelapított kúphoz hasonló, melynek ellipticus szájának belső átmérői 0·045 és 0·018 m., míg hengeralakú bázisa a gömb felett szintén csak 0·01 m. átmérőjű. A kupon több helyt 2—3 párhuzamos vonal fut körül.

Mellvért sem lemezből, sem sodronyszövetből nem fordult elő. Ezeket pótolták részben pléhkorongok csekélyen kihajló felülettel, melyeket füllel vagy lyukak segélyével a mellre varrták, illetőleg a ruházatra erősítették. Ilyen korong a tamásfalvai kincsben több példányban volt; átmérőjük 0·06—0·08. (Egynek rajzát lásd: Milleker i. h., I, 109, 4. ábra.). Hasonló korongok még Román-Bogsánon, Csókán, Gádon és Sándoregyházán is találtattak.

Ép úgy vagyunk a paizsszal is. Ez sem találtatott egész példányban. Valószínűleg használtak fából készült paizsokat, melyeket nagy pléhkorongokkal megerősítették. Egy ilyen nagy dudoros körlep, mely hihetőleg a paizs erősítésére szolgált, a törökbecsei 2. leletben látható (Arch. Értesítő, U. F., XIX, 189, 15 a. b. ábra.).

Ide tartozik a karvéd is, minő egy Károlyfalváról ismeretes. Ez részben alakjából ki van forgatva ugyan, de ép példány s abból a fajtából való, minőt Hampel J.: Bronzkor, I. k., XXXVII. t., 1. és 2. ábra alatt

Salgó-Tarjánról mutat be. A károlyfalvainak rajzát lásd Milleker i. h., I, 56, 1. ábra. Hossza 0·29 m. Az egyik oldalon lévő karika 0·008 m. vastag hengeralakú testtel bír s két hajlatú kis tekeresben végződik. Az összekötő rész négyélű sodronyból való s szép vonalos és pontozott díszítéssel van ellátva. A másik oldalon lévő nagy tekeres kúpalakú, vékonyodó kerek sodronyban végződő korongidomú tekerescsel. A csonka kúp alapjának átmérője 0·18 m., a felső korongé 0·04 m. A kúp magassága 0·075 m. A tekeres 12 hajlatból áll. Az első 7 szélesebb hajlatnak sodronya négyélű és cifrázatos, a korongot képező 5 felsőé pedig díszítetlen. A kis korong közepén 0·02 m. hosszú s 0·02 m. átmérőjű korongalakú, kördiszes fejű akla van, melynek külső végén 0·055 m. hosszú és 0·04 m. széles, füles négyszögű csüngődísz van alkalmazva, minő Hampel: Bronzkor, I, LIV. t., 9. k. alatt látható. Ezt a felső karon úgy viselték, hogy a tekeresből alkotott kúp kifelé volt fordítva s egyrészt díszül szolgált, másrészt harezban a csapást feltartotta.

Hasonló célú tárgy, mely azonban az alkar védelmére szolgálhatott, volt 2 példányban a sándoregyházai leletben. Ezek tömör rhombusalakú, 0·008 m. széles huzalból készült hengeralakú tekeresek. Mindegyik henger 0·14 m. hosszú, 0·07 m. belső átmérőjű és 15 hajlatból áll. A végek kerekhuzalú egyhajlatú kis tekeresekben végződnek. Ezen tekeresek másutt is fordultak elő Magyarországon, ú. m. Felső-Turon, Hont vármegyében (Hampel i. h., I, XXXVI. t., 3. ábra); Sajó-Gömörön (u. o., CXXVI. t., 12. és 13. ábra); Stomfán (u. o., II. k., CLXIII. t., 1.—10. ábra); Krasznahorkán, Árva vármegyében (u. o., III. k., CLXXXIII. t., 7.—9. ábra) és Kemecsen, Szaboles vármegyében (u. o., CXCVI. t., 5. és 6. és CCXXXIV. t., 1. és 2. ábra.).

A harmadik fajta Sasüllésen Rábé mellett találtatott 2 példányban. Ez kerek sodronyból készült karika, melynek végei egy síkban fekvő korongos tekeresekbe mennek át. A karikának belső átmérője 0·077 m. Az egyik korong 4 hajlatból áll és 0·065, a másik pedig 3 hajlattal bír és 0·050 m. átmérőjű. (Arch. Értesítő, U. F., XXIII, 43, 44.). Ezt a felkaron viselték. Hasonló nehéz karvédeket Pancsován Weifert Ignácznál láttam, ki azokat 1902-ben Szerbiából, Kosztoláczról kapta. Magyarországon Szomolányon oly kis nagyságban fordultak elő, hogy azok csak újra való kisebb gyűrűk lehettek (Hampel: Bronzkor, III. k., CCXLII. t., 3. és 6. ábrák.).

A drenkovai gyűjtélékes leletben is említetik 2 kartekeres, de mivel ezeknek tüzetes leírása hiányzik, nem mondhatjuk meg, hogy melyik fajtához tartoznak.

Az ékszerek.

Az ember mindíg hiú volt. Ezt bizonyítják a bronzból való ékszerek is, melyek meglehetősen gazdag sorozatban reánk maradtak. Vidékünk leletei között az ékszerek nem az utolsó helyet foglalják el, még pedig úgy mennyiségre nézve, valamint változatosság tekintetéből. Eddig a következő ékszernem konstatalható a Duna-Tisza-Maros-közön: az öv, a nyakgyűrű, a karperec, a lábperec, az újjgyűrű, a tű, a fibula, a csüngődísz, a gomb, a boglár, a gyöngy és a láncocska.

Az ékszerek leírását az övekkel kezdjük. Az övet három válfajban ismerjük. Az elsőt a giládi képviseli. Ez bronztekeres, hengeridomú szalagos lemezből, négy hajlatú; a lemez közepén kidomborodott gerinc fut végig és szélesre kidomborodott pontdísz keríti be. Egyik vége négyhajlatú sodronyos tekereset képez, mely lapos; a sodrony négylapú. Másik vége kerek sodrony, mely a hengeridomot folytat s végül egyszerű gyűrűt képez. Hossza 0 858 m. Belső átmérője 0 09—0 10 m. A lemez szélessége 0 035 m. A sodronyos tekeres átmérője 0 036 m. A sodrony vastagsága 0 003 m. (Rajzát lásd Milleker i. h., I, 46.). Az övek ezen fajtáját leltük Ulmán és Tamásfalván is. Ez utóbbiaknál a sodronyos végekre babérlevélalakú csüngődíszek vannak felfűzve. Ide látszik tartozni a dettai is, mely végein szintén csüngőkkel volt díszítve.

A második faj sokkal díszesebb és ritkább. Rómer Fl. mutatott be egy ilyet, melyet tipikus idomul fogadhatunk el. Ez Erzsébetfalván, Erdélyben, az ott talált óriási leletben fordult elő (Arch. Értesítő, IV, 81.). A már többször idézett karánsebesi leletben van több lemeztöredék, melyek ilyen övmaradványok. Ezek többnyire párhuzamosan egymás mellett haladó, közben-közben köröket képező, pontozott vonalakból álló cifrázattal vannak borítva, mely ékítmények nemcsak a fővonalakban, hanem az egyes részletekben is az erzsébetfalvai öv díszítményeihez hasonlítanak (Milleker B.: Újabb délm. östelepek, V. t., 2. ábra.).

A harmadik faj talán bőrből volt, melyre egyes lemezek voltak megerősítve, és melyeknek két végét kapcsolókkal láttak el. Két ilyen bronzpléhből készült övkapocs volt a gályai leletek közt (Milleker B.: Dél-Magyarország régiségleletei, I, 43.). Ide tartozik a Török-Kanizsán konstatalt övdísz (?) is, mely az ott feltárt 4. és 5. csontvázírában előfordult. Ugyanis az említett sírok mindegyikéből kiszedtek egy egész csomó (30—40 db.), 0 04—0 06 m. széles lemezből készült, 4 egymás mellett elhelyezett csőből álló, Pán-síp alakú, hosszénégyszögű bronztárgyat és sok (közel 25 db.), néha 0 025 m. átmérőjű, kerek bronzboglárkát, melyek a két szélén, egymásnak átellenében elhelyezett lyukkal volt ellátva. A találó elbeszélése szerint a két dísz széles szalagot képezett, melyen egymásután felváltva 2 csöves tárgy és 3 boglárka volt elhelyezve (Arch. Értesítő, U. F., XIII, 444.).

Bőrből készült öv végső tagja bronzból, minőt Hampel, Bronzkor, I. k., LXXXV. t., 1. ábra alatt bemutatott, a gádi bronzok közt volt. Ez ugyan töredékes, de a szélén áttört és a felső lapján bemélyített díszítést mutat, alsó lapján pedig 2 füllel van ellátva.

Nyakgyűrűt (torquest) csak Sztárecsován és Török-Kanizsán konstatáltunk. Sztárecsováról jutottak a m. nemz. muzeumba egy nyaktekeres részei, kiemelkedő vonaldíszszel (A m. nemz. muzeum szerzeménynaplója, 1882. július 1., 68. tétel.). Többet tudunk a kanizsai négy nyakgyűrűről, melyeket bronzkori csontvázsírokban leltek. Mind a négy vastag hengeralakú huzalból volt. Háromnak végei egyhajlatú tekereset képeztek, a negyediknek a két végén vékonyabb sodronyból olyan díszítmény van, mely a vidékünkön a II. és III. Kr. u. évszázadokban dívott szerszámíj-fibula fejéhez tökéletesen hasonló. Belső átmérőjük 0·17, 0·14, 0·13 és 0·15 m. volt.

A karperecek már nagyobb számmal lépnek fel. Ebből több fajtát mutathatunk be.

a) Tömör példányok:

1. Kerek sodrony vékonyodó nyílt végekkel díszítés nélkül — Versecről.

2. Ugyanaz díszítéssel — Román-Bogsánból.

3. Ugyanolyan tompa nyílt végekkel s bekarcolt vonaldíszszel — Tamásfalváról; 6 db. kígyófejben végződik.

4. Ugyanolyan tekereses nyílt végekkel s bekarcolt vonaldíszszel — Karánsebesről.

5. Vastag kerek sodrony tompa nyílt végekkel, harántosan hornyolva: rézből (?) Német-Bogsánról, bronzból a törökbecsei első leletben és a tamásfalvai kincsben.

6. Ugyanolyan, de vékonyodó végekkel. Gyermekeknek való példány a károlyfalvai kincsben és egy szép nagy darab Vljakovácról a temesvári muzeumban.

7. Többlapú, csavart testű és síma tompa nyílt végekkel — Márkovácról és Tamásfalváról.

8. Igen nehéz háromszögű átmetszetű testtel és vékonyodó nyílt végekkel bíró, bekarcolt vonalékitményű darabok — Temesvár-Józsefvárosban és Ulmán fordultak elő. Az ulmai kincsben volt négy példány közül a két nagyobbik súlya 0·25–0·25 kgr. volt. 1892-ben került egy ilyen karék Tatáról a m. nemz. muzeumba.

9. Hasonló, de domború felső és egyenes alsó lappal — Tamásfalváról.

10. Tömör, a végeken harántos dudoros vonalakkal és hornyolatokkal és a középső részen beponcolt pontozott vonaldíszszel ékített példányok nyílt tompa végekkel — Berzaskáról és Drenkováról. Analógiák Ispánlakán.

11. Kerek huzalú, madárfejekkel díszített karperecek, melyeknek végei egymásba képesolódnak — Nagy-Gájról.

12. A törökkanizsai csontvázsírokban voltak karékek, melyek több hajlatú, vastag, hengeralakú díszítetlen huzalból állottak. Ilyeneket Román-Bogsánban is találtak.

b) Lemezes karperecek:

1. Fölfelé kidomborodó, díszítetlen vagy vonaldíszes, közepén szélesebb karperec keskenyedő végekkel — Karánsebesről (Milleker: Újabb délm. őstelepek, IV. t., 1. sz.).

2. Ugyanolyan, tompa felhajlott tekeresű végekkel — Karánsebesről és Gádról.

3. Ugyanolyan, fenn tetőszerű éllel bíró, hegyes de tömör nyílt végű, vonaldíszes — Román-Bogsánból.

4. Lapos, keskenyedő végekkel, melyek oldalvást kiugornak — Szerb-Keresztúrról, Vattináról és Versecről.

5. Megközelítőleg csőalakú, belül üres és lent nyílt, keskenyedő nyílt végű karperecek — Tamásfalváról.

6. Érdekes két óriási nagyságú üres, lemezből készült karperec. Alakjuk hasonló a Graffenried-gyűjteménynek azon példányához, melyet Hampel J.: A bronzkor, I. kt., XLIX. tábláján 7. szám alatt közöl. A két példány méretei és díszítései egyenlők. Testük üres, pléhből trébelt. Tiszta, szép munka. A karperec belső átmérője 0.08 m. Az üres test vastagsága a közepén 0.055, a végén pedig 0.035 m. A végek hirtelen összeszorulnak és háromszögű lapokat képeznek, melyeknek egymás felé álló alapvonalai 0.12—0.12 m. hosszúak és üres, a közepén mintegy 0.01 átmérőjű zárt csövekből állanak. A test poncolt pontsorokból álló szép rajzzal van díszítve. Ilyen nagyságban ezen típus ritkaság számba megy. Találtatott 1896-ban Sándoregyházán (Milleker i. h., I, 100.).

Lá b p e r e c csak Berzászkán, Román-Bogsánban, Gádon és Károlyfalván találtatott. Az utóbbi helyen 10 példány került elő. Ezek köralakú karikák, tömör hengeralakú testtel. Egy-két darabon a belső oldal lapos; egy példányon meglátszik, hogy kalapácsütésekkel idomították karikává. A végek egymás mellett járnak, s vagy szabályosan vékonyodnak, vagy pedig megtartják a test általános vastagságát s törési lappal bírnak, melyek bizonyítják, hogy az illető perecek pálcátöredékekből lettek előállítva. Egy példányon a vége felé vékonyodó test hirtelen vastagodik és korongban végződik. A karikák belső átmérője 0.065—0.09 közt váltakozik. A test vastagsága 0.009—0.015. m. A legtöbb darabon egyenesekből álló bekarcolt vonaldísz van (Milleker, i. h., I, 56. l., 4. ábra.). A gádi a fentiekhez tökéletesen hasonló, de díszítetlen, úgyszintén a berzászkai is.

Az u j j g y ű r ű ritkábban lép fel. Vattináról ismerünk egyet. Ez 0.01 m. széles díszítetlen bronzpánt, mely 0.018 m. belső átmérőjű kari-

kává van egyszerűen összehajlítva, úgy hogy a végek egymás fölé záródnak (Arch. Értesítő, U. F., XIX, 179, és u. o. I. t., 2. ábra.) A versec-ludosi urnatemető urnamellékletei közt is vannak ilyen keskeny pántok-és sodronyból konstruált, hasonmagyságú 2—3 hajlatot képező tekercek, melyek szintén ujjgyűrűk gyanánt szerepelhettek. Ugyanilyeket 1903-ban a dubováci urnasírokban is leltem.

A tűk, melyek területünkön találtattak, öt-hat fajhoz tartoznak. Ezeket legtöbb esetben a sírurnákban leltem. A legegyszerűbb s mely egyszersmind a legrégebb alak, Vattinán fordult elő tűzhely környékén és Palánkon a Karas jobbpartján felfedezett bronzkori telep urnáiban. A vattinainak hossza 0·115 m. Külön tagolt feje nincsen, a szár azon vége felé, hol a fej szokott lenni, egyszerűen vastagodik; itteni vastagsága 0·004 m. Ezen vég 0·014 m.-re harántosan és rézsútos vonaldíszszel bir (Arch. Értesítő, XIX, 156.). Egy harmadik Vadászerdő területén került elő (Tört. és rég. Értesítő, U. F., XVI, 9.). Legutóbb Dubovácon urnában volt.

Hasonló, de a melynél már a fej képződése a vég alatti nyakszerű összeszorulás által észrevehető, a tamásfalvaiban van (Milleker, i. h., 108. l., 11. ábra.).

Kis gömbalakú feje van egy tamásfalvainak (Milleker i. h., I, 108. l., 14. ábra) és a törökbecsei első leletben egy példánynak (u. o., 119. l., 18. ábra.).

A gádi bronzok között van egy, melynek feje gömbből áll, mely felett és alatt egy-egy lemez-korong van alkalmazva úgy, hogy az egész mákfejhez hasonlít.

Lapos gömbalakú fejjel bir egy vattinai példány, melyhez hasonlók a törökbecsei 1. leletben (Milleker i. h., I, 19. l., 17. ábra.) és Palánkon fordultak elő; az utóbbi helyen az urnákban voltak.

Gömbszelvényalakú fej konstatáltatott Dentán.

Három gombú fejjel bir egy tű a tamásfalvai leletben (u. o., 108. l., 15. ábra.).

Korongos fejjel volt egy Vattinán; ez ép és 0·30 m. hosszú (u. o., 123. l., 2. ábra.). Egy másik példány, mely három részre van törve és csonka, 0·42 m. hosszú. Ezen utóbbinak lelhelye Versec, a mostani villamos telep környékén. Végre konstatáltatott ezen alak Dentán is. Ezek hallstatti típusok.

A versec-ludosi urnatemető két díszűfajtát szolgáltatott, melyeknek feje lapos lemez. Az egyik behajlítás folytán rhombus alakú, szára pedig csavarmenetes (U. o., 163. l., 21. és 22. ábra.). Hasonló tűk a lovasberényi, a bronzkor ifjabb szakaszából származó, urnatemetőben is találtattak (Arch. Értesítő, U. F., XVIII, 329. l., II. t., 4. és 5. ábra.). A másik díszesebb, a mennyiben a fej tojásdadalakulag kiszélesül, hosszában négy domború

vonalat díszül mutatva, aztán kétfelé szarvalakulag kiterjeszkedik. E karok lemeze csövekké vannak behajlítva (Milleker i. h., I, 163. l., 8 a. 6. ábra).

Kettős tűt két helyről kaptunk. Vattináról szerzett a verseci muzeum egy kis példányt, mely a legegyszerűbb alakot mutatja. Ez 0·05 m. hosszú. Feje egyszerű görbülésből áll. A két szárközti távolság 0·005 m. A sodrony vastagsága 0·002 m. — Két példány fordult elő a versec-ludosi urnatemető bronzmellékleteivel. Kétszárú modern hajtűhöz hasonlítanak. Hosszúságuk 0·20—0·22 m. Testük vékony négylapu sodrony. A fej úgy van képezve, hogy a két szár a görbülés alatt összehúzódik (u. o., 16., 17. és 18. ábra; a rajzoló által tévesen 3 darabban lerajzolva.). Újabban 4 ilyen ép példány Károlyfalváról a temesvári muzeumba került.

A peschierai cölöpépítményű telep a Gardató mellett szintén szolgáltatott egy ilyen kettős tűt (Baer-Hellwald: Der Mensch, 317. a) ábra.). Aránylag gyakran fordult elő ezen alak Boszniában a Glászinác nevű fensíkon (Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien, I.; Truhelka: Hügelgräber und Ringwälle auf Glasinac, 96., 97., 135., 137., 139. és 140. ll.).

A fibula (ruhakapocs) a kései bronzkor szülöttje. Ez a tűt helyettesítvén, szőtt gyapjából készült ruhát tételez fel, s arra való, hogy annak két végét fűzze össze, a hol ezek találkoznak. A hol mi gomblyukat alkalmazunk, ott a régiek fibulát használtak, mert a gomblyuk, ha szegélyezve nincsen, nagyon hamar keresztülszakad, a szegély pedig, s különösen a gomblyukszegély, egy sokkal későbbi kornak a találmánya. A fibula, melynek tije vékony, hosszú s hegyes, hogy a szövetet, melyet erősen összetart, ki ne lyukassza, föltételezi már a szövés mesterségét, s midőn ezt használták, nem ruházkodtak az elejtett vadak bőrével. A nők ruháját a két vállon fűzte össze, ugyanazért a bronzkori női sírokban a fibula, néha igen nagy alakban, mindig párosan fordul elő a felső karesont felett. Férfi-sírokban a mellen találunk szintén fibulát, mely a ruhát vagy nyakba-
vetőt fűzte össze (Pulszky Fr.: A rézkor, 76.).

A fibulának előzője azon gombostűfajta, mely a fej táján át van lyukasztva vagy melynek korongja alatt fül van a száron. Magyarország más helyén már régen akadtak ilyenekre (Arch. Értesítő, U. F., X, 76.), minálunk azonban csak 1902-ben került elő az első példány. Ez Vattinán egy sírurnában találtatott. Gömbös feje alatt a szár egy helyt vastagodik, és ezen helyen van a szár harántosan átlukasztva.

Ezen tüktől a legrégebb fibulaalakig már csak egy lépés volt. A legrégebb fibula alakja e nemben a legkezdetlegesebb, mert nem egyéb, közepén kétszer, tehát tekercesé összehajlított sodronynál, mely alsó felével a felsőhöz tér vissza és bele kapcsolódik.

Különös, hogy vidékünk leletei között ezen, az olaszok által „hegedű-
vonó“-fibulának nevezett „biztosító“-tü még nem fordult elő, dacára

annak, hogy Magyarország többi részein, valamint a szomszéd Szerbiában már régen megtalálták. De hiányzik nálunk az egy- és kétkorongos magyarországi típusu sodrony-fibula is. Van ugyan több leletben, u. m. a német-bogsániban, sodronytekeres és sodronytöredék, mely sodronyos fibulából származhatik; azonban biztosat még sem lehet állítani. Csak két többkorongos fibulát tudunk felmutatni, melyek már a bronzkor virágzási szakaszából valók. Ezek a németszentpéteri gyűjteléses leletből ismeretesek.

Alakjuk a közönséges nyoletekereses alak. A tekercesek összefoglalását tekintve, szintén a két szokásos módot tüntetik fel. Egy hiányos példány kezdetleges eljárást tüntet föl, a mennyiben a középső vastagabb szál (mely a rúgót, tűt és lábat alkotta) és a tekercesek három, egyszerűen rákalapált szalaggal vannak összefoglalva, mint a bodrog-keresztúri leletből eredőnél (Hampel: Bronzkor, XCVI. t., 1. ábra.) látjuk. Egy példány épebb, a mennyiben hátának nyolc tekereséből csak kettő hiányzik, tüje, rúgója és a tű lába pedig megvannak. A feje (így szeretné a találó és leíró, Dömötör László, nevezni azt a nagy, tekereset alkotó részt, mely a tű hegyét a szövetből kijötte után fedte) szintén hiányzik, de a törés után ítélve ez tekeres volt, mely a leletnek többi részei között megvan. A lábat, rúgót és tűt összefoglaló pántok itt már nem egyszerűen rákalapált lemezek, hanem az alakítás nagyobb követelményeivel fellépő tagok, a melyeket, mint szilárdságuk mutatja, újabb művelettel öntöttek rá az elrendezett és ideiglenesen összefoglalt sodronyszálakra. Ez összekötési módozatra analóg példákat látunk a komjáthi (Hampel: Bronzkor, CXX. t., 20. ábra) és a gyermeli (u. o., CLIX. t., 1. és 2. ábra) leletekből származó példányoknál (Arch. Értesítő, U. F., XVII, 264.).

Csü ng ö d í sz gyakran és több változatban került elő a leletekben. Van lemezes és sodronyból való.

Olajfalevél-alakú találtatott a karánsebesi, ulmai, markoveci és tamásfalvai leletekben.

Kétszárnyú (fecskefarkalakú) darab, de töredékes, Palánkról ismeretes. Karikaalakút Gerebene mellett találtak.

Kocsikerékalakú csü ng ö d í sz Palánkon és a törökbecsei 2. leletben fordult elő.

Korongalakú volt Palánkon.

Félholdalakú találtatott Verseen és Vattinán.

Egyenes szárú háromszögalakú leletek Markovecen.

Négyszögű csü ng ö d í sz Károlyfalván konstatáltatott.

Kúpalakú fordult elő a törökbecsei első és a temesvári leletben.

Tölcséralakú öntött csü ng ö d í sz Markovecről ismerünk.

Sodronyból ismeretes a pápaszem-alakú kettős korongtekeres, nagyobb példányokban Markovecről és kisebb darabokban Török-Kanizsáról.

Valamennyi változat Magyarország többi részeiben gyakori alakokban leli analógiáját, a mint ezt Hampel műve is bizonyítja.

Karikák több leletben fordultak elő. Ezeket is díszül varrhatták fel. Eddig a következőket regisztrálhatjuk: A törökbecsei 1. leletben 2 sodrott karika 1—1 töredéke volt, a 2-dikban 2 karika, a drenkovaiban 8 kisebb karika, Gádon 1 sodrott karika, Királykegyén 1 ép és 2 csonka karika, Majdánon 2 sodrott karika, Palánkon 2 sodrott karika és Német-Szent-Péteren 9 karika. Sodrott huzalból készültek a törökbecsei 1, gádi, majdáni és palánki karikák; ez utóbbi két lelhelyen a karikák egymásban függték. A németbogsáni 2 karika öntve van. A királykegyei karikák hegyes végei egymás fölé záródnak; ezeknek egyike nagyobb, mert 0.059 m. belső átmérőjű. A 9 német-szent-péteri különböző nagyságú, rhombus-alakú átmetszetű és mindegyiken volt egy kis nyúlvány. A királykegyeiek vonaldíszesek.

Fülesgomb, a maihoz tökéletesen hasonló, gömbszelvényalakú, alól fülel, volt egy példány a karánsebesi leletben; ennek átmérője 0.016 m. Markovecen is volt egy. Ennek szélességi átmérője 0.009 m. A fülel úgy csinálták, hogy egy pálcatagnak az egyik végét oda forrasztották a gomb üres aljának a közepéhez és a másik végét az elsőhöz visszahajlították.

A karánsebesi leletben a fölötte ritka kettősgombok is előfordultak 2 példányban. Ezek két egymás felett elhelyezett kerek lemezből állanak, melyek széleiken négy helyt vannak összekötve, és a mai ólomgombokhoz (plombékhez) hasonlóak. Az egyiknek felső oldalán vonaléktímeny, négy megközelítőleg szívalakú ornamentumból összeállított rozetta, van; ez 0.027 m. átmérőjű. A másikon pedig hegyes csücsök, ez 0.021 m. átmérőjű (Milleker B.: Újabb délm. őstelepek, IV. t., 5. ábra.). Hasonló kettősgomb találtattott még Nagyságon, Vas vármegyében (Hampel: Bronzkor, III, CCXXVIII. t., 5. ábra.) Magyarországon és Karintiában, Fröggön, mely utóbbiak jelenleg Klagenfurtban a tartományi muzeumban őriztetnek (M. Much: Praeh. Atlas, XLI. t., 18. és 19. ábra.).

Boglárok és korongok, melyek felvarrva vagy felfűzve ruhadíszül, vagy, ha nagyobbak a példányok, mellvéd gyanánt is szerepeltek, minden nagyobb leletben találtattak. A németbogsáni leletben volt egy korong két fülel. A már többször említett karánsebesi leletben is találtak ilyeneket, 6 darab két helyt átlukasztott domború lemezből állott. A 7. példányon csak egy lyuk volt, még pedig a korong közepén, míg a 8-diknak nem volt lyuka, hanem közepén púpja. Török-Kanizsán esontváz-sírokban közel 25 darab, néha 0.025 m. átmérőjű, kerek boglárka volt, melyek 2 a szélén, egymásnak átellenében elhelyezett lyukkal voltak ellátva. A sándoregyházai kincsben vannak a korongalakú boglárók túlsúlyban. Ilyen 35 darab van. Valamennyi 2 kis lyukkal van ellátva a felvarrásra

és keskeny karimával bir. 22 darab kúpalakú, átmérőjük 0·04—0·06 m., magasságuk 0·018—0·028 m. 13 darab gömbszelvényalakú, átmérőjük 0·05—0·06 m. Soknál a karima felett beponcolt pontsor fut körül, mely egyes esetekben meg-megszakadván, egyhajlatú spirálist alkot. A tamásfalvai kincsben is volt 21 darab, köztük gombalakú kis kerek füllel, továbbá négyszögű füllel és nagyobb példányok, melyeknél az alsó részen alkalmazott harántos tag a fület helyettesíti, és végre lyukas kisebb boglárók. A versec-ludosi urnatemetőben gömbszelvényű és kis, kúp- vagy szivarvégalakú, lyukakkal ellátott boglárkák voltak. Egy kúpalakú, pipafedélhez hasonlóan átmérője 0·015 m. volt. A csókai hulláégetési sírban volt 6 korongalakú lap, melyek fokozatosan kisebbedő sorozatot képeznek. E korongok egészen analóg jellegűek a hazánk területén volt azon bronzkori tárgyakkal, melyek ruhadisz vagy mellvéd gyanánt szerepeltek. A 4 nagyobb korong külső lapja körídomú díszítéssel van ellátva, azonkívül a belső lapon négyszögalakú apró füleket találunk alkalmazva, a miből kétségtelen, hogy valamire fűzve voltak, vagy felaggatva viseltettek (Milleker i. h., I, 30, 31.).

Gyöngyöket bronzból a közönséges golyóidommal vidékünkön még nem találtunk. Csak egy tükörfémből öntött példány volt a markoveci leletben. Alakja az alappal érintkező 2 csonka kúp. Hossza 0·015 m. De előfordult Karánsebesen egy nagyobb háromágú gyöngy, mely ritka (Milleker: Újabb délm. őstelepek, III. t., 5. ábra.). Azonban szerepelhettek gyöngyökül azon kis hengerded huzaltekercsek is, melyeknek belső átmérője néha csak 0·008 m. s huzalvastagságuk csak 0·004 m. Ezekből sokat láthatni a karánsebesi és markoveci gyűjtéletes leletekben és találtattak végre Palánkon is.

Láncoeska bronzból eddig csak egy fordult elő, még pedig Palánkon egy sírban. Ott volt egy láncoeskának 2 töredéke; az egyik 0·44, a másik 0·07 m. hosszú. Azonkívül még egyes szemek. A 0·004 m. átmérőjű szemeket szabálytalanul összehajlított pántdarabok képezték. Teljes analógiája Velem-Szent-Viden találtatott (Hampel J.: Bronzkor, CCXXXVII. és CCXLI. táblák.).

IV. A vörösréz-, ón- és aranyleletek.

A bronzkor beálltával a tiszta vörösréz használata nem szűnt meg egészen. Erre már Pulszky is figyelmeztetett (Rézkor, 58.). Ezt bizonyítják első sorban leleteink, melyekben a bronzdolgok mellett tiszta vörösréz-tárgyak is előfordulnak. Így az 1886-ban előkerült németbogsáni kincsben egy lapos, szélesélű rézvéső, egy réz tokos véső és egy réz karperec is volt. Az 1895-ben Versecen a Ludos-dülőben felfedezett urnatemető bronzmellékletei között pedig egy lapos hosszénégyszögű rézvéső is szerepel.

Ezen vegyes leleteken kívül a bronzkorban a bronztárgyak mellett

olyan vörösréz-szerszámok is konstatáltattak, melyeknek analógiáját a bronz-típusok között nem találjuk. Ezek fiatalabbak, mint azok, a melyek a neolithkor végszakához tartoznak, és a melyek csak a bronzkorban, sőt ennek nem is régibb szakaszában lépnek fel (Reinecke: Tanulmányok; Arch. Ért., U. F., XIX, 228.).

Az első réztárgyak formája szorosan a kő- és csonteszközök idomához csatlakozott. Mikor később a bronz ismeretessé lett, a rézpar vele volt kénytelen versenyezni, mit még most is képesek vagyunk konstatálni. Így az egyszerűbb szerszámalakok gyakran vörösrézből valók anyaguk ónszegény bronz (Hampel, Újabb tanulmányok a rézkorról.). A német-bogsáni tokos véső, melynek hossza 0·078 m., súlya pedig 76 gr., formában ugyan a bronzceltekhez közeledik, eltér azonban ezektől abban, hogy mikép volt a nyélre megerősítve. A véső ugyanis nem birt füllel, mint a legtöbb bronz tokos véső, hanem a tok mindkét oldalán lyukak voltak, hogy a vésőt szögek segítségével lehessen a nyélre erősíteni (Milleker B.: Dél-Magyarország az őskorban, 40.). A fejlettebb idomokban a bronz győzelme már világos. De a fejszék, balták és csákányok csoportjában a bronzsal szemben a réz maradt a győztes (Hampel i. h.).

Már Undsetnek feltűnt, hogy a bronzszerszámok közt azok, melyekkel a ház és az udvar körül, valamint a gazdaságban a bronzkori ember mindennapi soknemű munkáit végezte, nem konstatálhatók. Erre könnyű a válasz: hol a kő- és aganesfejszéket, hol a rézfejszéket, baltákat és csákányokat használták e czélokra (u. o., 15.). Mert ha a háztartásban és a természet körében folyó foglalkozásoknál legnélkülözhetlenebb szerszámoknak legegyszerűbb idoma meg volt találva, az fenn is maradt és az ugyanazon helyeken egymást követő nemzedékeknél és népeknél kézzől-kézre szállott (u. o., 13.).

A bronzkori alakok közé tartoznak a közönséges fejsze, a csákányok keresztbe tett két éllel és a „bányász“-csákányok. E szerszámok jellemző tulajdonsága, hogy csakis vörösrézből készültek.

A fejsze, mely alakját a mai korig megtartotta, 2 példányban került elő területünkön; az egyiket Fehértemplomon, a másikat Nagy-Gájon lelték.

A fehértemplomit 1888-ban találták és most a fehértemplomi városi muzeumban van. Hossza: 0·17 m. Ezen fejsze tehát az e nemű szerszámok nagyobb példányai közé tartozik. Hengeralakú nyéllyukának magassága 0·07 m., belső átmérője pedig 0·028 m. Súlya: 1 kgr. 37 dkgr. A fejsze öntve van; a nyéllyuk a szerszám felső részén van és külön tagot nem képez. A vágóél körszelvényben szélesedik ki.

A nagyágjait 1898. tavasszal több más vörösréz-dolgokkal együtt lelték, melyek közül 6 db. talán gyűjtéletes leletet képezett. Ez fejszének alakja elüt a fehértemplomiétól, a mennyiben a nyéllyuk külön tagot képez. A tárgy különben csonka, mert a pengének vége, illetve az él, függőlegesen

le van vágva. Hossza: 0·09 m. A nyélluknak belső átmérője 0·023 m. A tok magassága hátul 0·025 m. A m. nemz. muzeumban. Analógiák: Pulszky F.: A rézkor, 14. ábra, 1. és 6. szám (Arch. Ért., U. F., XIX, 413, 414.).

Azon csákányokból, melyek keresztben álló 2 éllel bírnak, eddig már 21-et tudunk felmutatni területünkről, ú. m. Német-Bencsekről 1, Deschánfalváról 4, Nagy-Gájról 3, Hidegkútról 1, Szent-Jánosról 1, Török-Kanizsáról 1, Lippáról 3 (?), Mramorákról 1, Nagy-Szredistyéről 3, Versecről 2 és egy közelebből ismeretlen lelhelyről 1 példányt.

Gyakori előfordulásuk — 49 rézlelettárgy között 21 csákány — nem meglepő. A szerbországi rézdolgok is ugyanezen arányt mutatják fel. A belgrádi nemzeti muzeumban 1903-ban kiállított 40 réztárgy közül nem kevesebb mint 26 ilyen kétélű csákányt láttam.

Ezen csákányok alakját és nagyságát a nagyszredistyei leletben volt példányok illusztrálják: Az egyik 0·35 m. hosszú, kerek nyéllukának belső átmérője 0·036 m. és súlya 1 kgr. 35 dkgr. A másik 0·24 m. hosszú, nyéllukának átmérője 0·036 m. és súlya 1 kgr. 10 dkgr. A harmadik 0·15 m. hosszú, nyéllukának átmérője 0·025 m. és súlya 20 dkgr.

A legtöbb példány nagyságra nézve a második nagyszredistyei csákányhoz hasonló, t. i. 0·20—0·24 m. hosszú. A nagyobbik és kisebbik nagyszredistyei csákány nagyságra nézve egydedülálló.

„Bányász“-csákány 4 találatott: Csákován 2 és Lippán meg Vingán 1—1. A vingai példány, mely a m. n. muzeumban őriztetik, 0·43 m. hosszú, miből 0·318 m. a hosszabb, függőleges élű pengére, 0·032 a kerek nyéllukra és 0·08 m. a rövid, vízszintes élű pengére esik. Súlya: 3 kgr. 15 dkgr.

A keresztben álló 2 éllel bíró csákány valamint a „bányász“-csákány eredetét többféleképp magyarázták, sőt némelyek egészen tagadják őskori származásukat (M. Hoernes: Urgeschichte, 336.). Az első csákányfaj analógiájára sem a kő-, sem a bronzeszközök közt nem akadunk. Túlnyomóan keleti Európában találatott. Pulszky szép sorozatot mutat be Magyarországból (Rézkor, 57.), Téglás Erdélyből ismertet ilyeneket (Arch. Ért., U. F., VIII, 121), és Kanitz konstatálta azokat Szerbiában (Die praehist. Funde in Serbien bis 1889; S.-A. d. Mitth. d. anthrop. Gesellsch. in Wien, XIX, 3, V. t., 8. á.) Területünk példányai leginkább a szegedi csákányhoz (Pulszky: Rézkor, 30.) hasonlítanak.

A „bányász“-csákány a rézeszközök egy igen különös faja, melyet a hosszú függőleges élű penge és a rövid zömök hát jellemez. Ezt eddig legsűrűbben Magyarországon és Erdélyben találták, még pedig az ország különböző részein, oly helyeken, melyek bányahelyektől távol esnek (Pulszky: Rézkor, 58.). Ezt délvidéki példányainkról is mondhatjuk. Hogy mire

használhatták ezen nagy, nehéz, bányászcsákányhoz hasonló eszközöket, nehéz elképzelni.

A német régészek a bronzfokosoknak egy nemét nevezték el „parancsbotok“-nak; csakhogy ezek oly nagy számban fordulnak elő Magyarországon, hogy ezen elnevezés bronzfokosainkra nem alkalmazható. Ha az őskorban csakugyan léteztek parancsbotok, mint a felsőség jelvényei, ezen elnevezést talán könnyebben alkalmazhatnók az ily nagy rézcsákányokra, melyeknek alakja elég választékos, mint az említett bronzfokosokra (u. o., 59.).

A két csákánynem czélját illetőleg talányt képez. Származásukat illetőleg is ugyanazt akarják állítani, mert előállításukhoz több technikai ismeret és kifejtettebb formai érzék igényeltetik. Hoernes gyanítja, hogy e csákányok a középkor eléjéről származnak (Urgeschichte, 336—338.). A kétélű csákányokat illetőleg azonban a deschánfalvai lelet meghozta nekünk a minden kétséget kizáró bizonyítékokat, hogy ezen típus a történelem előtti korban létezett (Milleker: Dél-Magyarország régiségletei, I, 32.).

Hogy miért készítették az említett szerszámokat vörösrézből és nem bronzból, ennek oka könnyen kitalálható. A réz nagyobb bőségben volt meg, mint a bronz, értéke is csekélyebb volt, mint a bronzé, melyet ily súlyos, többször 1—2 kilós szerszámok készítésére felhasználni annál nagyobb pazarlás lett volna, mivel a réz és a kő bizonyos egyszerű célokra ugyanazt a hasznot hajtották, mint a bronz (Hampel: Újabb tanulmányok, 13.).

A többi kevés őskori vörösrézdolog, melyeket még területünkéről ismerünk, és a melyek nem olyan primitív típusúak, hogy a kőkör végére helyezhetők, ón- vagy antimon-szegény eszközök is lehetnek, melyek akkor jönnek létre, a mikor a sok átöntés folytán a bronzból a hozzávegyített ón vagy antimon elvész.

Végül megjegyzendő, hogy a vörösréztárgyak ritkán mutatnak fel díszítést. A szentjánosi kétélű csákányon beponcolt kis körök láthatók, a németbogsáni karperec pedig harántosan bekarcolt vonalakkal ékes. —

Ide tartoznak az ón-, illetve „tükörfém“-ből készült eszközök is. Ilyen kettőt ismerünk, melyeket 1900-ban a Versec melletti Márkovecen előfordult öntőműhely maradványai között konstatáltam.

Az egyik tárgy ónból tölcserídomú csüngődísz. Hossza: 0.07 m. Öntve van. Teljes analógiája a Kemecsen, Szabolcs vármegyében, talált kincsben bronzból (Hampel: Bronzkor, III. kt., CCXXXIV. t., 8. a. és b. ábra). „Tükörfém“-ből, ezen fehéresbe játszó, fénylő és rendkívül törékeny anyagból, öntött hasonló csüngődísz Tornyosnémeten, Abaujvármegyében, is találtak (Hampel i. h. CCII. t., 8. ábra.).

A második tárgy gyöngy, melynek alakja két az alappal érintkező csonka kúp; hossza: 0.015 m.

Ilyen anyagú tárgyak különben úgy is keletkezettek, hogy a bronz-
öntő, kifogyván a vörösrézből, tiszta ónkészletét dolgozta fel.

A harmadik fém, mely tiszta állapotban tárgyak előállítására hasz-
náltatott, az arany volt, mely a rézzel együtt már régen lépett fel.
A karikák egy neme, mely szívalakú és melynek nyílt vastagodó végei
egymásmellett zárnak, ezen korba sorolható. Ezen fajta gyakran fordul
elő Magyarországon részint egyenként, részint láncba összekötve (Analógia :
Hampel i. h. ; I. kt., XLVIII. t., 6. ábra.). Öntve vannak és ékszerű hasz-
náltattak ; de pénzsurrogátumok is lehettek, mivel a súlyban bizonyos arány
észlelhető. Eddig területünkről 6 szórványosan előkerült példány ismeretes ;
ezek közül 5 Versecen és 1 Szkulyán találtatott.

A verseci karikák többnyire az 1888-ban a város nyugati szélén
felfedezett östelepről valók. Már 1883-ban lelték az elsőt az említett telep
közelében, a magaslaton, az Obrádovics-féle szőlők irányában ; súlya 12·5 gr.
volt. 1888. nyarán egyszerre kettőt találtak csatornázás közben. Az egyik
szintén 12·5 grammot nyomott. A másiknak súlya 17·7 gr. volt, ennél az
egyik szarvalakú vége mégegyszer visszafelé volt hajlítva (Analógia : Arch.
Közl., II kt., képatlasz, I. t.). Végre 1889-ben előkerült egy negyedik,
mely szintén ezen telepről látszik származni ; ennek a súlya 15·2 gr.
Ennél az tapasztaltatott, hogy testének háta nem birt élalakú gerinccel,
hanem a test hengeralakú volt. — 1897-ben Versee környékéről egy
ötödik került elő, melynek súlya 12·6 gr. volt. A harmadik kivételével,
mely elkallódott, e karikák Versecen őriztetnek.

A szkulyai láncszem 1893-ban találtatott és jelenleg a m. n. mu-
zeumban látható. Ennek súlyát nem ismerem.

Azokból a nyílt végű és harántosan rovátkolt karikákból, minők
Máramarosban és másutt tömegesen lépnek fel (Hampel i. m. I., XLVIII.
és L. t.), minálunk még nem találtak.

Azonban van egy sírletünk, mely az őskor ezen szakaszába tar-
tozik. Ez az ulmai halomsír, a melyben kis karikák fülbevalóul szerepeltek
és egy nyakékül szolgált hengerspirális is volt. Az előbbiek világos erdélyi
aranyból készültek (Tört. és rég. Értesítő, U. F., XVII, 20, 21.).

V. Az önálló bronzipar bizonyítékai.

Az Alpokban és ezektől északra és keletre talált bronztárgyak eredete
sokáig foglalkoztatta a tudósokat. Eleintén azon nézetten voltak, hogy azok
mind importálva lettek, főleg Olaszországból. Most, midőn ezen kérdés
tanulmányozására már nagy adatkészlet áll rendelkezésünkre, egészen
határozottan mondhatjuk, hogy épúgy, mint más országrészekben, a mi
vidékünkön is a tárgyak legnagyobb részét helyben gyártották. Délvidéki
lelettárgyaink közt alig van egynehány, a melyről be lehetne bizonyítani,
hogy más országban készült és hogy onnan importálták hozzánk. Talán

importnak köszönhetjük a karánsebesi leletben képviselt edényt, a fehértemplomi kardot és a tamásfalvi törököt. Az elsővel sok analóg darabot mutathatunk fel a hazai, de másországi leletek közt is. A fehértemplomi kard és a tamásfalvi török déli típusok. Lehetséges azonban, hogy csak a formát és nem a tárgyat magát köszönhetjük a behozatalnak.

A délvidéki bronzdolgok helyi gyártásának meglehetősen sok és jelentékeny bizonyítékai vannak. Ezek a nyers anyag, az öntőműhely maradványai, az öntőminták és a tárgyak díszítéséhez szükséges szerszámok, a poncok.

A bronzgyártáshoz szükséges ón nem fordul elő hazánkban, bár Schliemann „Ilios“ című művében Temesvár környékét is bevonta a praehistoricus ónbányák lajstromába.)¹⁾ Ezen feljegyzés alapján Téglás Gábor bejárta Oravica és Bogsán vidékét; felkereste a Szemenik hegység lábánál fekvő Weidenthal havasi hegységet, honnan egy bányász állítólagos ónéreket mosott ki; ellátogatott az oravicai bányakapitánysághoz, hol erről legbiztosabb értesülést remélhetett; de fáradságos kutatásainak ismét az lón az eredménye, hogy Schliemann értesülése téves közlésből származhatott és se a resicai, se az oravicai kerületben az ónnak nyoma sem mutatkozik.²⁾

Az ónt tehát importálták. De nem is használták azt mindíg. Hampel erős érvekkel bizonyította, hogy Magyarországon sok, sőt a legtöbb esetben az ón helyett antimont használtak a bronz előállítására.³⁾ Antimon pedig van a mi bánági érchegységünkben ép úgy mint vörösréz.

A nyers anyagot az öntörögök képezik. Ezek túlnyomólag szabálytalan alakúak, s e tekintetben eltérnek a magyarországi bronzrögöktől, melyek többnyire cipóalakúak, s egy kis cipó nagyságát sohasem haladják meg, vagy ritkábban vastag pengealakúak. A legnagyobbak központjukból karimájok felé keresztül vannak hasítva, mi azt mutatja, hogy egészben sohasem olvasztatták fel, hanem belőlök csak annyi vágatott ki, a mennyi épen egy olvasztásra szükséges volt.⁴⁾ Csak a kis-zsámi leletnek Temesvárott őrzött részében van két rög, melyeknek alakja, körszelvény, cipórészletre mutat.⁵⁾ A többi alaktalan rög található a berzászkai, a kiszsámi, lacunási, temesvári, törökbecsei (?) és karánsebesi gyűjtelkes leletekben. A lacunási leletben a nyers anyag rudacska alakjában is szerepel. Ez az egyik oldalon lapos, harántos átmetszete félkörhajlású. Mindkét szélén helyenkint az öntővarrány látható. Ezen rudacsákak úgy vannak öntve, hogy rendszerint több összefügg, de könnyen széjjel választ-

¹⁾ „Ilios“, 534. l., ²⁾ jegyz. Howorth után, Stockholm, Praehistoric-Congress, 533. l.

²⁾ Arch. Ért., U. F., XII, 405. 406.

³⁾ Hampel J.: A bronzkor, III, 232.

⁴⁾ Pulszky F.: Az őstörténelmi leletekről Magyarországon, 19.

⁵⁾ Tört. és rég. Ért., VIII. évf., IV. füzet, III. tábla, 7. ábra.

hatók. Ilyenek a füzesabonyi pálcácskák.¹⁾ Végre találatnak karikák is, melyeken láthatni, hogy nem ékszernek készültek, hanem nyers anyagot képeztek. Így lelték 1888-ban Ulmán 5 darab vastag karikát, melyeknek felülete érdes és melyeknek külső szélén az öntővarrány még rajta volt.

Más erős bizonyítékot képeznek az önálló vidéki bronzipar mellett az úgynevezett öntőműhelyek maradványai. Ilyenek nálunk 15 helyen fordultak elő, ú. m. Török-Becsén (Borjason 2), Berzászkán, Bogsánon, Drenkován, Gádon, Györgyházán, Karánsebesen, Lacunáson, Markovecen, Nagy-Szredistyén, Temesvárt, Ulmán, Vaskőn, Kis-Zsámon és Zsupaneken. Ezekben a nyers bronzanyagot kivül a beolvasztásra gyűjtött vagy az öntésből hiányosan kikerült töredékek s azon körülmény, hogy az ép tárgyak felülete néha még érdes és még ninesen kisimitva és hogy némely tárgyon még az öntővarrány észrevehető, a helybeli gyártást bizonyítják, mert az öntési anyagot nemcsak a nyers bronz szolgáltatta, hanem a használatban elkopott vagy eltört fegyverek és szerszámok is képezték, a melyeket a bronzöntők azért gyűjtöttek, hogy újra felhasználhassák a drága és becses anyagukat.

Hogy számra nézve milyen jelentékenyek ezen öntőműhelymaradványok, mutatja azon körülmény, hogy Török-Becsén 74 darab és 40 darab, Drenkován mintegy 50 darab, Karánsebesen 171 darab és Kis-Zsámon körülbelül 50 darab találatott ilyen leletben, vagyis öt leletben összesen 385 darab.

A tárgyak öntés által készültek; ezt bizonyítják első sorban az olvasztótégelyek. Egy ilyenek maradványát lelték 1895-ben Fehértemplomon a katonai lövöldénél. Ez Böhm Károly tárgyai közt látható, agyagból készült és eszézealakú. Magassága 0·10 m., szájátmérője 0·14 m. és falvastagsága 0·01—0·02, tehát egyenetlen. Külső oldala vöröses, belső oldala feketés és az erős tűz hatása meglátszik rajta. A belsejében a falban egy darabka (esepnyi) bronz mint olvasztási maradvány látható.

Alakra nézve hasonló egy Baranya vármegyében lelt agyagból készült tégelyhez, mely utóbbi azonban kisebb a fehértemplominál (Hampel: Bronzkor, III. k., CCLII. t., 4. ábra.). Egy másik, apró, hosszúkás, mintegy 0·045 m. hosszú olvasztótégelyt adott Vingáról 1902-ben Pokorny Péter a m. nemz. muzeumnak (Arch. Ért., U. F., XXII, 420.).

Ehhez járulnak az öntőminták. Félöntőmintával, azaz egyoldalú öntés által, csak némely tárgy állíttatott elő. Így a sarlók és a lapos vésők, valamint több fűrészlémez; Versecről a ludosdülői urnatemető egy féloldalulag] öntött kést is szolgáltatott s végre az ékszerek közül némely karika készült ily módon; ezekből a karánsebesi lelet mutat fel egy-

¹⁾ Hampel J.: A bronzkor, I. k., II. t., 1. ábra; és u. o. III. k., 184. l.

kettőt. Minden egyéb tárgyra kettős mintát használtak. Egy ilyennek fele találatott Vattinán 1895-ben s jelenleg a verseczi muzeumban van.

Ezen tárgy majdnem rendes, négyoldalú lapos hasábot képez, melynek hossza 0·19 m., szélessége 0·075 és vastagsága 0·035 m. Anyaga nagyon puha, úgy látszik, talgos pala; színe piszkos hamvasszürke. Súlya 0·75 klgr., tehát aránylag könnyű. Az egyik oldalán van egy 0·08 m. hosszú repedés, mely nyilván a használattól ered.

Tárgyunk egyik oldalán egy egyszerű, diszítetlen fokos öntőmintájának fele van meg, mely fokosnak a hossza 0·15 m., miből 0·107 m. a pengére esik. Az egyenes él magassága 0·055 m., a penge töveé 0·025 m., a nyéltok előrészeé 0·038 m., a nyéltok hátsórészeé 0·048 m. — Az él alsórésze mellett 0·008 m. átmérőjű lyuk van, mely a két mintaalap összekapcsolásánál szereplő szögnek befogadására szolgált.

A másik lapon egy hasonló fokos-példány formája van, esakhogy ennek az alakja és iránya az előbbihez meg van fordítva. Ez hosszabb, de karesőbb is. Hosszúsága 0·164 m., miből a pengének 0·126 m. jut. Az egyenes élnek a magassága 0·05, a penge töveé 0·027, a nyéltok előrészeé 0·046, a nyéltok hátulsó részeé 0·057 m. A penge vastagsága a nyéllyuknál 0·044 m. A nyéllyuk magassága 0·042 m.; a nyéllyukas rész átmérője 0·044 m.

Mindkét példányon a nyéltok felső és alsó külső szélén dudoros vonal látható, az egyedüli ékítmény a fokosokon. A nyéltok hátulsó részén lévő taréjalakú nyújtványnak alsó hegye le van metszve.

1898-ban egy bronz tokosvéső öntőmintájának két fele került a m. nemz. muzeumba.¹⁾ Ezt Zsupaneken lették. Anyaga nehéz puha zsirkő. Egy felének méretei: magassága 0·102, szélessége fenn 0·06, leun 0·065 és vastagsága 0·065; tehát majdnem hasábalakú. Magának a vésőnek hossza 0·07, szájának átmérői 0·018—0·020, egyenes élének hossza 0·035 m. 0·032 m.-nyire a szájszél alatt a test hirtelen külön tagolt lapos pengébe megy át. Pereméje vastag s alatta kéttudoros vonal fut körül. A fül a szájszélt és az alsó dudoros vonalat köti össze. Nagyjában hasonló hozzá Hampel J.: Bronzkor, I. k., XIII. t., 14. sz. A beöntetendő érc befogadására szolgáló lyuk a fül felső szélére vezet. Az élnél és a szájszélnél vannak a mintafeleket összekapcsoló szögek számára lyukak.

A tárgyak öntése után a csatornában megmerevedett folyadék mint öntőpecek maradt meg, melyet letörtek vagy lefűrészeltek. Az öntőpeceket csakúgy, mint a hiányosan öntött példányokat gondosan eltették, mert, mint már mondtuk, az anyag becses volt és újabb öntésre szolgált.

A kizsámi leletnek Temesvárott őrzött részében van egy durva bronz tárgy, mely fésű vagy inkább gereblye-alakú. Négy foga nem egyéb mint

¹⁾ A m. nemz. muzeum szerzeménynaplója, 1898. aug. 1., 83. sz.

ugyanannyi öntőpecek, melyek harántos tag által vannak összekötve; az egész öntési felesleg.¹⁾ Ezen tárgy olyan öntőmintából eredhet, mely, a mint egy ilyen Baer-Hellwaldnál²⁾ látható, több egymasmellé helyezett karikára vagy hasonló kisebb dolgok öntésére szolgált.

A jablanicai leletből Versecere került tokos véső a fül felett volt öntőpecek csak félig van eltávolítva és a pecekmaradvány kalapálási nyomokat mutat.

A mint ezen adatok a bronztárgyak helybeni készítését, azaz a délvidéki bronzipar virágzását igazolják, épúgy vannak bizonyítékaink, hogy az öntött tárgyakat, azaz főleg azoknak lemezes darabjait, ponccokkal díszítették.

A tárgyak díszítése domború vonalakkól vagy beponcolt vonalak és pontokból áll. A domború díszítés mindjárt az öntés alkalmával eszközöltetett, a mennyiben az már a mintába bevésetett. A vonalak vékonyak vagy vastagabbak, egyenesek és görbék. Másképp áll a dolog a beponcolt díszítéssel. Ez utólagosan eszközöltetett a kész tárgyakon. Erre a poncok használtattak. Ezek pálcáalakú kis vésők, melyek Magyarország más részeiben meglehetősen gyakran fordulnak elő a leletben. Vidékünk 3 példányt mutathat fel; kettő a törökbecse-borjasi, a harmadik a karánsebesi leletből ismeretes.

A keskeny és hegyes véső, mely poncoul szolgált, 1879. ősszel a Török-Becséhez tartozó Borjas pusztán talált gyűjtelőkes leletben találtatott először egyéb őskori bronzokkal együtt. Volt ilyen szerszám már addig a m. nemz. muzeumban, de Hampel csak tartózkodva merte az őskori tárgyak sorába iktatni. Bármi igénytelenek az eszközök, nagy volt a fontosságuk az őskorban. Mert miként ma sem nélkülözhetik őket mindenfajta kézművesek, úgy a bronztárgyak gyártásában, kiválólag azok díszítésében nélkülözhetetlenek voltak az őskorban. Az őskori bronzoknak előállítására az első törökbecse-borjasi lelet előfordulása előtt függő kérdés volt Magyarországon; csak az hozta meg a várt bizonyítékot.³⁾

Míg a törökbecse-borjasi két pálcás véső⁴⁾ szögletes testtel bir, addig a karánsebesvidéki hengeralakú. Ez különben csonka, 0.09 m hosszú és 0.005 m. vastag. Ennek a teste kalapácsolás nyomait mutatja. Egyenes éle is kalapácsolás által állítottatott elő.⁵⁾ A borjasi poncok Temesvárott, a karánsebesvidéki pedig Versecen őriztetik.

Keskeny űrvésőket Török-Szákos és Nagy-Gáj szolgáltattak. Ezek is a bronzdolgok előállításánál, illetve azoknak díszítésénél szerepeltek.

¹⁾ Milleker B.: Ujabb délm. őstelepek, III. tábla, 4. ábra.

²⁾ Der Mensch, 135. l., 6. ábra.

³⁾ Arch. Ért., XIV, 159 és 5.—7. ábra.

⁴⁾ U. o. 6. és 7. ábra.

⁵⁾ Milleker B.: Ujabb délm. őstelepek, III. tábla, 2. ábra.

A lemezeken előforduló poncdiszt, mely áll vonalak-, pontozott vonalak- és pontokból alkotott rajzból, így állították elő, hogy a hegyes vésőt kalapácsal bevették. A véső ugyanazon anyagból volt mint a díszítendő tárgy, és hogy olyan számmal, mely ugyanazon fémből való, díszíteni lehet, azt az utóbbi időben tett kísérletek igazolták. A vésőalakú poncpálcácskákat élükkel a lapon tovább tolták, mialatt gyenge kalapácsütések hullottak a felső tompa végükre. Ez eljárás következtében a vékony bronzlemezek hátlapjukon a mintát gyenye domborulatban mutatják, és más technikai jelenségek is tanúsítják, hogy az ékítmények poncoknak és nem vésésnek köszönhetik létüket.¹⁾ Legszebb beponcolt ékítményű dolgaink: övrészletek Karánsebesről és 1 kardtő Nagy-Gájról.

A lemezes dolgok, edények stb. gyártásánál a trébelés játszott fontos szerepet. A karánsebesi leletben volt kis edény, mely igen vékony lemezből való, trébelés útján készült. Szintén így állították elő trébelés, ill. kalapácsolás által a bronzlemezekon előforduló dudorodások is.

Forrasztani nem tudtak bronzkori mesterembereink. De jól értettek a nitoltatáshoz, mely eljárás által a lemezeket szépen összeragasztani, edényeket foltozni sikerült. A nitoltatást mutatja a karánsebesi leletben egy pántdarab.²⁾

A bronzipart, a mint azt gyűjtéléses leleteink tanúsítják, nemcsak mint házi foglalkozást, hanem sok helyt igazán műhelyszerűleg üzték, de valószínű, hogy e kor legnagyobb vívmányát, a bronzgyártást, vándoriparosok terjesztették.³⁾

A mint láttuk, a leletek, kivált közülök a gyűjtéléses leletek, főleg azonban az öntőműhely maradványok, érdekes bepillantást engednek abba, hogy ősembereink minő technikai eljárásokat ismertek. Látjuk, hogy nemcsak ismerték a kovácsolást, mely a bronzművességben kissé háttérbe szorult, de a nitolásúal, mely különösen a kard-, tör- és késmarkolatok, illetve fogantyuk burkolatának felerősítésénél, valamint az edényfal összeragasztásánál alkalmazásban volt, hanem ismerik a formavésést, az öntést, a sodronyhúzást is és feltűnnek a lemezmunka nyomai, mely mesterség a trébeléssel és poncolással a hallstatti korban éri el virágzását.

¹⁾ Sophus Müller: Nordische Alterthumskunde, I, 285. — M Hoernes: Urgesch. d. bild. Kunst, 316, 317.

²⁾ Milleker B.: Ujabb délm. őstelepek, V. tábla, 4. ábra.

³⁾ Hampel J : A bronzkor, III. k., 210. l.

A borjasi ős-telepek.

Irta OROSZ ENDRE.

Borjas Torontál megyében, Török-Becsétől kissé déli-délnyugatra 7—8 km. távolban, a Tisza közvetlen balpartján, a török-hódoltságban elpusztult hasonnevű magyar falú helyén fekvő és több lakóházból s gazdasági épületből álló tanya, mely jelenleg Dungyerszky Lázár nagybirtokos tulajdona.¹⁾ Az elpusztult helység, valamint a tanya is a Tisza néhány méter magas és terjedelmes parti fensíkján áll, a mely plateau már a történelem előtti időkben is több őskori népnek képezte tartózkodáshelyét, minek megfelelőleg több művelődéskornak is föllelhetni itten hátrahagyott ősemlékeit.

Dr. Szentkláray Jenő apát-kanonokot, volt török-becsei plébánost illeti az érdem a borjasi őskori telepek első nyilvánosságra hozataláért, ki „Torontáli őstelepek a Tisza mentén“ című szellemes értekezésében egy inkább elmélkedő mint leíró ismertetést közöl Borjasról s ennek u. n. földvárrol.²⁾ Minthogy azonban Dr. Szentkláray értekezésében nem az ősemlékek pontosan megfigyelhető tényei, t. i. az őstelep viszonyainak és az ősemlékek jellegeinek tüzetes tanulmányozása és leírása dominálnak; ezek miatt kívánatosnak láttam ez érdekes őstelepek más irányú feldolgozását.

Borjast 1894. márc. 23—27-ki tanulmányutamban látogattam meg először, s ekkor két napot szenteltem az ősemlékek kutatásának. Azonban e csekély idő e nagy telep alapos megismerésére nem lévén elégséges, u. e. év május 12—16 közt ismét három napot, s a lelőhelyek bonyolódott viszonyainak megvilágítása végett 1895. április 10—13-án még három napot valék kénytelen megfigyelésekre és gyűjtésekre fordítani. Összesen tehát nyolc egész nap kellett a jelen értekezés anyagának és adatainak összegyűjtésére, noha egy ily telep kimerítő ismertetésére még több kutatás sem volna fölösleges. A borjasi lelőhelyek terjedelmes területet alkotnak ugyan, de nem képeznek területileg mindenütt összefüggő telepet

¹⁾ Új speciális térkép. (1: 75,000.) Zone 23. Col. XXII. Török-(Új-)Bece lapja.

²⁾ Történelmi és Régészeti Értesítő. Temesvár. 1877. 150 l.

s ezen külön helyeken felmerülő őstárgyak között jelentékeny különbözés észlelhető. Ennélfogva a külön területek és azok leletei alapján az egyes lelhelyekre vonatkozó följegyzéseimet egymástól függetlenül kell elmondanom. Megemlítendő lelőhelyek: Téglaházi tábla és a téglavető gödör, a tanya területe, a Tisza- vagy Parti-tábla, a Limányi-tábla és végül az Öreg-Tisza szakadékos partfalai. E lelhelyek között a Téglaházi tábla lévén ősemberi tárgyakban a leggazdagabb, innen sikerült a legtöbb egyazon korú őstárgyat összegyűjteni és ennek a tüzetes tanulmányozására kínálkozott a legkedvezőbb alkalom; és mert a nevezett hely sajátos jelleggel bíró különálló telepnek is mutatkozik, következőleg ennek, mint a borjasi őskori telepek legérdekesebbikének ismertetését tűztem ki főfeladatomnak.

I. A téglaházi őstelep.

A tanyától éjszak-éjszak-keletre, közvetlen a tanyára vivő szekérút jobb oldalán fekvő, akácfákkal körülhatárolt négyszögű szántóföld terület téglaházi tábla nevet visel, mit az éjszaknyugati szögletén nyitott téglavető helytől kölesönzött. A téglaházi tábla nyugati fele, valamint a téglavető feltárásai lépten-nyomon telve vannak különféle ősemberi tárgyakkal; ez a borjasi „Téglaházi őstelep“. Téglaház dél és kelet felé összefüggésben áll a Tisza folyó őskori, plateauszerű, messzi terjedő partmagaslatával, ellenben nyugatról a Tisza mélyen kimosott ártere, éjszakra pedig egy jelenleg sem egészen száraz, vizenyős, mocsaras vízmeder övezte, mely az 1895. évi áprilisi roppant magas vízálláskor 150—180 lépésnyi szélességben egészen megtelt az ártérről feltóduló vízzel.¹⁾ Valóban tanulságos volt e tekintetben is az utolsó borjasi kirándulásom, mikor a telepen foglalatoskodva a telep vízzel körített őskori képét visszavarázoltan láthattam magam körül. Az egész nyugati és éjszaki oldalt összefüggő víztömeg határolta, melyen egy farúddal hajtott keskeny esonakos halászberek, úszó vadrécek, sikoltozó bibicek, gázló fehér gólyák s a telep aljának vízpartján tanyázó kanászfiúk szalonnát pörkölő tűzének magasra emelkedő füstoszlopa kölcsönöztek a telep képének praehistoricus kori hű színezetet. — A telepnek úgy a hossza, valamint szélessége 5—600 lépésre tehető s ezen négyszögű területen több kiemelkedőbb hely, alacsony köralakú domb vehető észre, melyek leletekben leggazdagabbak. — A telep nyugati oldalán széles lejtő keletkezett az őskori Tisza erosióális hatása folytán. E lejtőn is találhatók ősemberi tárgyak.

A téglaházi őstelep geológiai viszonyait a téglavető gödör 3 m.

¹⁾ Ezen őskori vízövet Dr. Ortway Tivadar is méltatja. — Magyarország régi vízrajza. II, 344.

magas oldalfalaiban lehet megfigyelni. Itten a partmagaslat jelenlegi felszínétől lefelé, a rétegek minőségét a következő táblázat mutatja:

Sorsz.	A réteg anyaga és minősége	R. vast.
1.	Barnás-szürke, törmelékes televényföld	0·5 m.
2.	Világosabb-szürke, agyagos iszapföld	1·5—2
3.	A Tisza által lerakott, finom homokos, tisztán sárga, vízi-agyagüledék	Több m. v.

Az ősemberi tárgyakkal tömve van az 1. és 2. sz. réteg, de a 3-ik semmit sem tartalmaz, tehát a két felső együttvéve teszi a kultur-réteget, mely nem mindenütt egyenlő vastag. A függélyesen lemetszett földfalban helyenként 2 m. vastag, őskori hamú, pernyetelepek, mintegy konyha-hulladék — szemét — rakások tűnnek föl rendetlen, össze-vissza hányt elhelyezésben. Tartalmuk: tömérdek emlős-állati csont, cserép, kagylóhéj, halmaradványok, szénmorzsák, ritkábban kövek, szilánkok és eszközök. A téglaházi szántók leletei pedig: kőeszközök, tűzkőszilánkok, edénytöredékek, csontok, égett agyagrögök, tűzpad-darabok, kagylók, stb. stb. ősholmik. Mind a téglavetőben, mind a szántókon sokszor jöttek elő már szarvas-és őz-agancsok, kőeszközök, tűzkőtárgyak, agyag-golyók, épebb edények, stb., de azok mind a pusztulás zsákmányai lettek. Az őstárgyak felületén — különösen a téglaházi szántók leletein — gyakran 2 mm. vastag, kemény mészesapadék, patinához hasonló szürke mészkéreg képződött az idők folyamában. Ezúttal csupán a téglaházi őstelepen (szántókon s a téglavetőben) általam talált, gyűjtött vagy csak följegyzett ősemberi tárgyakat fogom regisztrálni.

A) Eszközök.

Átfúrt kőszerszám 6 drb. van birtokomban. Mind alakított formával birnak és mind a nyél-lyuknál lettek kettétörve. Kis kőbalt a töredéke (foka) átfúrt és szép símán csiszolt, foltos, nemes serpentinből. Alakja lekerekített 3 szögű volt. Nagy kőcsákány fele, sötét-szürke quarzitból, kissé szabálytalanul de egyenletes símán megcsiszolva. H. a nyéllyukig 9 cm., legnagyobb szél. = 5 cm., s legnagyobb vast. = 3·5 cm. a lyuknál. Négy oldalának élei le vannak csiszolva. Egy másik, igen elkopott élű kőcsákány szabályos négyoldalúra csiszolt szürke quarzitból áll. Éle lekopván, kalapácsnak használták, sőt kettétörése után még

a nyél-lyuk felőli részét is ütőkőnek érvényesítették. Két kőkalapács 1—1 fél darabja. Egyik amphibolitból, a másik szintén amphibolith- vagy chloritos-gneiszből egyenletesen megcsiszolva. Mindkettő hossza 4·5 cm. Quarzit-palából egyenetlenül csiszolt kőkalapács fele. A mint a fűrési lyuk mutatja, a kő nem volt egészen átfúrva s már eltörött fúrás közben, így aztán egyszerűen kézbenfogva ütőkő lett belőle, mit a mindkét végén látható ütésnyomok igazolnak. H. = 7 cm. Alsó oldala lapos, a felső domború. Mind a 6 eszköz neolith-kőkori typus.

Vésőféle kőeszközt összesen 20 drbot gyűjtöttem össze; ezek vésőbalták, vésők és keskeny ékek (celtek). Anyaguk mind ugyanegy jellegű kő, mely épen ezen gyakoriságánál fogva a borjasi téglaházi őstelepre kiválóan jellemző. Egy kovasav által áthatott (silikátos), zöldes, világos vagy sötét mézsköszürke színű, tömör, csengő kőzet ez, mely határozottan silikátos mézskő, noha, lehet köztük esetleg ily serpentin is. Általános szokás szerint alsó oldaluk lapos, a felső domború; egynek pedig 3 oldalú hasáb alakja van. Élök többé-kevésbé ívalakú. Mind mesterségesen alakított formával bírnak s 1—2 kivételével többnyire szép, egyenletesen simára csiszolt felületűek. Az eddigiekben mind megegyeztek a vésőféle kőszerszámok, azonban van olyan tulajdonságuk is, melynek figyelembe vétele által különböző jellegű vésőknek különíthetjük el őket; s ez a vésők felső vagyis fogó-vége és az él közötti szélességi viszony, melyhez mint jelentékeny alakbeli különbséghez még a nagysági viszonyok is járulnak. — Nagy véső vagy vésőbalta összesen 8 drb. van, melyek közül ötnek felső vége szélesebb az élnél, háromnak keskenyebb. E pusztán kézben fogva használt vésőbalták élei a sok használat miatt kopottak, töredékesek; némelyeknek pedig felső végein fával eszközölt ütések nyomai látszanak. — Rövidebb és laposabb idomú kővésőt szintén 8 drbot választhatok külön; mind épek, megegyező alakúak, felső végök keskenyebb az élnél és hosszúságuk 5·6, 6, 6·5, 6·6, 7, 7·5 és kettő 8—8 cm. Élök többé-kevésbé kopottak. A legszebbik véső felső lapján a megcsiszolás által 4 hosszánti keskeny lap keletkezett mint díszítés. Egy kis lapos, zöldes véső teljesen ép; megalakított, de csak az éle van megcsiszolva, míg oldalai kevésbé ledörzsöltek vagy súroltak. Vastagsága csupán 6 mm. — A vésők harmadik faját teszik a keskeny vésők vagy a tulajdonképeni kőékek (celtek). Ezeknek az előbb leírt vésőkkel épen ellenkezően keskeny, hegyesedő élök s szélesebb fogóvégük van; keresztmetszetök többnyire a csúcsán letompított tojás körrajzához hasonló. Mint-hogy ezek keskeny és hosszú idomúak, mind kettétörtek derekukon; hosszúságuk eredetileg 10—15 cm. lehetett. — Mindezen vésőféle eszközök neolith-kőkori typut mutatnak.

Az őrlőkövek elébe helyezek 5 drb. törő- vagy ütőkövet, mivel háromnak alsó oldala lapos, a felső domború, tehát eredetileg vésőféle

eszközök voltak, de éleik nagyon elkoptatódván, ütőköveknek használták. Anyaguk silikátos-mészkö. A másik kettő 4 oldalú — hasáb alakú törőkö kovasavas-mészköből és quarz-homokköből. Négy alakitva és csiszolva lett, míg a homokkö, — mely az egyik végén lévő zúzásnyomok szerint gabnamorzsolókö volt, — minden alakítást és csiszolást nélkülöző egyszerű nyers kö. Kiemelnem kell végül, hogy itten gömbalakú morzsolókövet egyetlen-egy sem találhattam.

Örlőfenék-kö. Leginkább köralakúak, de láttam egy hosszúkás négyszögüt is. Oldalai épügy mint a köralakúaknak is, alakitva voltak; felső lapjaik lapos vagy homorú, az alsó többnyire domborad.

Ritkasága miatt kiválóan érdekes egy a kőszerszámok megcsiszolására szolgáló kőszőrű- vagy helyesebben csiszolókö finomszemű, apró csillámos, igen tömör, quarzitos sűrű homokköből. A kötblát hosszsnégyszögletű termés alakjában legnagyobbbrészt meghagyták s csak nagyjában végzett leütések által kissé oválformára idomitották. Hossza = 43 cm., szélessége = 17 cm., vastagsága = 3—6 cm. Felső elkoptott csiszolólapján igen szembetűnően észrevehető a leginkább hosszirányban haladó csiszolási barázdák, a melyeket a kőszőrű köszőrülése hagyott maga után. A kö középrésze a legmélyebb, szélein vastagabb. A csiszolólap a használat következtében mállottabb s rozsdavörös színt nyert. A kőszerek csiszolását a földre megrögzítve helyezett csiszolókö felületén víz és finom homok segítségével történt köszőrülés által eszközölték. Ily csiszolókövet az általam átkutatott nagyszámú praeistoriai telepeken még nem találtam, ezért tehát a téglaházi őstelepnek egy fölötté érdekes ősemlékét képezi e csiszolókö.

Ritka ősemlék telep, a melyen oly rendkívül sok tűzkö- (silex), szarúkö vagy más e nemű szilánk, kés, vágószer, stb. volna található, mint épen a borjasi téglaházi őstelepen. Valóságos termőhelye és kincseshányja ez a sokféle változatú és színű, szépen, remeken alakított szarúköves-tűzköszilánkoknak. Az ottani köznép — mint általában máshol is — megfejteti nem tudván a tűzkö odaszármazását, azt tartja, hogy a „koha“ (kova) ottan a földben terem. Rövid 1—2 napi keresgélés alatt akár zacskószámra is gyűjthetni, különösen esős időszak után a felszántott területen. S annál is inkább meglepő e jelenség, mivel egy környéküli nagy alföldi őstelepen van alkalmunk észlelhetni. — A szilánkok anyaga: tűzkö (silex), szarúkö, obsidián, calcedon, tejopál, vörös és sárga jáspis, carneol, quarzit, lydit (1.), silikátos mészkö, kovasavas homokkö, rom-márvány (vöröses romszerű rajzokkal. 1), kovasavas kagylómészkö (kövületekkel. 1.) — Színre nézve előjönnek: üvegszintelen, tejfehér, opálos kékesfehér, mész-szürke, sárgás-szürke, világos- és okkersárga, feketén vonalhálózott okkersárga, viasz-, tűzkö- és borsárga, halvány málnavörös, hús- (carneol-) és vérvörös, világos- és sötét hamúszínű, barna, szarúfekete, fekete üveg, pettyezett,

tarka, stb. színváltozatok, melyek igazán szép díszes szilánk-collectiót képeznek együttesen. Az összes tűzkőtárgyak: magkövek (nucleusok), alakítatlan darabok, vágószerek, kések, szilánkok és apróbb törmelékek vagy forgácsok.

Vágószere van 5 nagyobb példány.

A kovatárgyak legnagyobb és legjellemzőbb csoportját alkotják a kések, szilánkok, ezek töredékei s a lehasítási forgácsok. Jellegükre nézve részint keskeny, hosszúkás, karsú szilánkok, részint széles, lapos idomú s végül e két előbbtől alakilag eltérő szabálytalan formájú szilánkok. Legtöbb van karsú szilánk, azután a széles és szabálytalan formák következnek. Mind hasogatás által vannak alakítva. A kések és szilánkok nagyjában épek, azonban a kisebb-nagyobb mértékben esonkitott példányok tulnyomó számban vannak. A hosszúkás, karsú szebb szilánkok mind és pedig magas nucleusokról lettek lehasogatva, míg a szélesek egy része s különösen a szabálytalanok kisebb, alacsonyabb magkövekről s főleg más tűzkődarabokból is könnyebben nyerhetők voltak. A szilánkok legáltalánosabb hosszmérete 2—3 cm. De előkerülnek ritkábban 5—6 cm. hosszúsággal bírók is.

A szilánkok rendeltetését illetőleg a vágószereket, késeket, valamint a legtöbb szilánkot, mely alakjánál és nagyságánál fogva arra inkább alkalmas volt, mindennemű vágásra, reszelésre, karcolásra, bőrök megdolgozására, edények díszítésére, fa- és csont-tárgyak alakítására, némely eledelek szétदारabolására, stb. stb. használhattak; a kisebb, hegyes és vékony darabok, minők kiválóan az obsidiánok is, főképen nyílhegyek számára szolgáltak.

Dr. Szentkláray feltűnően kiemeli Borjasról az obsidián ritkaságát,¹⁾ noha ez a téglaházi őstelepen elég közönséges kőmateria. Eddigi tudomásom szerint Magyarországon talán csak a tordosi ősemberi telep Hunyadmegyében bír megközelítő vagy esetleg hasonló gazdag tűzkőféle-tárgy készlettel; Verseczen a város nyugati széle közelében fekvő őstelep is elég gazdag ilyenekben, de mögötte marad a téglaházi őstelepnek.²⁾ Végül alkalomszerűnek látom ez őstelepnél védelemben részesíteni a kovaszilánkokat mindazokkal szemben, kik hajlandók a tűzkőszilánkokat újabbkoriaknak feltételezni. Igaz ugyan, hogy az utóbbi évszázad emberei is használtak kovaszilánkokat az ú. n. kovás-puskáknál, valamint a miudennapi életben a tűz- és pipagyújtásnál is, s ezek közül különösen a mezőkön, szántóföldeken dolgozó munkások elveszett kovadarabjaival találkozhatni legtöbbször, mindazonáltal a praehistoriai ember tűzkőszilánkjai a lelhely körülményeiben és az idomítás alakjában oly positiv jelleget bírnak, melyek alapján azok

¹⁾ Történelmi és Régészeti Értesítő. Temesvár, 1877. évfolyam. Idézett értekezés.

²⁾ L. Milleker B. Délmagyarország őskori régiségleletei. Temesvár, 1891. 61. lapon.

történelem előtti kora és származása mindenkor kétségtelenül megállapítható, kivált ha még tömegesen találhatók. Ugyanis az ősemberi szilánkok: 1) vékonyabbak; idomításuk, tehát céljuk nem vall tűzgyújtó jellegre, mivel ezek néhány ütésre mind eltörnének, míg a gyárilag előállított gyújtókovák vastagsága 6—8 mm.; 2) élesen ép szegélyűek csorbitás, koptatás nélkül, ellenben a gyújtásra használtak élei egészen el vannak kopva, ütögetve; 3) mind megannyi színűek, alakúak, méretviszonyaik is igen különbözők; a gyújtókovák mind ugyanazon egy anyagból készítették, mind szürkés-tüzkőszárga színűek, azonos alakúak és méreteik is egyezők; 4) főleg csak telepeken jönnek elő ősemberi tárgyakkal együttesen és pedig nagyobb számban, míg a gyújtókovák mindig csak egyenként, elszórtan és minden helyen; 5) minden őstelepen — egy célra készülvén — azonos típust viselnek s a gyakorlati praehistorikus már naponként ismétlődő tapasztalataiból bizonyossá léve, e típust azonnal fölismeri. A borjasi téglaházi őstelepről is került elő m. e. 5—10 drb. későbbkori gyújtóköva, de a jellegek szembeszökő eltérése kész bizonyíték az eligazodásra.

Alakított és csiszolt kőeszközök apró, munkaközben lepattant és letöredezett részletei m. e. 25—30 kisebb s 1 nagyobb darab többnyire ismeretlen eszközökről. Fölismerhetők 1 hasábalakú törőkő rozsdás-szinű, finomszemű homokkőből?, ütőeszköz szürke homokkőből, 3 kőek (celt) hegye kovavas mészkőből, 1 véső serpentinből, 2 véső kovasavas mészkőből, 1 csinos véső? éle zöldes amphibolithból. Egy kis tejquarz darab csiszolt felületű, mi ezen anyagnál ritka jelenség szokott lenni. (A többiek anyagát l. a táblázatban.)

Előfordulnak kisebb, gömbded quarzkavicskák mint parittyakövek. S nem hiányzanak innen sem alakítatlan, megdolgozatlan kődarabok kisebb-nagyobb törmelékei, melyeknek anyagát a különféle kőmateriák nagyszámának kitüntetése végett a következő táblázatban adom.

Sorszám	Kőanyagok nevei	Fürt eszk.	Véső-félék	Törő-kövek	Örlő-kövek	Magkő nucleus	Vágósz. Kések	Szilánk Forgács	Törések Vegyes	Törm. kőz.
1.	Vaskos fehér quarz	—	—	—	—	—	—	—	20	+
2.	Tüzkő és szarukő változat	—	—	—	—	23	21	1000	8	+
3.	Quarzit, kovapala	3	—	—	—	—	—	—	1	+
4.	Obsidián	—	—	—	—	3	2	32	—	+
5.	Serpentin	1	—	—	—	—	—	—	1	+
6.	Kovavas mészkő	—	20	4	—	—	—	—	18-24	+
7.	Amphibolith	1	—	—	—	—	—	—	1	—
8.	Szürke mészkő	—	—	—	—	—	—	—	—	+
9.	Gránitos kőzet	—	—	—	—	—	—	—	—	+
10.	Vörösös biotit-amph. andes	—	—	—	1	—	—	—	—	—
	Átvitel	5	20	4	1	26	23	1032	51	—

Sorszám	Kőanyagok nevei	Fürt eszk.	Véső-félek	Törő-kövek	Órló-k vek	Maekő nucleus	Vágósz Kések	Szilánk Forgács	Töredék Vegyes	Törm köz.
	Áthozat	5	20	4	1	26	23	1032	51	—
11.	Vörösés mállott rhyolithos-trachyt	—	—	—	—	—	—	—	—	+
12.	Quarz-trachyt	—	—	—	1	—	—	—	—	—
13.	Mállott, rhyolitszerű sejtes quarzközet . .	—	—	—	2	—	—	—	—	+
14.	Amfibólpala	—	—	—	—	—	—	—	—	+
15.	Chloritos-gneisz . . .	1?	—	—	—	—	—	—	1	—
16.	Turmalin-gneisz . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—
17.	Biotit-muscovit-gneisz	—	—	—	—	—	—	—	—	+
18.	Sericit- és sericites-gneisz	—	—	—	1	—	—	—	—	+
19.	Pisolitos-breccia . . .	—	—	—	1	—	—	—	—	—
20.	Congl.-quarz-homokkő	—	—	—	2	—	—	—	—	—
21.	Tömör quarz-homokkő	—	—	—	1	—	—	—	—	—
22.	Szarúköves homokkő .	—	—	—	—	—	—	+	—	—
23.	Többféle változatú és színű homokkő (szürke, vörös, zöldes, quarz)	—	—	1	3	—	—	—	2	+
24.	Agyagmarga	—	—	—	—	—	—	—	—	+
25.	Ismeretlen kőzetek . .	—	—	—	1	—	—	—	—	—
	Összesen van	6	20	5	13	26	23	1032	54	—

Csont- és cserép-szerszámok.

Két darab csont-ár Cervus agancsból. Az egyik ép, 12 cm. hosszú, hegye sima. A másiknak hegye hiányzik s így 10 cm. hosszú. Mindkettőt a téglabázi üreg falaiban a hamú közt találtam. Ép csont-ár kisebb emlős-állat izülevéggel bíró lábszárcsontjából hegyesre simítva. H. = 7 cm. Szarvasnak 8 cm. hosszú, kúposra alakított, jelenleg töredékes agancsdarabja; alsó végén lyuk látható bevájva, felső vége kihegyesített, mintha egy pálca végére ráhúzva és ráerősítve lándzsaszzerű szűrő-szerszám lett volna.

Cervus-agancs 7 cm. hosszú darabja, egyik vége kúposra faragva s végének közepén 7 mm. átm. lyuk van bemélyesztve. A csontdarab átmérete 2 cm. Fúró vagy más valamely ismeretlen célú eszköz lehetett. — 2.5 cm. hosszú, hegyes végű, 3 oldalú csontszilánk, mely nyílhegynek volt alkalmas. — Az agancsok a téglavetőben fordultak elő. — Csillámpikkelykés agyagból téglavörösre égetett, körtealakú hálósúly. — Egy másik ugyanily körtealakú hálónehézék az előbbinél nagyobb volt, felül szintén átfürt, de inkább töredékes állapotú. — Téglavörösre égetett 5 cm. átm. golyó fele. Egy másik hasonló cserépgömb fele. E golyóalakú cseréptárgyakat hálósúlyoknak tartom, ámbár nincs

kizárva, hogy a szövőszék nehezekeit is képezhették. Mint Tiszaparti őstelepénél az előbbi rendeltetés látszik szükségesebbnek. A hálósúlyok idomai változatosak.

B) Edények.

A telep nagyságához és a másfajú őstárgyak mennyiségéhez mérten lépten-nyomon igen sok edénydarabra találunk a szántó föld felületén, akár a téglavetőhely feltárásaiban. A felület cserepei között előfordulnak negyed, harmad, sőt ritkán féltöredék edénydarabok is a kisebb és erősebb edényekből; ásatás által pedig teljesen épek is kerülnek elő, a mint Borjason Dr. Szentkláray ásatása folytán több ép edény került napvilágra.¹⁾

Nem hallgathatom el azon megfigyelésemet, hogy a téglaházi szántó és a téglavető-üreg edénycserepei között technika, szín és méretek tekintetében igen szembevetendő különbség mutatkozik, mintha két külön cultura maradványai lennének, s tehát ezért ajánlatosnak látom e cserepeket külön-külön leírni. A téglaházi szántó felületén előjövő cserepek anyaga apró csillámpikkelykés, finom homokos, (természetes elegyrész) iszapolt agyag, melyet fazekas-korong nélkül idomítottak meg és erős tűzben jól kiégettek. A cserepek színe leginkább élénk vörös, ritkábban szennyes-szürke, barna és hamúsínű. Vastagságuk jelentékeny és ez egyik legjellemzőbb tulajdonsága a téglaházi edényeknek; 10—20 mm., az óriási nagy tartó edényeknél a falvastagság eléri a 25—30 mmt is, sőt egy nagy tartóedény fenékvastagsága 30—35 mmt tesz ki, a mely már ritka jelenség szokott lenni ősemberi telepeinken. — A peremek majdnem mind felállók, csak a vékonyabbaknál alig kifelé hajlók. — Az edényrészletek közt mindig jellemző a telep keramikájának korára nézve az edényfül vagy fogantyú. Ez itten csak kétféle, ú. m. az edény falából a perem szélén oldalra kiemelkedő kúp, mely az edény nagyságához mérten kisebb-nagyobb; a másik fajta az átfúrt kúp vagy csücsök köralakú fülüreggel. Van még egy cserepen idomított szalagfül, de ennek is köralakú a fülnyílása. — Fenék: köralakú, lapos és síma; a kisebbek közt akad kevéssé homorúan lapos is. — Díszítést ritkán látni a téglaházi cserepeken, s a kevés változatosságot feltüntető díszítések az edény külső peremén vagy a perem alatti oldalakon foglalnak helyet. Elég gyakori az egyenként álló apró csücsökdísz; előjön pontdísz; a perem élére helyezett 1 sor vessződísz; ferde állású párhuzamos egyenes vonaldísz; mélyen bekarcolt, egymással szögvonalat alkotó egyenesek; egyenközűen egymásfelé hajlított szabályos görbe vonaldísz, végül csipkedísz. Ez utóbbi nem egyéb, mint egymás közelében rendetlenül álló pincettaszerű beesipkedése a hüvelyk- és mutató-újjnak a lágy agyagba, miáltal egy rövid,

¹⁾ L. Milleker B. Délmagy. orsz. őskori régiségleletei 11-ik lapján. — Temesvár, 1891.

kiemelkedő gerinc két oldalán az újjhegynék megfelelő két tompa mélyedés keletkezett, melyben a köröm benyomatai is világosan észrevehetők. — A téglavető hamútelepeiben fekvő edénytöredékek finoman iszapolt agyagból égetve jobb készítésűek, de szintén korong nélkül alakítottak. Falvastagságuk csak 3–8 mm., csinos idomúak, fekete vagy sötét-szürke színűek és fénylők, mintha graphittal lettek volna bevonva. Köztük inkább lehet kifelé hajló peremű edényt találni, de a díszítés ezekről is hiányzik. Úgy külső, mint belső oldalakon világosan láthatók sajátságos keskeny simítgatások nyomai, melyeket az edények alakításánál és csinosításánál kétségkívül használt fa- vagy csontlemezzel simító-eszköz hagyott maga után. — Nagyobb edényrészletek: Három nagy külön táltöredék, 6·5 és 7—7 cm. magasak. — Két tányértöredéke, magass. 2·5, a másiknál 3·5 cm. — Egy 4·5 cm. magas csésze és egy 7·5 cm. magas findzsa részlete. — Egy szűrőedény esérép darabján láthatólag 1—2 mm. átm. kis lyukacsok voltak rendetlenül a szűrőtál oldalaiba föl a peremig beszűrűkálva. — Érdekesebbek a cserepek között egy a jelenlegi töredék alakjában 10 cm. magas hengeres edényrészlet, melynek aljátát egy 78 mm. átméretű és 26 mm. magas tölcserforma, homorú bemélyedés képezi. Ez volt az edény talpa. A töredék felső végén még észrevehető egy kis síma homorú lap, mint a cső tetején állott edény belső részének fekeke. Határozottan talpcsőves edény volt, mi a borjasi őstelephelyről eddig még ismeretlen. A cső átmérője k. b. 4 cm. Közelebbi lelőhelyét nem ismerem, de az edény élénk téglapiros színe, finom iszapolású s jól kiégetett anyaga, csinos idoma, valamint egész technikája és utólag reaképzódott vastag mészkérge alapján téglaházi eredetűnek ismerem föl. — Az ősedények fajai: nagy tartó edények, tálak, tányérok, fazekak, csuprok, bögrék, findzsák, csészék és szűrő-edények voltak. Különösen használatnak örvendettek a felálló peremű, kifelé ferdülő oldalú, tányérszerű, többé-kevésbé lapos, vastag tálak 2 csücsökfogantyúval ellátva, melyeknek töredékeivel igen gyakran találkozhatni, de nem kevesebb szükségök lehetett a durvább készítésű nagy tartány-edényekre sem, melyek a található töredékeik után ítélve 4—5 dcm. átmérő és k. b. ugyanily magasság mellett 15—20 liternyi űrtartalommal bírhattak. — Az edények között úgy a kisebb, ízlésesebb, csinos alakúak képviselve voltak, mint a nagyobb, durvább, vastagabb és idomtalanabb edényfajok. Általában a formák egyszerűek, ornamentikát nélkülözők s elég változatosak, de ezek mellett legfőképen az edények mennyiségére voltak tekintettel; sok száz, sőt ezer edény töredékei hevernek szerte-szét a telepen, melyek között számos hasonalakú lelhető. Kezdetlegesnek nem mondhatók a „Téglaházi“ történelem előtti keramikus-ősebernek ezen készítményei, mert a keramika e telepen már magasabb fokon állott a primitívnél.

C) *Konyhahulladékok.*

E csoportba tartoznak az ősember ételmaradványai, elkölthetlen hulladécai, minők e telepen a csontok és a kagylók szintén igen nagy számban fordulnak elő a telep minden részén. Az állatmaradványok emlősök, halak csontjai és kagylóhéjak. Az emlőscsontok legnagyobb része világos sárgás-szürke vagy szennyes-sárgás színű, miáltal az őskori konyhahulladék csontok szokott rozsdásbarna színétől eltérőleg ezek nem mutatnak prae-historicus jelleget. E színt és torha szövetüket égetetlen, igen gyenge pörkölt s még inkább csupán csak forró vízben megfőzött voltuknak tulajdonitom. Gyűjthetünk azonban megégett, kékes-mészfehér vagy kékes-fekete, szénfekete színű csont-törmelékét is, de ezek az őstelepeken csak gyéren és kisebb darabokban jelentkeznek. Az üreges, velős csontok mind felhasogatottak vagy haránt tördeltek; nagyobb vázrész épen egyszem maradt. — A téglavető-üreg falainak helyenkénti pernyetelepeiben fölötté sok a halcsont. Ezeket már meglátszik a sütés nyoma; sötétebb, kissé rozsdás-sárga színűek és pl. két halbordát összeütve, azok csengő-kopogást hallatnak. A földfalból egyszerűen kézi esáékányommal ásva néhány óra alatt több zacskó mindenféle halváz-részletet szedtem össze, melyek — mint a Tisza történelem előtti faunájába tartozó és az ősember eledelét tevő halfajok maradványai — annál érdekesebbek, mivel a mi magyar ősembertani muzeumainkban az enemű őstárgyak kiállítását mindeddig még nem tartották érdemesnek.

Ép kagylóhéjak nagy mennyiségben vannak a pernyetelepekben, míg a felületen többnyire csak töredékek. Rajtuk is meglátszik a tűz és forró víz hatása, mert a hamúban fekvők fakó-barnás-sárga színűek s belső oldalukon tündöklő zsírfényűek, kívül pedig fénytelenek; a felületen hevert héjak mészs-szürke színe kétségkívül a napsugarak hatása folytán utólag nyerhette eredetét. — Az állatok nemei és fajai a jellemző vázrészek, u. m. fogak, állkapcsok, agancsok, szarvak, pata- és ugri-csontok (astragalus), bordák, lábszár-csontok és kagylóhéjak determinálása alapján a következők voltak:

1. *Equus caballus*, L.
2. *Bos taurus*, L.
3. *Cervus elaphus*, L.
4. *Cervus capreolus*, L.
5. *Ovis aries*, L.
6. *Sus scrofa*, L. *ferus*.
7. *Canis familiaris*, L.
8. *Lepus timidus*, L.
9. Két-három faj kisebb emlős.

10. Hengeres, vékony, belül üres madárcsont egy-két töredéke.

Igen ritka.

11. *Ciprinus carpio*, L.

12. *Silurus glanis*, L.

13. Halmaradványok.¹⁾ Nagyon természetes, hogy a sok halmaradvány között több faj fordulhat majd elő s ezért igen kívánatos volna e gazdag lelőhelynek praehistoriai faunájából minél nagyobb gyűjtések alapján még számosabb konyhahulladék speciést kimutatni. A halasontok között 11 cm. hosszú bordák is fordulnak elő, de kivált a 8—11 cm. hosszúságúak képezik az uralkodó nagyságot. A legkisebb csigolyatest átmérete = 3 mm., a legnagyobb 15, sőt ritkán 18—19 mm. átméretű is található. A ponty vázával összehasonlítva e halmaradványok darabjait, kitűnik, hogy az előbb említett bordáknak és csigolyáknak határozottan az 1 m. hosszúságú halak felelnek meg, melyeket az ősember halászeszközeivel — kétségkívül hálóval — a Tiszából kézre keríteni tudott. Legtöbb a ponty-maradvány.

14. *Anodonta mutabilis*, Clessin: *variatio*. Vékony héjtöredékei csak ritkán találhatók.

15. *Unio pictorum*, L. A leggyakoribb kagylófaj a telep minden részén.

16. *Unio batavus*, Lamarek; héjjai elég gyakran fordulnak elő.

Kiemelem még, hogy a fajok közül legtöbbször a *Sus scrofa*, L., *Bos taurus*, L. és *Unio pictorum*, L. Sok van *Cervus elaphus*, L., hal és kagyló is, de már a többieket csak korlátozott számban lehet gyűjteni.

D) *Egyéb tárgyak.*

1. Fekete színű, égetett agyagból lévő kis állati szobortöredék, mely a két oldalra irányuló bikaszarvai szerint a *Bos taurus* fejét ábrázolja emberi orral (aré) s ez alatt közvetlenül a szobor nyaka letört. Szarvainak végei közt 6.5 cm. a távolság. Az egész szobor nagysága 1 dcm. lehetett. Bálvány. (= idol = deus fictus volt.)

2. Csillámpikkelykés agyagból téglavörösre égetett ép golyó 19 cm. kerülettel. Egy másik szürkésfekete golyó csak töredék s 5 cm. átméretű. Lyuk nem lévén rajtuk, céljuk ismeretlen, különben hajításra szolgálhattak.

3. Néhány mogyoró nagyságú égetett agyag-golyócska mint parittyagolyó szerepelhetett.

4. Gabnapelyvával kevert, téglavörösre jól kiégetett agyagrögök nagy darabokban találhatók; felületük egyik lapján hengeres favesszők,

¹⁾ A halfajok meghatározásában Paszlavszki József budapesti főreáliskolai tanár úr közbenjárására Dr. Vängel Jenő tanár úrnak is köszönettel adózom.

pálcák és rudak benyomataival. Planorbis héj is van beéggve az agyagban. Az agyagot vízzel, és hogy összetartóbb legyen, pelyvával, esetleg fűszálakkal is összekeverték, összetaposták s ez agyagot használták a lakások készítésénél a sövényt burkoló kültapasznak.

5. Egyik oldalukon síma felületű, égett, sötétszínű, földes szövettű agyagrögök a tűzhelyek, tűzpadok összerombolódott töredékei.

6. Likacsos szövettű, könnyű, égett agyag salak itten is fordul elő. Felületüket zöldes-sárgás olvadási kéreg borítja.

7. A téglavető hely oldalfalában a felszíntől 1.5 m. mélyen egy emberi koponya feküdt a baloldali arcra fektetve délre néző helyzetben, mely alatt az egyik kéz ujjpere-csontjait találtam. Többi vázrészei nem voltak már meg. A világos okkersárga színű koponya szétrepesztett a földnyomása miatt. A borjasi lakók előtt köztudomású, hogy a borjasi fensíknak a Tisza felőli szélein a régi partokban igen sok csontváz fekszik s ezekből én is többet láttam a leomlott régi földpartok oldalfalaiban.¹⁾

II. A Tiszaparti lelőhelyek.

Röviden meg kell még emlékezni a Téglaház közvetlen szomszéd-ságában fekvő többi lelőhelyekről, s ezek a tanya udvara, a Tiszavagy Parti-tábla, Limányi tábla és végül az Öreg-Tisza szakadékos partfalai, melyeket, minthogy a természetes vagyis az Öreg-Tisza közvetlen partján fekszenek, a Tiszaparti lelőhelyek nevezete alá foglaltam össze. Mindezek közvetlen szomszédföldek ugyan s együttesen talán egy nagy őstelep területét alkotják, de tekintettel arra, hogy különböző korból vagy külön ősnépektől származó lelettárgyak is lehetnek ezen külön-külön névvel illetett földdarabokon, a kor-, illetőleg a kultúra-kérdés tisztázásáig szükségesnek látom lehetőleg különváltan regisztrálni az ottan előfordult őseleteket. A fentnevezett lelőhelyek a borjasi majortól délre és délkeletre eső magas part szántóföldjein fekszenek.²⁾ Általában az anya Tisza őskori partmagaslatain, a balparti fenlapályokon (plateau) mindenütt ősrégi tanyák és telepek mutatkoznak. A Tisza balpartján, a 96. sz. borjasi átvágásnak az anyafolyóba torkolásánál egy, néhol 5—6 m. magas, meredek, szakadékos (lősz, rajta humus) partmagaslat tűnik föl, melynek oldalaiban oly változatos, rendetlen, össze-vissza zavart fekvésű, vastag méretű és gazdag tartalmú kultur-réteg, őskori tárgy, betelepülés észlelhető, hogy ennek ősrégészeti viszonyait teljes megvilágításba helyezni

¹⁾ Tudományos intézeteinknek és muzeumainknak érdekében áll, hogy az ily kedvező lelőhelyeken gyűjtéseket eszközöltsenek az ősemberi csontvázakból, mint melyeknek a jövőben végzendő tanulmányozásától sok világosság lesz nyerhető az őstelepek történelmére és a telepések kikiáltására.

²⁾ Új-speciális térkép. (1: 75,000.) Zone 23. Col. XXII. Török-Beese lapja.

néhány felületes és rövid tartamú kutatás által lehetetlen. Hatalmas lenese-alakú, helyenként 8—10 m. hosszú s 1—2 m. vastag hamú, pernye, szénmorzsa betelepülések vannak a partfalban s lépten-nyomon csont, cserép, kődarabok, kagylók, csigák, emberi kézművek és emberi koponyatöredékek kandikálnak ki az itten roppant felhalmozódott ősholmik érdekes tömkelegéből. A vízáradások rombolásai által rendszeren kisebb-nagyobb földtömegek omladoznak alá, melyekkel igen sok őstárgy kerül a Tisza hullámaiba. (Alacsony vízállásnál sok ily tárgyat lehet összegyűjtögetni.) E szakadékos fal fölött terülnek el a Parti vagy Tisza-tábla (= Földvár Szentkláray sz.) s kissé odébb délnek csak egy szekérút által elválasztva a Limányi tábla nevű szántóföldek, mint kétségtelen őstelepek.

A legelőbb Szentkláray által említett Földvár-at, mely egy természetes, lősz-fenlapos (plateau) éjszokról a Temető-tábla és Téglaház, nyugatról a tanya, továbbá az Öreg-Tisza, dél felől ugyanez és a Limányi tábla határolnak. A Földvár keleti legmagasabb szélén látható egy hosszúkás, ellipsis alakú domb, mely kétségkívül a telep talajából emeltetett a mellette látható bemélyesedés szerint. A meredek oldalú domb hossza 45 lépés, szélessége 16—17 l. s magassága m. e. 2—2·5 méter. Határozottan a Földvár telepesei által emelt sírdomb (tumulus), melyet érdekes lenne fölsátzni és behatóan tanulmányozni.¹⁾

A jelzett partmenti lelhelyekről a következő leleteket ismerem :

Köszközők.

Amphibol-palából alakított és szép egyenletes símán csiszolt nagy kőcsákány fele a ny.-ly.-nál kettétörve. A ny.-lyuk közelében egy alig észrevehető fúrasi körlyuk nyoma látszik. Az ép csákány hossza k. b. 2 dem. volt. Lelh. Limányi t. sz. f.

Alakított és csiszolt kőkalapács fele a ny.-ly.-nál kettétörve, szénfekete kovapalából. 4 oldalú hasábalakú. Lelhely „Limányi t.“ sz. föld.

Aprószemű szürke homokkőből alakított és csiszolt érdekes kőszerszelem fele. Ez egy oly 1·5 cm. keskeny vágó-eszköz volt, melyet középső részénél, egyik végén meghasított fába szorítottak be, s így mint kis, nyeles baltát használták. Éle kopott. Nagyon ritka kőszerszelem. Lelhelye a Parti-t. szántóföldjei.

Fekete quarzit-palából alakított és csiszolt keskeny véső. Alsó oldala lapos, a felső domború. Ép. Lelhely a parti szántóföldek.

Csiszolt vésőtöredék.

Örloffenék-kövek töredékei gyakoriak, barna, csillámos homokkőből, conglomerátos, vörhenyes színű, s szürke quarz-homokkőből, külön-

¹⁾ A hajdani Borjas község templomának romhelye a Földvár felszínén van; a nép mutatja.

böző trachytok, andesitekből, s sericites-gneiszból. Egy épen felébe tört őrlőkő átmérője 15 cm. Általában körforma és hosszúkas, kerülékes alakkal bírnak. :

Nagy, lapos-gömbalakú morzsolókő, (őrlőfelsőtag.) zöldkő-trachyt (?) kavicsból. Átmérő 1 dem., vast. 5·5 cm. Teljesen ép. Lelhely Limányi-t. sz.-föld. Gömbalakú quarz-homokkő morzsolókő. Nagy gömbtörőkő, őrlő-morzsolókő tör. fekete, csillámos-homokkőből alakítva.

4 oldalú hasábalakú quarzit-kavics törőkő, végtöredéke ütésnyomokkal. Tömör agyaggalából alakított, esíszolatlan ékforma 8·5 cm. hosszú kődarabok. (sericites-gneisz, homokkövek, trachytok, stb.)

Csont- és csereptárgyak: 10·5 cm. h. csont-ár. A Canis fam. egy kis égett állkapcsának fogmedreire keresztül valami zsinogszerű holmi surlását, simítását végezheték. Ily különös csonteszköz a kécsai Kurjácska gredai östelepen is jött elő.¹⁾ Téglavörösre égetett, lekerekített 4szög alakú lapos hálósúly. Ép. — A 3 utóbbi lelhelye a parti hamú.

Edények.

A legtöbb edénycserép korong nélkül készült edénytől ered, azonban a Tiszapartnak különösen felső földrétegében már korongolt és mázzal bevont, sokkal későbbi kori cserepek is előkerülnek.

Az ősemeri cserepek leginkább a hamútelepekben hevernek nagy mennyiségben, s nem épen ritkán nagyobb töredékekben is. Anyaguk homokmentes agyag, korong nélkül idomítva és piszkos-szürke, szürkés-sárga, hamúszerű külsővel égetve, de a legtöbb graphittal bemázolt, fénylő koromfekete színnel bír. Perem: felálló, kihajló, sok a behajló tálféle edény. — Fogantyú: legtöbb a különböző csücsök, van átfürt csücsök s kevés széles vagy hengerded alakú hajlított fül. Fenék: lapos kör, mélyen homorított és van még keskeny talpas homorú is. Vast. 3 mm.—20 mm. közt. — Ékítmény: pont d., vessző d., párhuzamos egyenes vonal d., zeg-zúgos szög — vagy tört — von. d., görbe vonal d., lánc d., kevés csücsök dísz, stb. Fajai: nagy tartó edény, fazék, sok tál, csupor, bögre. — Az edények általános jellege bronzkori.

Konyhahulladékok.

A parti hamú legdúsabb lelhelye az ottan felhalmozott nyers, szürke, sárgás-fehér vagy pörkölt, égetett, felhasogatott és széttördelt csontoknak és kagylóhéjaknak. Egy tömör, kemény, kopott csontdarabon éles, finom, tehát fémesszközzel történt bevágások nyomai szemléltethetők, a mint ezen valószínűleg agancs- vagy szarv-csontot a koponyáról levágták, letörték.

¹⁾ L. Erdélyi Múzeum. 1896. XIII. kötet. Különlenyomat pag. 11.

— Allatfajok: tehén, disznó, kutya, juh, szarvas (?), halmaradványok és 2 kagylófaj. (U. batavus, Lam. U. pictorum, L.)

Egyéb tárgyak.

Csillámos agyagból, felületén símára sikárolt tűzpad drbok szürke malterszerű töredékei téglavörösre égve. — Kemény, téglavörösre égetett, 9 cm. átméretű golyó féltöredéke. Kézi hajító golyó, tehát egy védőtámadó-szer lehetett. — A partban nem ritkák emberi koponyák okkersárga drbjai.

A tanya udvarán talált ösleletek.

A tanya déli oldalán fekvő nagy istálló-épület közelében az 1894. év őszén végzett répaverem ásásakor a felülettől 1 m. mélységig terjedő fekete földből ősemberi tárgyak jutottak felszínre. A talált 2—3 eserépedény közül kiváló egy ép és díszes bögre, melyet a munkások a többivel együtt széttörtek. Az edény legnagyobb darabját megszereztem. E szép bögre feketeszinű, égett, homokmentes agyagból áll. Magassága 12—13 cm. volt; legnagyobb kiöblösödésének átm. 12 cm.; míg szájnnyílása csak 5·5—6 cm. átmérővel bír. Korongnyoma nem vehető észre az edény falain. Nyaka felálló, igen kis, alig kihajló peremmel. A még látható egy füle széles agyagszallag volt, felül a perem szélére erősítve. Ornamentikája gazdag s a peremtől lefelé az oldal legnagyobb kidomborodásáig terjed az edény körül a következőképen: legfelül 4 párhuzamos vízszintes egyenes, 2—2 párhuzamos egyenesből összerakott tört- vagy szögvonala, melyet cik-cakkosan egy sor pont-dísz kísér, alul ismét 4 vízszintes párhuzamos vonal. Ezen csoportdísz után az edény nyakán alul már az öblös részen áll egy vízszintes haladású pontsor; ebből indul lefelé 2—2 párhuzamos egyenes, melyek a kiöblösödés éle alatt megszakadnak. A kiöblösödés élén körben fekvő 4 csücsökdísz foglal helyet; egy a fül alatt, egy-egy tőle jobbra-balra s a negyedik a füllel átellenes oldalon. A csücsöket pontok körítik felülről, s ugyane helyen a párhuzamosak közé 2—2 szög is be van illesztve. — Kiváló fontosságot tulajdonítok ez edénynek lehelyénél fogva, mert az összes kerámikai tárgyak között ez az egyedüli, mely előttem a leghatározottabban bronz-culturára valló jellegeivel Borjasról ez ideig ismeretes. — A verem ásásakor kerültek még elő téglavörös és fekete eserepek, Bost. L. szarvesapja, fogai, Sus scrofa, L. fogai és kagylóhéj törmelék. A kihányt földben finom; csillámos homokos agyagból készített s felületükön símára sikárolt tűzpad darabok gyengén égett töredékeit is találtam, miből következőleg a kérdéses lelőhelyen is őskori település létezett. (Bronzkor.)

Általános következtetések.

Borjas ősrégészeti lelhelyeit bemutatva, örömmel mondhatom, hogy kivált a téglaházi, de általában a borjasi lelőhelyek Délmagyarország egyik leggazdagabb, legnagyobb és legérdekesebb ősemléki telepét képezik. A feltűnően sok szerszám, edény, csont, stb. a lelőhelyek nagy gazdagságára mutat; a telep nagy terjedelme, a rengeteg mennyiségű lakás agyagtapaszt-rög és roppant felhalmozódott hamú vagy pernye a telep nem mindennapi jellegéről teszen tanúságot; míg a sok kőszerszám kivül már néhányszor előfordult bronz- és vaskori tárgyak a telep kulturájának, illetőleg történelmének érdekes voltát bizonyítják. Nagyban fokozzák ezt még a telep topographiai viszonyai, (t. i. mint alföldi, nagy folyóvízparti plateau-[domb-]telep) úgyszintén a sok kőszerszám, mely e telepen — ámbár kőnélküli vidék — mégis előfordul. A kőszerszámok csinos alakja, egyenletes csiszoltsága, átfúrása, valamint a tűzkő-szilánkok szabályos idomításának gyakorlottsága sem fölösleges a megemlézésre.

Ha pedig a kőszerek anyagának eredeti vagyis termés lelőhelyét keressük, úgy az a borjasi őstelephez legközelebbi hegyvidéken, vagyis a szomszéd Slavóniában a Fruska-gora hegységben lehet. S csakugyan a kőzetek jellege s különösen a pisolitos-breccia, mely a fruskagorai serpentin területen fordul elő, minden kétségen kivül a nevezett hegyvidéket mondják Délmagyarország történelem előtti bizonyosan több telepének kőbányájául. — A kőanyagok között van mészkő s ebből átmenet a szarúkövekre (kovasavas-mész-szarúkövek), miből következtetve bizonyos, hogy ezen szarúkövek a mészkőnek kovasav által történt átjárása, áthatása folytán keletkeztek, tehát azok valamely mészkőterületről valók. Dr. Koch A. egyet. tanár szerint ezen kovasav-mészkő a Fruskagora déli részében terjedelmesen lép föl.

A kőszerek közül kiemelem a csiszolókövet, a sok szilánkot és kovátárgyat. A kőforgácsok, fűrési nyomok, a nucleusok és a nagyobb tömegű feldolgozatlan kődarabok mind a helyi előállítását bizonyítják. Az obsidián Tokaj-Hegyalja vidékéről ered csere-kereskedés útján importálva. A kőszerszámok mind neolith-kőkori typpussal bírnak. — Megemlézendőnek tartom, hogy a téglaházi és a tiszaparti hamútelepek között esetleg földbe mélyített őskori lakáshelyek (Wohnungsgruben, Mardellen) is lehetnek hamúval, pernyével kitöltődve, a mint ezt Radimsky is mondja.¹⁾ A telepesek foglalkozása: halászat, vadászat, állattenyésztés és földművelés volt.²⁾ (Kerámika, cserekereskedés, pákász életmód, szobrászat, iparművészet, házi ipar.)

¹⁾ L. V. Radimsky. Die prähistorischen Fundstätten etc. Pag. 86—87. Sarajevo, 1891.

²⁾ Ugyanezeket mondja Dr. Szentkláray is a telepről írott értekezésében. L. Tört. és Rég. Értesítő. 1877, III. évfolyam, pag. 156.

A telep korának meghatározása képezi itten a legérdekesebb, de egyszerűs mind ezen őstelepülés különös viszonyai miatt a legnehezebb feladat megoldását. Dr. Szentkláray ugyan neolith-kőkorinak vallja,³⁾ azonban én teljes megnyugvással ez ideig még nem vagyok bátor ugyanazt állítani, mivel Borjason, sőt még a téglaházi telep téglavetőjében is kő- és bronz-kultúra maradványai együttesen fordulnak elő. Legalább ezt kell föltételeznem, mert minthogy Kámpler gazdatiszt állítása szerint a téglaházi téglavető gödrökön kívül Borjas egész határán más téglavető nincs, valamint a földvár és ennek szélén álló domb, tumulus (mely szláv nyelven: Hunká-t jelent) fekszenek k. b. 250 méternyi távolságra a téglavetőtől, továbbá mivel a lelhelynek Dr. Szentkláray által való jellegzése tényleg megegyezik a téglavető környékével (t. i. pár lépésnyire a Tisza egykori kanyargós mélyedésétől), kétségen kívül beigazoltnak látom, miszerint az ismeretes, 74 darabból álló borjasi bronzlelet itten a téglaházi téglavetőben találtatott.²⁾ De ezenkívül a nevezett gazdatiszt is említett nekem egy téplomi öröktűz lámpához vagy méceshez hasonló bronztárgyat, melyet állítólag fent a téglaházi szántón találtak, de ezen hihetőleg kis bronzedény mint „zöld rozsdával borított értéktelen tárgy“ időközben elkallódott. Sőt még egy vaslándzsa-csúcs is került elő a Tiszapart omladékaiból, mely azonban ugyancsak elveszett. Az elősorolt adatokból mit lehet következtetni? Neolith-kőkor feltevésére vezetnek: a sok csiszolt s átfúrt kőszerszám, (vésők stb.) sok tűzköszilánk, a kőszerszámok tipicus neolith formája és technikája, fém ritka előjövetele vagy teljes fémhiány, az edények egyszerűsége, bronzkori ornamentika hiánya, más jellemző bronzkori tárgyak hiánya, a sok emberi esontváz. Határozottan bronzkoriak a Szentkláray-féle bronzlelet, a graphitos fekete fénylő cserepek, a tanya udvarán kiásott csinos bögre s talán a téglaházi szántón talált bronztárgy? Vaskoriak a Tiszapart korongolt cserepei s a vaslándzsa-csúcs. — Mindezekből feltétlenül következik, hogy itten több művelődési kor maradványaival állunk szemben, s az is kétségtelen, hogy a telep már a bronz-kultúra idejében létezett volt. A telep azonban a bronz-korban nem keletkezhetett, mivel a neolith-kőkor feltevésére vezető adatok ezt nem támogatják. Nem marad tehát más hátra, mint hogy a legelső telepesek a neolith-kőkor folyamán szállották meg Borjas területét. De hogy vajjon ezen neolith kultúrával idetelepedett legelső népesoport kihalt-e mielőtt még a bronzkultúrát ismerte volna s talán csak évszázadok múlva telepedett meg Borjason ismét egy másik — az előbbtől független s már bronz-kultúrával bíró — népesoport? vagy pedig magok a legelső (neolith) telepesek ivadékai voltak a későbbi bronz-kulturális magaslatra jutott telepnek

³⁾ L. idézett helyen. Pag. 53.

²⁾ L. Tört. és Rég. Értesítő. VII. 25. Arch. Értesítő. XIV. 158—159.

is folytatólagos lakosai, illetőleg örökösei? ezt csak a további, kizárólag alapos és részletes kutatások és tanulmányok lehetnek hivatva megállapítani. Az előbbi esetben Borjas lelőhelyein tipikus neolith- és tipikus bronzkultúrának megfelelő őstárgyak kell hogy találtassanak egymástól elkülönülten, melyek között lényeges különbség fog mutatkozni; az utóbbi esetben átmeneti (kő-, bronz-) korról lévén szó, az ily transito-telepek kétféle művelődés szülte kulturtárgyai között is lényeges hasonlóságnak kell megmaradnia. A település történelmének biztos megállapítása végett tehát itten még több kutatás, sok gyűjtés, megfigyelés, följegyzés, tanulmányozás és összehasonlítás szükséges. De előzetesen is kockáztatom azon nézetemet, hogy Borjas legelső telepesei (kivált Téglaház) neolith-kőkultúrával bírtak, melyre a bronzkultura még a neolith telepések ivadékainak ott tartózkodása idejében köszöntött be, (Parti lelhely, tanyaudvar, bronzlelet) s mint ilyen tehát kő-bronzkori transito-telep volna. A réz-kultúrának itt semmi nyoma. A bronzkori telep valószínűleg elpusztult s talán csak évszázadok hosszú sora után látott ismét a borjasi telephely már vaskultúrával bíró újabb települőket. (Tiszapart felsőbb rétegei.) Vajjon ezen vaskultura után született a régi Borjas (község), vagy ezzel azonos korúak a vaskultura maradványai? ezt ismét csak tüzetes helyszíni tanulmányok által lehetne megállapítani. Legvégül ha az elmondottakban nem is tisztázhattam a borjasi lelőhelyek korkérdését teljesen, de fáradságomért megnyugtatóul szolgál, hogy a praehistoriai telepek chronologiai kérdéseinek eldöntésénél a lelőhelyek és leleteknek oly igen szükséges részletes ismeretése által kétségkívül értékes adatokat szolgáltatathatok a telep későbbi kutatói számára.

Adalékok Délmagyarország történetéhez.

I.

A Délvidék történetére vonatkozó oklevél-kivonatok.

Az alábbiakban első részletét van szerencsém közölni azon oklevél-kivonatoknak, melyeket különböző levéltárakban készítettem. Tudomásom szerint eddig még egyet sem közöltek belőlök. Szándékosan elhagytam az illető oklevél külső alakjára vonatkozó megjegyzéseket, mert itt nem tartom őket helyénvalóknak. Sok érdekes adat van ezekben az oklevelekben, különösen Temes és Krassó megyék beléletére nézve s így azt hiszem, nem végeztem fölösleges munkát közlésükkel. Kutatásom kiterjedt a bécsi Udvari Levéltárra, a budapesti Országos Levéltárra és a körmendi herceg Batthyányi-féle levéltárra.¹⁾

1321. május 2. — Temesvár. — Lambert országbíró fölszólítja a esanádi káptalant, hogy miután Hím fia László a királytól neki adott három Budurfalva nevű krassómegyei jószág vitás kérdésében Bálint fia Budurral úgy egyezett ki, hogy egy harmadát ama falvoknak ennek adja át, Paraszt fia Kilián királyi ember közbenjárásával Szent Mihály ünnep nyolczadán ossza el ama jószágokat és iktassa be a feleket. (Körm. l. Acta Heimana 39.)

1321. december 15. — Temesvár. — Miklós mester, temesi ispán, Gergely és Mihály szolgabírák kijelentik, hogy királyi parancs folytán Heem fia Lászlónak Isep fia Péter elleni ügyét Miklós napja nyolczada után való keddről (december 15.) vízkereszt nyolczada után való keddre (január 19.) halasztották el. (Körm. l. Acta Heimiana 38.)

1323. november 21. — Visegrád. — Károly király Heim fiainak Pálnak és Jánosnak adományozza a temesmegyei királyi erdőből kihalított Remetét és Korulus, Chech, Ozywag (Aszuág), Bokorán, Zeurin (mely magtalanul elhalt királyi nyilasok földje volt), Egres és Perdovoy krassómegyei jószágokat. (Körm. l. Acta Heimiana 41 és 48.)

¹⁾ Rövidítések. Körm. l. = körmendi levéltár; H. u. St. A. = Hof- u. Staats-Archiv, a bécsi udvari levéltár; CMS = codex manuscriptus; p. = pagina; O. L. = Országos levéltár; Dl. = diplomatikai osztály; Prot. = protocollum; F. = folium; N. = numero.

1329. — Pál országbíró Heim fiainak Pálnak és Lászlónak Marcel fia Márton ellen a Krassómegyében fekvő Füzesköz birtok érdekében folytatott perükben halasztást ad. (Körm. I. Acta Heimiana 52.)

1331. augusztus 15. — Visegrád. — Károly király utasítja a csanádi káptalant, hogy vizsgálja meg Heim fiainak Pálnak és Heimnek abbeli panaszát, hogy Dénes mester miháldi várnagy az ő temesmegyei Remethe nevű birtokukat fölglyújtatta s ötven disznajukat elhajtatta és István nevű, kövesdi hivatalnoka által Korulus nevű birtokukból három lovat elhajtattott. (Körm. I. Acta Heimiana 57.)

1331. augusztus 22. — Mezősomlyó. — László, Posa mester karassói ispán helyettese (alispán) és a négy szolgabíró kijelentik, hogy mikor április 11-én Mezősomlyó közönsége Korulus birtoka tárgyában előttük el akart Heem fia Pál ellen járni, ez kijelentette, hogy a mezősomlyóiak őt törvénytelenesen meg nem idézték. A mire a mezősomlyóiak megfelelni nem tudtak. (Körm. I. Acta Heimiana 58.)

1331. október 26. — A csanádi káptalan felelve Károly királynak augusztus 15-én kelt parancslevelére kijelenti, hogy Heem fiainak panaszait a kiküldött királyi ember és hites személy alaposnak találta, sőt hogy Dénes mester Remethén a Himfiak malmát és egy hidját is elégette. (Körm. I. Acta Heimiana 57.)

1334. — Károly király megparancsolja a csanádi káptalannak, hogy indítson vizsgálatot arra nézve, vajjon igaz-e, hogy Magyar Pálnak egy embere és a Felteleki kenéz elpusztították a Heimfiak józságát Temesmegyében és elakarták-e foglalni Remetét. (Körm. I. Acta Heimiana 66.)

1338. szeptember 8. — Visegrád. — Pál országbíró kijelenti, hogy Heem fia Pál mester, testvéreinek Heemnek is a nevében szent István nyolcadától tizenkét teljes napig hiába várakozott pörbeli ellenfeleire Benkofalvi Benkó fia Mihály és ennek testvéreire Fyüzteleki Soys és Chukára, Báchtövisi Kelemen fia Péter és Jánosra, krassómegyei nemesekre, miért is ezeket elmakaesolja. (Körm. I. Acta Heimiana 73.)

1341. december 6. — Szent István kápolnája mellett. — Loránd fia Péter, alispán, Domokos fia Péter, Miklós fia Dénes karassói szolgabírák kijelentik, hogy kiküldött emberük alaposnak találta Heem fia Pál mester abbeli panaszát, miszerint Magyar Pál hivatalnoka Mórié az apácai vendégekkel október 19-én megtámadta Remethét és onnan 10 ökröt elhajtott, de belőlük hatot visszaadott, míg négy jobb fajtájut megtartott. (Körm. I. Acta Heimiana 79.)

1342. augusztus 1. — Szent István kápolnája mellett. — Loránd fia Péter, alispán, Domokos fia Péter, Kilián fia Pál krassói szolgabírák kijelentik, hogy kiküldött emberük Magyar István Heim fia Pál nevében eltiltotta július 19-én Kún Mártont és Kilián fiait Miklóst, Pált és Demetert és jobbágyaikat Perdvey birtoklásától. (Körm. I. Acta Heimiana 83.)

1342. november 28. — Szent István kápolnája mellett. — Domokos fia Péter, Dénes fia Miklós, Ordas Imre vajda, Bexa fia Péter karassói szolgabírák kijelentik, hogy Makow, Posa mester vicecomese november 28-án a Halas és Zil között levő művelt és nem művelt földeket, melyek miatt Bodor fia István és Jakab fia Méd pörösködtek, ura számára elfoglalta és a nevezett Istvánt meg Médet azoknak a földeknek használatától eltiltotta. (Körm. l. Acta Heimiana 81.)

1343. május 16. — Szent István kápolnájánál. — Loránd fia Péter alispán, Ordas Imre vajda, Chun Péter, Ceha fia Mihály, Domokos fia Péter karassói szolgabírák kijelentik, hogy Himfi Pál fia Jánosnak és Benedeknek alapos abbeli panaszuk, hogy április 29-én, mikor Pál fia János nevű hivatalnokukat elküldték Remetére a birságok behajtására, Bratan kenéz és fiai, meg a sechteleki vendégek Jánost az országúton megtámadták, megölték, két szolgáját Lőrincet és Miklóst megsebesítették, 25 marhát, 50 juhót, 30 disznót elvittek, 12 darab húsz márkát érő lovat megöltek. (Körm. l. Acta Heimiana 87. Az oklevél a megyegyűlésből kelt.)

1343. október 13. — Visegrád. — Miklós nádor királyi paranes folytán elhalasztá Vízkereszt nyolczadára azt a pert, a melyet Budur fia Miklósnak Heim fia Heim és Heim fia Pálnak fiai János, Benedek, Miklós és Balázs ellen Perdvey érdekében szent Mihály nyolczadán kellett volna megindítania. (Körm. l. Acta Heimiana 85.)

1344. január 20. — Visegrád. — Pál országbíró kijelenti, hogy a Himfiek között egyrészt, másrészt a mezősomlyói polgárok között Korulus miatt folyó pört a felek beleegyezésével a királyné Olaszországból való visszatérésének tizenötödnapjára halasztotta el. (Körm. l. Acta Heimiana 95.)

1344. november 18. — Visegrád. — Pál országbíró Korulust végleg a mezősomlyóiaknak ítéli oda. (Körm. l. Acta Heimiana 98.)

1345. június 30. — Fejes Gergely alispán, Péter fia András, Domokos fia Péter, Bok Péter, Ecelin fia Moys karassói szolgabírák bizonyítják, hogy alapos Heemfi Pál fia Jánosnak abbeli panasza, hogy Fábíán fia Mihály, mezősomlyói bíró, Sánta Domokos fia Bech és Beke testvére Tamás deákok, egy János nevű takács fiával, Lukácscsal, és egy Péter nevű timár mezősomlyói lakosok keresztelő szent János napján szolgáját Nagy Tamást Magyar Istvánnak Ermen nevű birtokán az országúton megtámadták és elvettek tőle egy ökröt és négy drága tehenet. (Körm. l. Acta Heimiana 97.)

1345. — Miklós nádor halasztást ad a Heimfieknek a karassói Perdvey érdekében Budur fia Miklóssal folytatott pörében. (Körm. l. Acta Heimiana 101.)

1347. — Miklós nádor utasítja az aradi káptalant, hogy vizsgálja meg, vajjon a karassómegyei Perdvey Budur fia Miklósnak öröklött bir-

toka-e, avagy, mint a Himfiék állítják, királyi adományozás alá esik-e? (Körm. l. Acta Heimiana 109.)

1348. szeptember 11. — Rymai Mihály mester karassói alispán és a szolgabírák a megye közgyűlésén halasztást adnak abban a pörben, melyet Himfi Pál fia János folytatott Jakab fia Beed ellen négy elhajtott ökör ügyében. (Körm. l. Acta Heimiana 113.)

1348. Heimfi Pál fia János a maga és testvérei nevében a titeli káptalan előtt Bede Jakab, királyi udvari testőrnek 40 márkában elzalogosítja Remetét délről a Borza folyóig, nyugatról Gyertyámosig, északról Sósdig, keletről Egerszegig, hogy a Karassómegyétől rájuk rótt birságot kifizethessék. (Körm. l. Acta Heimiana 112.)

1349. — Rymai Mihály mester karassói alispán és szolgabírái bizonyítják, hogy Heimfi Pál fia János jobbágyainak mezősomlyói Egyed ellen elkövetett kihágásaiért elégtételt adott. (Körm. l. Acta Heimiana 114.)

1350. — Heimfi Pál fia János remethei részét az aradi káptalan előtt átengedi testvéreinek kiváltásra, Bede mestertől és Sadan meg Három árok nevű temesmegyei birtokait 36 márkán húsz évre zálogba adja Beregszói Dezső fia Miklósnak. (Körm. l. Acta Heimiana 119.)

1352. — Dénes fia Bereczk karassói alispán és a szolgabírák tanúsítják, hogy Fizestői Magyar Pálnak jobbágyai a Mezősomlyó felé lovagoló Jánost megtámadtak. (Körm. l. Acta Heimiana 125.)

1353. január 26. — Folti Pál karassói alispán és a szolgabírák előtt Heimfi Pál fia János mester teljhatalmú megbízást ad embereinek Nádasdi Lukács fia Miklósnak és Mandulai Domokosnak abban a pörben, melyet Felei Kázmér fiai Péter, Tamás és Miklós ellen Temesmegye előtt folytatott. (Körm. l. Acta Heimiana 118.)

1353. — Pósa fia László mester karassói főispán bizonyítja, hogy Szechi Miklós, szőrényi bán, Beed mester özvegyének és fiának Jánosnak Remeteért 40 márkát fizetett. (Körm. l. Acta Heimiana 127.)

1357. április 1. — A csanádi káptalan értesíti Lajos királyt, hogy Heimfi Pál fia Benedek mestert minden ellenmondás nélkül beiktatta Remete birtokába. (Körm. l. Acta Heimiana 139.)

1359 körül. — Dénes, királyi főlovászmester és krassói főispán, Péter alispán, Balázs fia János és András fia Miklós szolgabírák az Érdsonlyón tartott megyegyűlésen Bessenyő Mihály fia János mester, érdsomlyói várnagy kérésére a szomszédoktól hivatalosan megtudták, hogy Kövesdpataka, mely Krassómegyében Elyed és Halmas közt fekszik, királyi adományozás alá tartozik, s így Bessenyő János joggal kérhette adományban. (Körm. l. Acta Heimiana 16. Elrongyolt, szakadozott papiroson, az évszám kiszakadt.)

1360. — Lajos király utasítja Karassómegyét, hogy vizsgálja meg, mint történt, hogy Báchtővisi Borlo László Debrenthei Benedek bán fiának

Miklósnak saját és jobbágyainak terményeit Bächtövisén elvitte. (Körm. l. Acta Heimiana 167.)

1361. augusztus 1. — Mihály fia Bálint és Somlyos Uthul temesvári polgárok kijelentik, hogy elégtételt kaptak azokért a károkért, melyeket Vörös Balázs, Akasztói Himfi Pál fia Benedek jobbágya rajtuk elkövetett. (Körm. l. Acta Heimiana 172.)

1361. — Lajos király Kövespatakát, Sebespatakát és Voját, melyeket Bessenyő János mestertől három márkán megvett, Heimfi Pál fiainak Benedek, Péter és Miklósnak, meg Pál fia János fiának Lászlónak adományozza. (Körm. l. Acta Heimiana 175.)

1361. Lajos király a Borswa folyó meletti Sósdernt és Kányapatakért Temes megyében cserébe adja Himfi Pál fia Benedeknek és testvérének s unokatestvérének János fia Lászlónak a temesmegyei Sadant és Háromárkot meg a fejmegyei Boklást és Gencsért. (Körm. l. Acta Heimiana 174)

1364. — A csanádi káptalan Himfi Pál fia Benedek, pozsonyi főispánt beiktatja a karassómegeyi Sósdba, minek ellene mond Guchteleki Miklós fia Márton. (Körm. l. Acta Heimiana 192.)

1366. április 23. — Lajos király meghagyja Miklós esztergomi érsek, kancellárnak, hogy készítessen a kancelláriában adományleveleket Himfi Pál fia Péternek, Bodo Miklós temes- és krassómegeyi összes jószágairól. (Körm. l. Acta Heimiana 198.)

1366. július 20. — Lippa. — Lajos király megparancsolja Keve és Krassómegeyék összes, mindenrendű lakosainak, hogy ha náluk szláv vagyis szimatikus papok tartózkodnak, azokat gonosz asszonyaikkal (cum... pravis uxoribus) együtt szolgáltatassák ki Himfi Benedeknek, megyés ispánjuknak vagy az ő testvérének Péter mesternek. Ha pedig ezt meg nem tennék, Benedek ispán vagy testvére karhatalommal is előállíthatja ezeket a papokat feleségeikkel, bárhol is találja őket és aztán úgy fognak velök elbánni, a hogy azt a király megparancsolja. (H. u. St. A. C. MS. 265. p. 7.)

1366. — Lajos király meghagyja Himfi Benedek kevei és karassói ispánnak, hogy bizonyos Saracént ne akadályozza a lippai királyi kamara hátrányára az adószedésben azoknál a harmincadoknál, a hol a szószállítás el van tiltva. (Körm. l. Acta Heimiana 201.)

1367. április 15. — A csanádi káptalan jelenti Lajos királynak, hogy határjárást tartott a Karassó- és Temes megyékben fekvő Sós, Remete, Raska, Székás és Vaja nevű birtokokban. (Körm. l. Acta Heimiana 208.)

1368. — Pál országbíró abban a pörben, melyet a Himfiék Marcel fia Márton ellen folytattak, azt állítván, hogy a Borza és Fűzes közti Fűzeshely a temesmegyei Remetéhez tartozik, míg Márton azt állította,

hogy a karassómegyei Gyertyámoshoz tartozik, a feleket okirataik bemutatására utasítja. (Körm. l. Acta Heimiana 218.)

1369. július 5. — Lajos király hűtlen oláhjainak Nexe fiai János, László és Péternek összes javait és pedíg: Szabadfalvát, Ladefalvát, Forgáchfalvát, Ivánfalvát, Woyzlofalvát, a három Chabát, Mathalát, Buzásujfalut, Kápolnást, Tornyafalvát, Gamánfalvát, Dobromérfalvát Temes megyében Benedek bánnak és testvéreinek Péter és Miklósnak és János fia Lászlónak adományozza. (Körm. l. Acta Heimiana 223.)

1369. — A csanádi káptalan jelenti, hogy Himfi Pál fiait Pétert, Benedeket és Miklóst beiktatta a temes megyei Sód mellett fekvő Egerszeg birtokába. (Körm. l. Acta Heimiana 221, 222.)

1371. november 1. — Visegrád. — Lajos király utasítja Temes megye ispánját vagy alispánját és szolgabírait, hogy vizsgálják meg Himfi Pál fia Péter mester panaszát, mely szerint Beregszói Dezső fia Domokos mester farsangutóján hatalmaskodva négy ökröt hajtott el a panaszos birtokáról. (H. u. St. A. C. MS. 265. p. 146. Hasonló utasítást adott a csanádi káptalannak. L. Oklevéltár Temes megye történetéhez, p. 119.)

1371. november 11. — Visegrád. — Lajos király megparancsolja András fia László mester, temesvári alvárnagynak és László herceg, nádor és temesi ispán összes hivatalnokainak, hogy miután ő azt a megyét és a várnagyságot László hercegtől elvette és Himfi Pál fia Benedek mesternek adta, ezentúl neki engedelmeskedjenek és az adózó nép ezentúl neki és az ő embereinek szolgáltassa be az adóját. (H. u. St. A. C. MS. 265. p. 23; 266. p. 1.)

1372. március 17. — Lajos király meghagyja Chulnak fia Péternek, karassói alispánnak, hogy Ohumi Lőrinc fia Pétert kényszerítse Varasdot illető oklevelének fölmutatására. (Körm. l. Acta Heimiana 226.)

1372. — A csanádi káptalan jelenti Lajos királynak, hogy a mezősomlyóiak vonakodnak Örményi Magyar Istvánnak örményi házában elkövetett erőszakoskodásuk és testvéreinek megöletéséért elégtételt adni. (Körm. l. Acta Heimiana 234.)

1372. — Lajos király megparancsolja Himfi Benedek temesi ispánnak, hogy kárpótlást adjon Nana kenéznek, az emberei által rajta elkövetett erőszakoskodásokért. (Körm. l. Acta Heimiana 237.)

1373. — Lajos király megparancsolja Himfi Benedek temesi ispánnak, hogy Pogány Mihály nevű katonának fizesse ki azt a 200 forintot, melyet ez a király szolgálatában elköltött. (Körm. l. Acta Heimiana 245.)

1374. október 4. — Buda. — Lajos király megparancsolja a temesközi megyében, azaz kerületben levő összes katonáknak, nemeseknek, pártoltjainak, oláhjainak és egyéb szolgálóknak, hogy miután Himfi Pál fia Benedeknek, előbb bánnak, most temes megyei ispánnak utasítást adott a király szolgálatra közvetlenül vonatkozó ügyekben, az ispán szavainak

ép ügy engedelmeskedjenek, mint magának a királyi szónak. (H. u. St. A. C. MS. 265. p. 143.)

1375. május 21. — A Mezősomlyó közelében fekvő Apácán. — Lajos király Debrenthei Himfi Pál fia Péternek és testvéreinek Benedek, volt bolgár bánnak és Miklósnak adja a kevemegyei Maxond kerületben az Igan folyó és az Ilonchi templom közt fekvő Berthe nevű földet. (Körm. l. Acta Heimiana 257.)

1377. május 14. — Himfi Benedek bán, Gara Miklós nádor előtt megegyezik Sándor fia Miklóssal és annak Gerenchér Pál leányától Klárától született fiaival Gergelyvel és Lászlóval meg Gerencséri Pál másik leányával Ilonával, aki Himfi Pál fia hátrahagyott özvegye, hogy határidőt tűznek ki az osztozkodásra Sósd, Ravna, Golonya, Lymbor, Gerencser, Chetinkereky, Boglár, Sadan és Háromárkot illetőleg. (Körm. l. Acta Heimiana 272.)

1377. július 3. — Lajos király meghagyja Benedek bánnak, hogy mindazon okleveleivel, melyeket Bessenýó Jánostól a karassómegyei Vayát illetőleg megkapott, szent Márton nyolcadán előtte megjelenjék. (Körm. l. Acta Heimiana 265.)

1377. augusztus 28. — Lajos király megparancsolja Himfi Benedeknek és fiának Miklósnak, meg unokáinak Miklós és Baláznak, hogy Vayai Péter fia János özvegyét, leányát, és György és Benedek nevű fiait vayai udvarhelyükön ne háborgassák. (Körm. l. Acta Heimiana 264.)

1377. — Lajos király Himfi Benedeknek adja Kevespatakát és Buehlovisnyet Krassómegyében, mely birtokokat Bessenýó Jánostól szerzett volt meg. (Körm. l. Acta Heimiana 273.)

1378. — Lajos király meghagyja a csanádi püspöknek, hogy Vaját, másképen Patakot, mely pör tárgya a Himfiék és a vajai nemesek között, járja be és a feleket okleveleik bemutatására szólítsa föl. (Körm. l. Acta Heimiana 275.)

1381. — Az országbíró néhai Egerszegi Benedek bán fiának Miklósnak, Omori Gál fia László özvegyével szemben, adóssági ügyében halasztást enged. (Körm. l. Acta Heimiana 297.)

1382. december 18. — A csanádi káptalan értesíti Erzsébet királynét, hogy az országbíró parancsa értelmében Csuka Pál fiait, Bencét Andrást és Jakabot, a kunok kapitányait Himfi Benedek fia Miklósnak Balázs nevű fia ellen a Beed birtok ügyében vízkereszt nyolcadára megidézte. (Körm. l. Acta Heimiana 300.)

1385. — János országbíró meghosszabbítja Himfi Pál fia Miklós számára az ellenmondásra kiszabott határidőt Benedek bán Miklós nevű fiának Bazil nevű fia ellen, Bachtövisse, Zekas, Voja és Kövesd egy harmadrészét illetőleg. — (Körm. l. Acta Heimiana 334.)

1386. — Bubek Imre országbíró Himfi Pál fia Miklósnak Akasztó,

Nagy- és Kisörmény, Fizestó, Kúnfalva, Gergelyfalva, Asszonylaka és Lászlóháza végett folyó pörében halasztást ad. (Körm. l. Acta Heimiana 346.)

1387. — István nádor utasítja a csanádi káptalant, hogy miután Himfi Pál fia Miklós fiúutód nélkül halt meg és javainak Benedek bán fia Miklós fiaira kell szállaniok, ossza föl a Temes- és Krassómegyében fekvő javakat nevezettek között, de úgy, hogy Pál fia Miklós özvegyének csak hozománya, s leányuk Katalinnak, ki János fia Andrásnak özvegye, negyede megmaradjon. (Körm. l. Acta Heimiana 356.)

1390. — Bubek Imre országbíró előtt Debrenthei Benedek bán özvegye unokáinak, Miklós fiai, Balázs, Benedek és Miklósnak nevében tiltakoznak az ellen, hogy Himfi Péter fia István, rokonuk nővéreik hozományául Sasdot Szeri Pósa fia István fiának Péternek akarja adni. (Körm. l. Acta Heimiana 75.)

1417. szeptember 29. -- Konstanz. — Zsigmond király Marczali Miklós volt erdélyi vajdának s testvéreinek Dénesnek a török ellen a temesi vidékeken először Somlyó város, aztán a Nyárad folyó, majd Tóthchaak s végre Maraz városok mellett vívott győztes harcaik és egyéb érdemek miatt Somogy megyében több jószágot adományoz. (O. L. Dl. 10.618.)

1420. december 27. — A sebesi táborban. — Rozgonyi István temesi főispán stb. meghagyja sadani Tamás temesi alispán és várnagynak, hogy Danch fia László esanádi kanonokot, kit ő a hadjáratból hazabocsátott, semmi módon ne háborgassa. (H. u. St. A. C. MS. 266. p. 18. N. 31.)

1428. október 13. — Karánsebes. — Rozgonyi István, temesi főispán meghagyja Dobozi Dán fia Lászlónak, hogy a Fellakon lakozó Lászlónak két lovát, melyet Dobosinak Hityiás nevű jószágán bitangságban találtak, azonnal adja ki, különben az alispán fogja őt erre hivatalosan kényszeríteni. (H. u. St. A. C. MS. 266. p. 18. N. 30.)

1440. július 1. — Berekszói Hagymásy László, egykori temesi főispán és fia László meg ennek neje Margit és ennek első házasságából származó fia János Hédervári Lőrinc nádor előtt, minden egyházi és világi ügyes bajos dolgaikban Temérdekegyházi János, Baadi Mátyás, Sárosdi Mátyás deákokat, Kegyi Pált, Suchai Benedeket, Bason Balázst, Kolchai Dénest, Chány Balázst, Megyesi Demjént, Zalapai Tamást, Chulwari Lőrincet, Szenterzsébeti Demetert, Kopányi Pétert, Thasondi Andrást, Olsai Tamás fia Istvánt, Sárosdi Benedeket nevezik ügyvédüknek. (Körm. l. Acta Heimiana 450.)

1445. — Ujlaki Miklós az egyik szörényi bán, erdélyi vajda és machói bán, a szörényi albánságot Szörény, Orsova, Sebes és Kevi várakkal, Arad, Kevi és Torontál megyékkal döbrenthei Himfi Balázsnak és Szaláncsi Jánosnak adja tisztségül 4000 forint deputátummal. (Körm. l. Acta Heimiana 464.)

1451. — Hunyadi János bizonyítja, hogy Debrenthei Tamás és

testvérei azt az öt jobbágytelket, melyet Himfi Balázs, János deák, temesvári polgárnak a krassómegyei Székásban elzálogosítottak, húsz forinton visszaváltották. (Körm. I. Acta Heimiana 491.)

1463. szeptember 10. — Nagyvárad. — Mátyás király utasítja az aradi káptalant, hogy Bizerei Miklós, özv. Charnai Mihályné Dorottya és özv. Charnai Balázsné Katalin részére, ősi birtokukban a temesmegyei Rékás, Sebesfok, Azylfalva és Stokapéterfalvában új határjárást tartson. (O. L. Dl. 15 872. NR. 1035. N. 30.)

1470. — Mátyás király Deesi Kis Péternek és testvéreinek Jánosnak új adományt ad ősi birtokukra a sebesi kerületben fekvő Polyanaki és Polyanitzára és utasítja az aradi káptalant, hogy nevezetteket iktassa oda be. (O. L. Dl. 30. 468. A harmadik birtok nevéből, lévén az oklevél szakadozott, csak ennyi olvasható: e w o k e y.)

1484. február 25. — Mátyás király Gerlistyei Jakabnak ősi birtokait, a halmosi kerületben fekvő Gerlistyét, Falsanyitzát, Prodaryát, Prosnikot, Prilipaczozt, Hennyakot, Marsinát és Felistyét új adományképen adja és utasítja az aradi káptalant, hogy nevezettet azokba a birtokokba beiktassa. (O. L. Dl. 30.223.)

1484. június 18. — Mátyás király megparancsolja Temesmegyének, hogy a török háborúra, melyet Havasalföldön Moldva felé fog indítani, szent Jakab apostol napjára (július 25.) Nagyváradon összegyülekezzenek. (Körm. I. Acta Heimiana. 613.)

1504. — ~~Semi Jókai~~, a temesi és délvidéki részek kapitánya, és Obronacz György krassófői várnagy részt vesznek a magyar uraknak összeesküvésében, mely szerint csakis nemzeti királyt fognak választani. (H. u. St. A. Coniuratio Procerum Regni Hungariae se regem non electuros nisi ex gente et sanguine Hungarica C. MS. 249. p. 6.)

1511. — Mihály, Békés Istvánnak Bihori Miklós leánya Hedvigtől született fia, nővérel, Katalinnal 250 forintért minden jogát átengedi a temesmegyei Békés, Szentlélekkalva, Katolfalva, Meszdfalva, Sebesfoka, Rusinfalva, Hedermer, Volganfalva és Szarkatelekben Haraszty Ferencnek és Chornai Mihálynak a garamszentbenedeki konvent előtt. (O. L. Garamszentbenedeki protokollum. A. 177.)

1516. — Haraszti Ferenc a sydovári várat, az új-lugasi kastélyt, Sydovár várost, Új-Lugast, Nagydrágot, Bankafalvát, Belinczet, Ó- és Kis-Lugast, Szépmezőt, Krukafalvát, Ollóságot, Stukát, Vizáthfalvát, Beedet, Dragatent és Zersant 5000 forintban örök áron eladja a garamszentbenedeki konvent előtt Lévai Zsigmond nejének, Katalinnak s fiának Gábornak, leányainak Zsófia és Margitnak és özv. Pákos Mihályné Annának és fiainak Gáspár, László és Ferencnek és leányának Katalinnak. (O. L. Garamszentbenedeki protokollum. Fasc. II. 48.)

1518. — Haraszti Ferenc minden jogát a temesmegyei vásár-

Semi Jókai

helyi és paskóci kastélyban, Bakófalva, Radovasina, Balsa, Borzas, Valhine, Rákoc, Baboryn, Zarine, Burgund, Klenoc, Bozziás, Sulyner, Szabodin, Zarnic, Fogmagh, Dragomer, Bakofalva, Bandia, Nyerges, Oharicza, Menyes, Kuthuja, Balásfalva, Moszar, Gyula, Moysfalva, Alsó- és Felső-Báline, Pannicia, Illavine, Gyertyámos, Rekettyés és Radovellában; a lugasi körületben levő Zahla-kastély, Hosszúpatak, Felső és Alsó-Bényes, Négyes, Senkedben; az aradmegyei Kuldofalva, Kulboest, Lugas, Bankfalva, Dalmiz, Challya-kastély, Külső- és Belső-Challja, Zász Pel, Pongrácz, Panad, Keresztúr, Kovács, Kev, Gyarakban, Palilese vára, Almaszék, Sárffő, Thosia és Gergelforrójában; a pestmegyei Berky, Káposztás, Megyer, Százhalom, Eörkényben; a fejemegyei Águsegyházban; a temesmegyei Kátló, Solymos, Rekasch, Melehefalva, Sebes és Szentleleében; néhány pozsegamegyei faluban hű szolgálataikért 125.000 forintban Lévai János fia Zsigmondnak, meg nejeének és Pakos Mihálynak és az ő feleségének Dóczy László leánya Zsófiának engedi át. (O. L. Garamszentbenedeki protokollum B. 163.)

1552. január 8. — Segesvár. — Castaldo levele Ferdinándhoz. — Losonczy Lugost és Karánsebest akarja megkapni, sőt talán nem átalja Lippát is elkérni és azonkívül még százezer forintot kíván fölszerelésére. A lugosiak maguk kéri, a mire fölakartam őket szólítani, hogy tudniillik valami védműveket állítsunk föl nekik, nehogy kénytelenek legyenek a török első megjelenésére megfutni, vagy átpártolni hozzá. Elküldi nekik mérnökét, hogy kinézzen alkalmas helyet és hamarosan hozzá is fogjon az erődítés megépítéséhez. Ugyanezt kívánják a karánsebesiek is. (H. u. St. A. Acta Hungarica 1552. jan.)

1552. január 15. — Segesvár. — Castaldo levele Ferdinándhoz. — A lugosiakat és karánsebesieket és sok másokat fölfogadta a király parancsa szerint szolgálatába, de eddig nem adhatott nekik pénzt, mert a fizetómesterek azt mondják, hogy egy forintjuk sines pénztárukban. (H. u. St. A. Acta Hungarica 1552. január.)

1552. február 5. — Kolozsvár. — Castaldo Ferdinándhoz. — Nem hiszi, hogy a karánsebesiek elpártoltak volna, mert csak a napokban egyezett ki velök a pénz dolgában és megígérte nekik, hogy mérnököt küld erődítvényük megépítésére. Csodálná, ha a török sereg látása oly hirtelen változást idézett volna elő bennök. (H. u. St. A. Acta Hungarica 1552. február p. 22.)

1552. február 5. — Lippa. — Aldana meghagya a karánsebesieknek, hogy miután tudomásukra jutott, hogy Kassim pasa seregével Beeskerek alá vonult, mindnyájan készen álljanak hadi fölszereléseikkel, hogy az esetleg ő felsége birtokaiba betörő törököket úgy visszaverjék, hogy a pasa megemlegesse ezt a vállalkozását. (H. u. St. A. Acta Hungarica 1552. február.)

1552. február 25. — Kolozsvár. — Castaldo levele Ferdinándhoz. — A segesváriak és karánsebesiek följánlották, hogy saját költségükön megépítik a városuk erődítését, de mikor az építésre került a dolog, csak fát és közmunkát ígértek, és pénzt nem a többi szükségletekre, így aztán nem építhetnek semmit. Azon lesz, hogy rábeszélje őket a fizetésre is. A karánsebesi kapitányságra Glesa Jánost ajánlotta ugyan, de most azt hallja, hogy nem lesz nagyon alkalmas ember. Alkalmasabb lesz Török János, kit a karánsebesiek maguk is óhajtanak. Glesa azt a falut fogja adományba kérni magának, melyet a medgyesiek és annyian mások kértek. A Váradon levő 1400 jó hajdút, ha ő felsége beleegyezik, ígérete szerint, Karánsebesre küldi. Ha nem, valahová máshová kell őket küldeni, mert ha széjjel küldik őket, szokás szerint bajokat okoznak. (H. u. St. A. Acta Hungarica 1552. február.)

1552. március 9. — Castaldo Ferdinándhoz. — A karánsebesiek nagyon kérik, hogy legalább 200 darabontot és 200 lovaszt küldjön nekik és hogy Balassa Menyhért, Török János, Horváth Bertalan, Bethlen Gábor közül az egyiket tegye meg kapitányuknak, hogy megvédje őket a török ellen, mert Glesa Jánost nem akarják tovább kapitánynak. Egyiket ki lehet nevezni a négy közül. Azonban Balassa Menyhértet multkoriban kapott sebe még annyira bántja, hogy egy hó leforgása előtt aligha ülhet lóra. (H. u. St. A. Acta Hungarica 1552. március.)

1552. március 16. — Castaldo Ferdinándhoz — Karánsebesen és Lugoson nagyon rossz a lakosság hangulata, mivel katonaságukat nem fizetik úgy, a hogy ígérték. (H. u. St. A. Acta Hungarica 1552. március.)

1552. március 18. — Bécs. — Ferdinánd felelve Castaldo március 9-én kelt levelére, küld neki egy kitöltetlen kapitányi kinevezést, hogy annak a nevét írja be, a kiét akarja. De egy utóirat megparancsolja, hogy függeszse fel egy időre a dolgot, mert időközben odaérkezett hozzá Bethlen Gábor és most tárgyalnak, de nem tudja, hogy fog-e rá vállalkozni. (H. u. St. A. Acta Hungarica 1552. március.)

1552. március 28. — Castaldo tudatja Ferdinánddal, hogy eljött hozzá a karánsebesi bíró és elmondta, hogy bizonyos Sebes György nevű ember, a ki mint kezes a törököknél volt és sok nyelven, törökül is ért, a törököknél megtudta, hogy egy álruhás drágomant küldtek ki Izabella királynéhez Lengyelországba, hogy őt onnan Moldvába vezesse, a hol a török már nagy sereggel várja. (H. u. St. A. Acta Hungarica. 1552. március.)

1552. április 4. — Nagyszeben. — Castaldo levele Ferdinándhoz. Magához hívatta Karánsebesről Sebes Györgyöt és megtudta tőle, hogy a török nagy hadikészületeket tesz. Megmondta neki, hogy a karánsebesieknek és lugosiaknak be kell várni az országgyűlés végét. (H. u. St. A. Acta Hungarica 1552. április.)

1552. június 11. — Pádua. — Ferdinánd levele Miksa főherceghez. Losonczy megírta, hogy Lugas néhai János királytól nemességet kapott és azt a kiváltságot, hogy Karánsebessel össze van kapcsolva. Fölszólítja Miksát, hogy e kiváltságot tartsa meg maga is, mert így kívánja az igazságosság és a célszerűség is. mert máskülönben elszakadnak azok a vidékek, a mitől őrizkedni kell. (H. u. St. A. Acta Hungarica 1552. június, folio 93.)

1552. június 17. — Torda. — Castaldo levele Miksa főherceghez. A karánsebesiek, lugasiak, temesváriak, lippaiak és minden más délvidékiek egyre sürgetik pénzért, katonaságért és egyéb segélyért. Ő meg csak szóval tudja tartani őket, mert nincs semmije — mindenét oda adta már. Csak legalább annyi embere volna, hogy síkra szállhatna és tisztességes halállal halhatna, mert szép dolog harcban halni meg. (H. u. St. A. Acta Hungarica 1552. június.)

1552. augusztus 26. — Karánsebes. — A karánsebesiek levele Castaldohoz és Báthory András erdélyi vajda és székelyek ispánjához. Elküldik nekik Ahmet pasa és beglerbeg levelét, avval a megjegyzéssel, hogy a mint a lugosi bán már megírta, Kászon pasa 40.000 emberével indul ellenük. Kérik őket, hogy jöjjenek segítségükre, mert ők itt a síkságon minden erődítés nélkül lakozván, a töröknek, a ki a föld népét mindenütt ellenük lázítja és ellenük hozza, magukban ellen nem állhatnak. Határozottan kijelentik, hogy ők a töröknek, ha ellenük jön, egyáltalában nem fognak ellenállni, hanem megadják magukat, de ezt aztán magukra vessék, ők nem lesznek a hibásak. (H. u. St. A. Acta Hungarica 1552. augusztus. — Egykori széljegyzét: Hasonló levelet írtak a lugasiak is — a leveleket magyarból fordították latinra.)

1600. október 4. — A grid melletti táborból. — Az erdélyi karok és rendek a lugasi, karánsebesi és hátszegi kerületek várnagyainak, ispánjainak és nemeseinek ismételtlen megírják, hogy a hozzájuk küldött Barchay András és Bogátsy Miklósnak adják ki mind azt a marhát, a mi a Mihály vajdához tartozó boérok, oláhok, rácok és egyebek jószágá volt, mert ahhoz semmi közük, mert az ország mostani szolgálatában i d e s e m voltak. (H. u. St. A. C. MS. 265. p. 491. Magyar nyelven.)

1638. — A csanádi káptalan tagjai: a prépost, az olvasó kanonok és az aradi, a Maroson túli és a torontáli főesperes. A temesi főespereséget a jezsuiták látják el, a sebesit a ferencrendiek, kivéven Karánsebest, hol a jezsuiták működnek. (H. u. St. A. Recensio bonorum episcopatus Chanadiensis de a. 1638. C. MS. 245. p. 93.)

1737. november 23. — III. Károly levele Hohholzer Miklós Sebesyén orosz residenshez. Ha előre lehetett volna látni, hogy a török egész erejével a császári hadak ellen fordul, nem távoztak volna el olyan messze Nissától. De ezt e miatt augusztusban kénytelenek voltak földadni a török-

nek. A mi egyéb történt, annak is az az oka, hogy nem hittek Bärenklaunnak, a ki megjósolta, hogy az oroszok nem fognak semmit sem tenni. Így aztán a töröknek sikerült betörnie az Osztrák-Oláhország, a temesvári Bánságba és Szerbiába és ott pusztítania, a főbaj, hogy elfoglalták a bán-sági gazdag rézbányát Maidenböcköt is. Most majd gondoskodnak a baj elhárításáról. (H. u. St. A. Acta Turcica. 1737. november.)

1738. május 24. — Néhány nap előtt Lugoson harminc rablót akasztottak föl és huszonötöt hoztak be a börtönbe. (H. u. St. A. Acta Turcica. 1738. május.)

1739. január. — Villenenfve konstantinápolyi francia követ azt ajánlja a császárnak a béketárgyalások folyamán, hogy engedje át a töröknek Orsovát és Mehádiát és pedig úgy, hogy Szlatináig maradjon minden a császáré, a többi legyen a töröké. (H. u. St. A. Acta Turcica 1739. J. 69.)

1759. május 19. — Lugos város tanácsa a lugosi görög keleti templom építése céljából szerződést köt Breutter János temesvári kőműves mesterrel, mely szerint az a külső fal □-ölerít 5 forintot; boltozott falért □-ölenként 7 forintot; a toronyfalért a tēplom magasságától kezdve □-ölenként 8 forintot; a külső és belső faldíszért 2 láb 3 hüvely vastagságban ölenként 6 forintot; egy □-láb belső díszért 45 krajcárt; meszelésért pedig 36 és 12 krajcárt kap. Aláírta 46 polgár. (Lugosi gör. kel. templom irattára.)

1784. szeptember 13. — A esanádi káptalan utasíttatik, hogy Konrad Mihályt iktassa be Bélinez birtokába. (O. L. A esanádi káptalan protokollumából. Prot. 4. f. 14.)

1784. január 2. — A esanádi káptalan utasíttatik, hogy Buttler Gábor grófot iktassa be Bandan, Byaulat és Boldur birtokába. (O. L. A esanádi káptalan protokollumából. Prot. 3. f. 266. 345.)

1783. január 24. — A esanádi káptalan utasíttatik, hogy Skolonic József Ferencet iktassa be Hodos birtokába. (O. L. A esanádi káptalan protokollumából. Prot. 3. f. 187.)

1783. február 8. — A esanádi káptalan utasíttatik, hogy Macsonyi alias Popovics Konstantint, Jánost és Miklóst iktassa be Foen birtokába. (O. L. A esanádi káptalan protokollumából. Prot. 3. f. 152.)

Közlő: DR. TURCHÁNYI TIHAMÉR.

II.

Péter esanádi püspök levelei Kapisztrán Jánoshoz.¹⁾

a) *Aquilá-t,²⁾ a Szt. Megváltóról nevezett társas káptalan prépostját, esanádi székesegyházi kanonokot és főesperest hozzája küldi, hogy megtudja: mikor látogat el egyházmegyéjébe, különösen Csanádra? Kérve kéri, hogy mint a többieket, úgy őket is örvendeztesse meg látogatásával. Tudassa vele: mely napon s mely héten várhatják, mert az egész káptalan s az egész város óhajtja eljövetelét. — Kelt Csanádon, Kisasszony napja előtt való szombaton, 1455-ben.*

„Venerabili in Christo P. et Domino Joanni de Capistrano, Patri suo in Christo venerando. Orationes in Filio Virginis gloriosae devotas. En transmissimus ad vestrae Sanctitatis conspectum honorabilem Dominum Aquilam Praepositum Ecclesiae Collegiatae S. Salvatoris, Canonicumque et Archi-Diaconum nostrae Ecclesiae Chanadiensis ad scrutandum vestrum adventum gratiosum hue ad nostram Dioecesim, praesertim vero Chanad. Quare petimus, rogamus, et supplicamus ex intimis vestrae reverendae Sanctitati, quatenus etiam ad istas partes praelibatas vestra devota Reverentia pergere suum iter non desinat, sed exhibeat nobis suum benignum aspectum, sicuti et caeteris. Ideo petimus informari per hunc portitorem, quo die et quali septimana ad nos V. P. expectare debeamus, nam totum Capitulum et tota Civitas maximis suspiriis vestrum praestolantur adventum. In JESU Christi nomine valeat. Ex Chanad Sabbatho proximo ante festum Nativitatis B. Virginis gloriosae, anno Domini 1455. *Petrus Episcopus Chanadiensis*, indignus orator V. P.“

b) *Nagy örömmel vette Kapisztrán levelét. Kéri: siessen hozzájok. Tulajdon házában, Szt. György egyháza mellett jó szállást készítettett az ő és szerzetes-társai számára, és minden szükségletéről gondoskodott. Szándékát tudassa a levélvivő Pál mester, kanonok útján. — Kelt Csanádon, a kereszt felmagasztaltatása előtt való szombaton, 1455-ben.*

„Obsequium famulandi cum humillima precum instantia. Vir devotissime; religiosissime Pater, vestrae devotionis epistolas cum ingenti desiderio cordis nostri, charitateque non ficta suscepimus, ubi luculenter earundem tenorem exhausimus, multumque congratulati de vestra devota conversatione nobis in eisdem demonstrata exstitimus. Quare adhuc vice reciproca humilitatis vestrae devotionem petimus cordiatim et magnis precibus, quatenus ad nos, Domino concedente, venire, et properare curetis, in domoque nostra propria prope latus S. Georgii hospitium bonum una cum vestris Fratribus devotissimis disponere et ordinare fecimus, omniaque

¹⁾ *Hermann Amandus*: Capistranus Triumphans, Sectio XXIII. Cap. XII. 510—511. l. E leveleket Pettkó Béla nem közli a kapisztrói levelek között. Lásd *Tört. Tár*, 1901.

²⁾ Borovszky, Csanádmegye történetírója, Attilának nevezi, a mi bizonyára tévedés.

ad vestram religiositatem necessaria sunt parata. Quidquid vero in hac parte facere volueritis, nobis modo simili reintimare per hunc Venerabilem Magistrum Paulum Canonicum nostrae Ecclesiae non dedignemini, et velitis. Valet in JESU Christo. Ex Chanad Sabbatho proximo ante festum Exaltationis S. Crucis anno 1455. *Petrus Episcopus Chanadiensis*, V. P. orator humillimus.“

Lippa város bírójának, esküdteinek, polgárainak és vendégeinek levele Kapisztrán Jánoshoz.¹⁾

Lippa város bírója, tizenkét esküdteje, valamennyi polgára és vendége. — Hallották, hogy Kapisztrán Temesvárra menni és őket mint valami száműzötteket elkerülni szándékozik, noha nagy örömmel várták eljövetelét. Értesítik, hogy közöttük sok a pogány, az eretnek s a hitetlen, a kiket megtéríthetne. Ők maguk szívesen fölkeresnék, de ezeket a hitleneket nem vihetik magukkal. Kérik ennél fogva: jönné közéjük, mert üdvös segítséget nyújthat nekik. Levelöket a plébánossal küldik, kinek szavaiban teljesen megbízhatik. Kelt Lippán, Szt. Máté apostol ünnepe előtt való kedden (?), 1455-ben.

„Reverendissimo in Christo Patri Domino Joanni de Capistrano, Domino et Patri honorando. Orationes in Domino debitas pro vestra salute et vita. Reverendissime in Christo Pater et Domine noster honorande. Quia his diebus certissime audivimus, ut Venerabilis V. P. ad Oppidum Temeswar pergere, et nos quasi exules à praedicatione ipsius V. P. relinquere praetendat; tamen nos adventum V. P. laetanter animo exultanti expectavimus tanquam Patris nostri honorandissimi, possumusque notificare eidem V. P. quomodo in medio nostri multi Pagani, Schismatici, et increduli existunt, quos ipsa V. P. potest ad fidem convertere, licet nos universaliter personali praesentia ad V. P. ire non postpendimus, et ire non omittimus, sed tamen ipsos incredulos nobiscum ducere non possumus, quos nos ad fidem Christianitatis converti optaremus, et sermonem ejusdem V. P. audire desideraremus. Ideo precamur pro DEO ipsam V. P. quatenus dignetur in medium nostri venire, quoniam V. P. poterit nobis praeberere auxilium salutiferum; ecce enim his praesentibus honorabilem Dominum Plebanum ad V. P. duximus destinandum, cujus dictis et relatibus fidem adhibeat credentiae tanquam si nos coram V. P. essemus vobiscum collocuturi. Scripta Lippae feria S. ante festum S. Matthaei Apostoli Anno 1455. *Judex, et duodecim Jurati, caeterique Cives et universi hospites de Lippa.*“

(—i —s.)

Bánsági kambiaturák 1762-ben. — Egy 1762-ben készült kimutatás szerint (jelenleg az Orsz. Levéltárban) a következő bánsági helyeken voltak kambiaturák: „Alibunár, Neu-Arad, Becsei, Beeskerek, Beodra, Caransebes,

¹⁾ U. o. XXIII. Sectio, XIV. Cap. 512. lap.

Comlosch, Cosehova, Denta, Dognacska, Faeset, Guteritz (Kudritz), Gutenbrunn, Kakova, Kanischa, Kővöresch, Kikinda, Kornia, Lagerdorf, Lippova, Lugosch, Mehadia, Melenzeze, Monostor, Mokrin, Moravicza, Oravicza, Pancsova, Poschur, Pfefferthal, Schebel, Schenna, Sinersek, Slatina, Terregova, Werschetz.“ (—i —s.)

Freidorf (Freydorff) lakosai 1741-ben. (Egykorú összeírás az Orsz. Levéltárban, a temesvári adminisztráció iratai közt.) — Adam Müller Schultheis, Philipp Gänsser Bürgermeister, Nicolaus Mund, Georg Lessing, Nicolaus Riedl, Franz Wältz, Johannes Probst, Anton Hetzer, Nicolaus Bach, Nicolaus Herrwüth, Johann Bange, Georg Schneider, Friedrich Ainkhert, Andres Andres, Johann Sieburg, Paul Aichinger, Konrad Krispinus, Hans Peter Hermann, Balthasar Voygt, Georg Kuns, Peter Reh, Mathias Kauffmann, Adam Kopp, Hans Georg Zimmermann, Jakob Schäffer, Jakob Rösser, Oswald Creutz, Kaspar Moll, Georg Fridrich, Johann Werber, Jakob Nürnberger, Franz Huebert, Rudolf Radoll, Nicolaus Gansser, Johannes Fritz, David Läntz, Xaveri Eberl Wittib. — Összesen voltak 36-an. Valamennyi régi telepes volt s mint ilyenek fejenként 6 frtot, összesen 216 frtot fizettek. Eberl özvegye adómentes volt. (—i —s.)

Ujpécs (Neu-Wienn oder Uypecz) lakosai 1741-ben. (Egykorú összeírás az Orsz. Levéltárban, a temesvári adminisztráció iratai közt.) — Johann Dietrich Weeber (takács?), Johann Wilhelm Wagner (bognár?), Philipp Schutta, Martin Beckher, Johannes Möllers, Hans Peter Zerfass, Mathias Schwartz, Philipp Rothkopf Schultheiss, Jacob Klee, Peter Röss, Johannes Rüdinger, Xaverius Grau, Heinrich Rüdinger, Johann Heinrich Christian, Mathes Beckher, Ruderich Klotzen, Peter Weeber Senior, Heinrich Glockhs, Johannes Schwan Senior, Georg Mittler, Johannes Walckher, Mathias Kleeber, Peter Weber Junior, Johannes Friemer, Max Stain, Simon Breicher, Nicolaus Stain, Anton Rossenbach (Kossenbach?), Jacob Ooppelhausser, Heinrich Werth, Johannes Kleeber, Johannes Seeger (Seiger?), Johannes Schwan Junior, Anton Werth, Peter Weiller, Hans Peter Maukopf Bürgermeister, Marx Hausser, Mathias Bues, Hans Peter Conrad, Peter Nicolaus, Heinrich Alssbach, Johannes Wilmus, Johannes Anheuer, Jakob Krämer, Leonhard Schneider, Jacob Klein, Jacob Honickh, Wilhelm Mittler, Sebastian Wackher, Lorenz Hoffmann, Johannes Mönstorffer, Peter Holtzmann, Johannes Seeler, Conrad Schäffer, Johannes Müller, Johannes Stabler, Nicolaus Schimpf, Jacob Capell, Anheurin Wittib, Simon Schmid, Judith Tschusch Wittib, Johannes Dornbach, Peter Klein, Bartholomae Junger, Hans Peter Rothkopf, Cambiaturist zu Schebel, Johannes Jungbluth, Jacob Seiler (Seeler?), Adam Wälder, Peter Vester, Adam Knopf. — A lakosok közül az első negyvenhárom régi telepes, a kik fejenként 6 frtot fizettek adóul. A következő tizenöt 1736-ban érkezett, azért fejenként 3 frtot fizettek. Anheuerné mint

elég jómódú özvegy szintén annyit fizetett. A többiek adómentességet élveztek részint szegénységök miatt, részint azért, mert még nem vetettek („wegen noch nicht genossenen Anbau“). (—i —s.)

Német-Rékas (Teutsch-Reckass) lakosai 1741-ben. (Egykorú összeírás az Orsz. Levéltárban, a temesvári adminisztráció iratai közt.) — Georg Theines, Jacob Werkhmann, Hans Georg Kittel, Martin Aschenbach, Heinrich Jäger, Philipp Klein, Georg Berger, Michael Kersch, Johann Blumb, Frantz Lösser, Nicolaus Krantz, Nicolaus Alt, Stephan König, Martin Tasch, Adam Schultz, Heinrich Albrecht, Nicolaus Strickher, Hanss Georg Hoffmann, Peter Weeber, Eberhard Schrimpf, Mathias Deuther, Hanss Georg Kersch, Rupertus Gundolph, Johann Caspar Köbel, Johann Kriescher, Hanss Peter Deuther, Hanss Peter Schmid, Mathias Hundscheid, Georg Schäffer, Michael Tulus, Mathias Noyer Bürgermeister, Nicolaus Kittel Schultheis, Johannes Doppenweiller, Anton Schiffko, Johannes Lomberg, Adam Rickhert, Sebastian Züpf, Michael Haimb, Adam Kersch, Christian Strickher, Georg Blumb,*) Wentzl Schwan,*) Conrad Wälding,*) Johann Adam Schnor,*) Hanss Georg Creuter,*) Michael Libensky,*) Johann Stain,*) Frantz Martineck,*) Michael Gansser,*) Michael Melves,*) Georg Müller,*) Heinrich Wagner,*) Jacob Beckh,*) Johannes Kres,*) Joseph Kugler,*) Catharina Waldtorstin Wittib,*) Rosina Hammerschmidtin Wittib,*) Leontius Berger, Fridrich Mayer, Joseph Dreyer, Johann Mehrkauffer, Joseph Jackh Kleinrichter, Johann Bussinger, Johann Wunderlich, Anton Heuer, Fridrich Winckler, Joseph Heller, Lorenz Kum, Stephan Öeckhling, Johann Leicht. — Az első hatról az összeíró megjegyzi, hogy csak 1736-ban telepítették meg őket s minthogy kukoriczán kívül más termésök nem volt, a kontribuczió felét (3 frtot) fizethetik. A következő 34 szintén 1736-ban telepedett meg s azért tőlük is csak a fél kontribuczió szedhető. — A *)-gal jelöltek részint most települtek meg, részint özvegyek vagy elaggott szegény emberek, a kiktől adót nem lehet kívánni. A többiek schwarzwaldiak, a kik előbb Munáron (Monerad) laktak, a honnan nem régiben telepítették meg őket. Ezek a kezükben levő mandátum értelmében 1742. szeptember 1-ig adómentességet élveznek. (—i —s.)

Temesvári német és spanyol zsidók 1739-ben. (1739. január 28-án kelt összeírás az Orsz. Levéltárban, a temesvári adminisztráció iratai közt.) — a) Német zsidók¹⁾: 1. David Eysenstadt, lakik a Widmesser-féle házban, családja tagjainak száma: 5; német árukkal kereskedik; 20 év óta lakik Temesvárott; Kis-Marton (Eysenstadt)-ról való. 2. Theresia Teutschin, lakik a Widmesser-féle házban; családja

¹⁾ Hogy a legtöbb német zsidó család Morvaországból jött, talán onnan magyarázható, hogy Rebutisch Ferenc, az adminisztráció első tanácsosa morvaországi volt.

tagjainak száma: 3; német árúkkal kereskedik; 8 év óta lakik Temesvárott; Nikolsburg (Nicklspurg)-ból való. 3. Samuel Wolf, lakik „bei der Flucht in Egypten“; családja tagjainak száma: 5; posztóval, vászonnal stb.-vel kereskedik; 21 év óta lakik Temesvárott; Magyar-Bród-ról való. 4. Lebel Moyses, lakik „beym Schlüssel,“ családja tagjainak száma: 5; posztóval, vászonnal stb.-vel kereskedik; 22 év óta lakik Temesvárott; Szeged-ről való. 5. Moyses Isaac, lakik a Widmesser-féle házban; családja tagjainak száma: 5; kávé és rosolist mér; 15 éve lakik Temesvárott; Esztergom (Grann)-ról való. 6. Benedict Teutsch, lakik „bei der Flucht in Egypten“; családja tagjainak száma: 7; német árúkkal kereskedik; 7 év óta lakik Temesvárott; Morvaországból, Nikolsburg (Nicklspurg)-ból való. 7. Abraham Lebel, lakik „bei der Flucht in Egypten“; családja tagjainak száma: 5; jelenleg nem kereskedik semmivel; 22 év óta lakik Temesvárott; Nikolsburg (Nicklspurg)-ból való. 8. Moyses Polizer, lakik „im Schiffverw(ahrers)-Haus“; családja tagjainak száma: 8; borral és élelmiszerekkel kereskedik; 22 év óta lakik Temesvárott; Morvaországból, Nikolsburg (Nicklspurg)-ból való. 9. Moyses Jacob Polizer, lakik a „Volhofer“-féle házban; családja tagjainak száma: 3; német árúkkal kereskedik; 16 év óta lakik Temesvárott; Morvaországból, Nikolsburg (Nicklspurg)-ból való. 10. Moyses Lazarus, lakik „in der Hebamm' Haus, neben dem Büchsenmacher“; családja tagjainak száma: 9; német árúkkal kereskedik; 15 év óta lakik Temesvárott; Morvaországból, Nikolsburgból való. 11. Salamon Lazarus, lakik „in der de Jean'schen Behausung“; családja tagjainak száma: 4; sört mér; 14 év óta lakik Temesvárott; Morvaországból, Nikolsburgból való. 12. Wolf Winkler, lakik „in der Hebamm ihrer eigenen Behausung“; családja tagjainak száma: 4; tulajdonkép nem kereskedik; 16 év óta lakik Temesvárott; Morvaországból, Nikolsburgból való. 13. Elias Pacheraich, lakik a Widmesser-féle házban; családja tagjainak száma: 3; gyárbérlő; 9 év óta lakik Temesvárott; Morvaországból, Trebitsch (Drebiez)-ből való. 14. Gerstl Aron, lakik a Widmesser-féle házban „ober der Stadtschmied“; családja tagjainak száma: 5; kávéháza van; három év óta lakik Temesvárott, felesége 10 év óta; Nikolsburg-ból való. 15. Lebel, lakik „im Tutian an der Hauptwacht“, egyedül álló szabó; hat év óta lakik Temesvárott; Prágáról való. 16. Hirschl Bauer, Lebel-nél lakik, egyedül álló; foglalkozása nincs; egy év óta van Temesvárott; Trebitsch (Drebiez)-ről való. 17. Samson Pacheraich, lakik „im Stalthaus“; családja tagjainak száma: 11; kereskedő; 16 év óta lakik Temesvárott; Trebitsch-ről való. 18. Abraham Polizer, lakik „im Vollhofer'schen Haus“; családja tagjainak száma: 10; szintén kereskedő; 22 év óta lakik Temesvárott; Nikolsburgból való. 19. Moyses Pacheraich, lakik „beim Rössel“; családja tagjainak száma: 6; nincs foglalkozása; 12 év

óta lakik Temesvárott; Morvaországból, Trebitsch-ről való. 20. Lazarin (Lazar-né), özvegy, lakik a Hann (Haan)-féle házban; családja tagjainak száma: 8; német árúkkal kereskedik; negyedév óta lakik Temesvárott; előbb Ujpalánkán lakott, a honnan elűzték. 21. Zierl, özvegy, lakik „auf der Hauptwacht“; családja tagjainak száma: 5; a billardot birja bérben; Temesvárott 12 év óta lakik; Nikolsburg-ból való. 22. Resel, özvegy, lakik „beim grünen Baum“; családja tagjainak száma: 6; kávéháza van; 20 év óta lakik Temesvárott; Morvaországból, Dobezan (?) -ből való. 23. Sare Keppich, özvegy, lakik „beim De Jean“; családja tagjainak száma: 3; nem foglalkozik semmivel; 15 év óta lakik Temesvárott; Budáról való. 24. Hirschl Lebel, lakik „beim De Jean“; családja tagjainak száma: 4; foglalkozására nézve kovács; 21 év óta lakik Temesvárott; Bécs-ből való. 25. Hirschl Jacob, lakik „beim Peaczovicz“ (Pejacsevics); családja tagjainak száma: 1; öreg segéd („ein alter Handlanger“); fél év óta van Temesvárott; a táborból jött. 26. Samuel Jochen, lakik „bei der Flucht in Egypten“; családja tagjainak száma: 1; nem foglalkozik semmivel; egy év óta lakik Temesvárott; Nikolsburg-ból való. 27. Selig, lakik „im Stadthaus“; felesége távol van; családja tagjainak száma: 1; kereskedő; öt év óta lakik Temesvárott; Prágá-ból való. 28. Elias Reiss (?), lakik „neben dem Peaczovicz“ (Pejacsevics); családja tagjainak száma: 2; szappanfőző; fél év óta van Temesvárott; azelőtt Verseczen lakott, a honnan a sereg elűzte. 29. Resel Winklerin, özvegy, lakik „neben dem Peaczovicz“; családja tagjainak száma: 2; nem foglalkozik semmivel; 16 év óta van Temesvárott; Nikolsburg-ból való. 30. Resel Salomon, özvegy; lakik „neben dem Peaczovicz“; családja tagjainak száma: 3; nem foglalkozik semmivel; háromnegyed év óta lakik Temesvárott; aradi születésű, de Csehországból jött. 31. Johanna Heika, özvegy, lakik „neben dem Peaczovicz“; családja tagjainak száma: 3; nem foglalkozik semmivel; fél év óta van Temesvárott; a táborból jött. Összesen: 31 család, 139 lélek. — b) Spanyol zsidók¹⁾: 1. Jacob et Mayer Amigo, laknak „beim Widmesser“; családjuk tagjainak száma: 11; német árúkkal kereskednek; 34 év óta laknak Temesvárott; ide való születésűek. 2. Lasar, fivérével és atyjával; laknak „beim Widmesser, bei denen Fleischbänk über“; családjuk tagjainak száma: 11; a zsidó mézárszéket birják, azon kívül kávé és rosolist mérnek; egy év óta vannak Temesvárott; Oláhországból, Coriovan-ból valók. 3. Moyses Coronel, zsidó előljáró (Judenrichter), lakik „im spanischen Hof“; családja tagjainak száma: 5; viaszszal kereskedik; temesvári születésű. 4. Marco Samuel, volt zsidó előljáró, lakik „im spanischen Hof“;

¹⁾ A spanyol zsidó családok közül némelyik már a törökök idejében lakott Temesvárott.

családja tagjainak száma: 4; nyolc év óta van Temesvárott; Konstantinápoly-ból való. 5. *Lasar Abschanze*, lakik „im spanischen Hof“; családja tagjainak száma: 4; nem foglalkozik semmivel jelenleg; 20 év óta lakik Temesvárott; ide való születésű. 6. *Abraham Isaac*, lakik „im spanischen Hof“; családja tagjainak száma: 5; élelmiszerekkel kereskedik; 12 év óta lakik Temesvárott; ide való születésű. 7. *Joseph Juda*, lakik „im spanischen Hof“; családja tagjainak száma: 3; nincs foglalkozása; másfél év óta lakik Temesvárott; Krajova (Grajoua)-ról való. 8. *Israel Isaac*, lakik „im spanischen Hof“; családja tagjainak száma: 4; zöldségfélékkel („mit Kuchelspeisen“) kereskedik; 20 év óta lakik Temesvárott; ide való születésű. 9. *Abraham et Elias Gerschen*, laknak „im spanischen Hof“; családjuk tagjainak száma: 6; török árúkkal és élelmiszerekkel („Esswaaren“) kereskednek; 30 év óta laknak Temesvárott; ide való születésűek. 10. *Marco Mazoro*, lakik „im spanischen Hof“; családja tagjainak száma: 3; német és török árúkkal kereskedik; 28 év óta van Temesvárott; ide való születésű. 11. *Nissim Debet*, lakik „in der Feldapotheken“; családja tagjainak száma: 7; mindenféle élelmiszerekkel kereskedik; 18 év óta lakik Temesvárott; ide való születésű. 12. *Juda Paroch*, lakik „in der Feldapotheken“; családja tagjainak száma: 4; kiskereskedéssel („mit Kramerei“) foglalkozik; 20 év óta van Temesvárott; ide való születésű. 13. *Sabatula*, özvegy, lakik „in der Feldapotheken“; családja tagjainak száma: 2; nem foglalkozik semmivel; 20 év óta lakik Temesvárott; ide való születésű. 14. *Jacob Moyses*, rabbinus, lakik „beim Rössel“; családja tagjainak száma: 6; Belgrádból való. 15. *Menachem Salom*, lakik „beim Rössel“; családja tagjainak száma: 7; német és török árúkkal kereskedik; 22 év óta lakik Temesvárott; ide való születésű. — Összesen: 15 család, 81 lélek.

(—i —s.)

A Rákóczi-kiállítás és a kassai múzeum.

Kassát, a felvidék e kies fekvésű és fejlődő városát fokozott örömmel keresték fel az idei nyáron a Táttra látogatók. A Rákóczi kor tárult fel előttök örömeivel, bánatával és lelkesítő mozzanataival.

Hogy mi a magyarnak a Rákóczi név, azt csak a magyar ember tudja megérteni valójában. Az idegen sejtette, ha végignézte a kassai Rákóczi-kiállítást. Megismerhette, hogy mint lehet egy nagy történelmi név a magyarnak bújában vigasztalója, örömeiben lelkesítője. Megtudhatta, hogy II. Rákóczi Ferencnek a nemes alakja miért az az ideál, a melyhez a magyar minden magyar embert formálni szeretne. Hazaszeretet, áldozatkészség, vitézség, nemzeti büszkeség, függetlenségi törekvés, nagylelkűség, a népért való lelkesedés stb. mind egyesültek a felejthetetlen nagy fejedelemben. Szabadságharcára való visszaemlékezés nem csak lelkesít, de erőt ad a nemzeti jogokért vívott küzdelemben. Alakja már régen a legendás alakok közé tartozik. A magyar népnél a népszerűségben Szent Lászlóval s Hollós Mátyással osztozik. Elnyomatásában, a nagy adóterhekkel s az idegen zsoldos katonaság kicsapongásával folytatott küzdelmekben egyedül a tárogató és a Rákóczi-nóta voltak azok, a melyek lelke egyensúlyát fentartották, a melyek a szebb jövő hajualát eléje varázsolták. De csak addig, míg a bécsi kormány ezt a csekély örömet is meg nem irigyelte tőle és a tárogatókat össze nem szedette!

A Rákócziak korának történelme mint valami panoráma tárult elénk a kassai kiállításon. Csodálatos szorgalommal és lelkesedéssel hordottak ide össze mindent, a mi a nagy időkre emlékeztet. Fegyvert, páncélt, lószerszámot, ruházatot, bútort, konyhafelszerelést, ékszer, miseruhát, kelyheket, ereklyetartókat, himzett szőnyeget, érmekeket, egykorú írott leveleket, egykorú, valamint későbbi, de a korra vonatkozó festményeket és sok más egyebet. Egyesek és társulatok egyforma buzgósággal küldötték be féltett kincseiket, hogy a szabadságháború kétszázéves fordulóját méltó keretben ünnepelhesük meg.

A nagy fejedelmet úgyszólván születésétől fogva a száműzetésben bekövetkezett haláláig kísérhettük. Láthattuk bölcsőjét, majd abécés könyvét a kis fejedelmi sarjadéktól vetett kézvonásokkal. Mányoki festményét látva

a vezérlő fejedelem képe elevenedett meg előttünk, a mint hírkoszorúzza vezérei körülveszik a szécsenyi gyűlésen. Szinte látni véltük Vak Bottyánt ezüstös baltájával, Beresényit, a mint büszke tekintetét a jövőbe vetett bizalommal hordozza körül, Károlyi Sándort pedig a Leopold császár vadászleopárdjainak bőréből készült kaczagányban, Andrássyt, Eszterházyt, Forgáchot, Balogh Ádámot és a többi jelesekét. Betekintést nyerhettünk a diplomacia boszorkánykonyhájába, ha láttuk a sok összehordott eredeti levelezést. Magunk elé állíthattuk az akkori magyarok házi életét, viseletét. Fogalmat alkothattunk a kifejtett fényről, a melyben különösen ünnepegeken pompáztak. Szinte bámulat fog el bennünket, hogy a török és német kapzsisága közepette meg tudtak ennyi drágaságot a magok számára őrizni. S eszünkbe jut, hogy mily jó módban élhetnénk még ma is, ha nemzetünk említett két ellenségét saját zsirunkkal nem kellett volna táplálnunk.

A konstantinápolyi szent Benoit templom síremlékének a képe a nagy fejedelem tört reményeit jelképezte. Egyszersmind lelkiismeretfurdalást ébreszthetett, hogy oly keveset tettünk, hogy nemzeti erőnyeink megtestesülésének eme legnagyobb képviselője még ma is idegen földben ne aludja örök álmát. Pirulhatunk, hogy annak, ki mértföldekre terjedő földbirtokát a hazáért, a haza szabadságáért hozta áldozatul, még néhány lányi földet sem i parko d u n k adni!

Nagy kár, hogy a tanárok a temesvári ifjúságot el nem vitték a tanulságos kiállítást megtekinteni. Mindenesetre megérte volna az időt is és a fáradságot is. Semmiféle könyv vagy magyarázat a fiatal lélekre azt a hatást nem teheti, mint a melyet az összehalmozott ereklyék tehettek volna. Bizonyyára a szerzett benyomásokat talizmánként őrizték volna meg az ifjak az élet jövő küzdelmeire!

A kiállítással kapcsolatban néhány szót ejtenem kell a kassai múzeumról is. A kassai múzeum a vidék legrégebb és legrendezettebb múzeuma. Tanulságul szolgálhat tehát akkor, mikor Temesvár új múzeumpalotát akar építeni.

A kassai múzeum épülete új, a jövő fejlődés számára építették. Természetes kíváncsisággal szemléltem tehát a beosztást. Rögtön feltűnt, hogy határozott rendszert nem látok a beosztásban. Ethnographiai tárgyakat láttam műipari vagy régiségtani tárgyak szomszédságában. Az egésznek a megtekintése után rögtön megleltem a magyarázatot: az új épület már is kicsi. A tárgyakat lehetetlen rendszeresen elhelyezni.

A kassai múzeum műipari és ethnographiai gyűjteménye határozottan gazdagnak mondható. A mi régiségtárát és képgyűjteményét illeti, nem állítok merészet, ha azt mondom, hogy a temesvárival nem vetekedhetik. Nagyobb köemlékei úgyszólván teljesen hiányoznak a kassainak. Ethnographiai kiállítását, tekintettel a délvidék sokféle lakosságára, könnyen túl-

szárnyalhatjuk. Régi műtárgyakban vidékünk oly szegény, hogy talán soha sem érhetjük el.

Az egészből a tanulság az, hogy múzeumunk alkalmas épületben versenyezhet a kassai nagy és régi múzeummal. Sőt abban az előnyben vagyunk, hogy oly palotát emelhetünk, a mely nem csak a jelen gyűjteményt, hanem a jövőben fejlesztett gyűjteményt is kényelmesen befogadja. Így legalább nem kell majd azon törnünk a fejünket, mint a kassaiaknak, hogy mi módon bővítsék a nem rég emelt új épületet.

Cs. L.

Vegyes hírek.

1. **A temesvári új muzeum-épület ügye.** Igértük, hogy e folyóirat hasábjain folytonos figyelemmel fogjuk kísérni ez ügyet és feljegyzünk minden mozzanatot, mely a megvalósulás felé vezet.

Értesítők 1902. évi IV. füzetében leírtuk az 1902. évi december 14-én tartott előkészítő nagygyűlést, mely elhatározta, hogy az új muzeum megvalósítása végett egy végrehajtóbizottságot küld ki mélt. dr. Molnár V. főispán úr elnöklete alatt.

A végrehajtóbizottság azóta megalakult és a következő tagokból áll:
Dr. Szentkláray Jenő, apát-kanonok.

Temesvár szab. kir. város képviselői: dr. Telbisz Károly polgármester, dr. Kun László kanonok és Baader Henrik városi törvényhatósági bizotts. tagok.

Temesvármegye képviselői: Kabdebo Gergely alispán, Blaskovits Ferenc apát, orsz. képviselő és Jeszenszky Béla megyei törvényhatós. bizotts. tagok.

A Délmagy. tört. és régészeti muzeum-társulat képviselői: dr. Berkeszi István társ. főtítkár, Cseh Lajos társ. titkár és Lendvai Sándor vál. tag.

A délmagy. természettudom. társulat képviselői: dr. Breuer Armin társ. alelnök, Tőkés Lajos társ. főtítkár és Themák Ede vál. tag.

Temesvárvidéki tanári kör képviselője: dr. Schönitzky Bertalan igazgató.

A Délvidéki Kárpátgyesület képviselője: Petheő János posta- és távirida-főigazgató.

A temesvári ipar- és kereskedelmi kamara képviselője: Vest Ede lovag, elnök.

A temesvári jogászegyesület képviselője: dr. Steiner Adolf társ. titkár.

A magyarnyelv-terjesztő egyesület képviselője: Stumpfoll Ede.

E végrehajtó bizottság 1903. február 11-én délután négy óraker tartotta meg alakuló gyűlését dr. Molnár Viktor főispán elnöklete alatt a vármegyeház kis termében.

Az elnök lelkes szavakkal üdvözölte a bizottságot s ama reményének adott kifejezést, hogy nem lankadó buzgalom mellett azt a szép célt, melynek irányítását és megvalósítását a dec. 14-ki nagygyűlés a bizottságra ruházta, minden arra hivatott tényező támogatásával sikerülni is fog valóra váltani.

Dr. Berkeszi I. indítványozza, hogy a végrehajtó bizottság szervezze magát akként, hogy az elnök mellé válasszon egy elnök-helyettest, a folyó ügyek vitelére pedig egy előadó titkárt és egy jegyzőt.

Miután a bizottság az indítványt elfogadta, az elnök ajánlatára a bizottság elnök-helyettessé dr. Telbisz Károly polgármestert, előadó titkárrá dr. Berkeszi Istvánt, jegyzővé pedig Cseh Lajost választotta.

Berkeszi István előadó titkár megköszönvén a belé helyezett bizalmat, hosszabb beszédben vázolta a megvalósítandó intézet célját, a benne elhelyezendő muzeumi osztályokat, majd a megvalósítás legfőbb tényezőit. Első sorban szükséges egy alkalmas telek, majd az építkezési tervek elkészítése, s a költségek megszerzése.

A bizottság hosszabb eszmézere után abban állapodott meg, hogy első sorban felkéri Temesvár sz. kir. város közönségét, hogy a muzeum és könyvtár számára, mely első sorban úgyis Temesvár polgárságáé lesz, egy alkalmas telket jelöljön ki. Az építkezési tervek elkészítése ügyében a muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségéhez fog fordulni és bejelenti, hogy a bizottság egy oly palota létesítését tervezi, melynek építési költségei körülbelül négyszázezer koronába kerülnének. Bejelenti egyúttal, hogy milyen gyűjteményeket mely térfogatban kíván abban elhelyezni és felkéri az országos főfelügyelőséget, hogy ennek alapján megfelelő tervet készíttessen a temesvári muzeum céljaira. Ha az országos főfelügyelőség tervezete esetleg nem volna minden tekintetben megfelelő, azt majd itteni szakértők hozzájárulásával céljainknak megfelelőleg fogja a végrehajtó bizottság átídomíttatni.

A költségek megszavazása három fő faktorra háramlik: Temesvár sz. kir. városára, Temesvármegyére és az államra. A muzeumok és könyvtárak országos felügyelőinek december 14-én körünkben elmondott szavai után nincs kétbség benne, hogy az országos főfelügyelőség a temesvári muzeum építési céljaira nagy arányu segílyt fog az államtól kieszközölni. A végr. bizottság ama reményének adhatott tehát kifejezést, hogy az építési költségek fele része ily úton szerezhető meg, míg a másik felét Temesvár sz. kir. város és Temesvármegye fogják a nemes célra megajánlani. A segílyösszegek kieszközlése céljából a végr. bizottság megbízta az előadó titkárt, hogy úgy a muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségéhez, mint Temesvár és Temesvármegye közönségeihez intézendő, kellőképen megindokolt felterjesztéseket minélelőbb készítse el, hogy azok az elnökség által elküldessenek.

A végr. bizottság a társadalmat is bevonni kívánta akként, hogy felhívásokat fog kibocsátani a törvényhatóságokhoz, intézetekhez és egyesekhez, kikérve pártolásukat. A muzeum céljaira beérkező mindennemű pénz kezelésére pedig Temesvár város tanácsát kérte meg.

A végrehajtó bizottság már február 18-án betérjeszté Temesvár sz. kir. város közönségéhez intézett, minden oldalról indokolt kérvényét, a melyben egy alkalmas telket kér a létesítendő temesvári muzeum és könyvtár céljaira, az építési költségekhez pedig százezer koronával való hozzájárulást :

Temesvár szab. kir. város közgyűlése erre 1903. február 23-án tartott rendes gyűlésén 3560. tan. 41. közgy. 1903. szám alatt a következő határozatot hozta.

„A város közönsége a végrehajtó bizottság javaslatát helyesli és az előterjesztéshez képest kijelenti, hogy hajlandó a tervezett városi muzeum és könyvtárépület céljaira alkalmas telket ingyenesen átengedni, valamint azon esetre, ha az épület tényleg 400.000 k. költséggel fog létesíteni és az állam e költségeknek felét, egy negyedrészt pedig Temesvármegye közönsége elvállalja, a város a költségekhez egyszázezer koronával fog hozzájárulni.“

„Mebizatik ehez képest a városi tanács, hogy a végrehajtó bizottsággal egyetértőleg alkalmas építési telket szemeljen ki, az eredményről tégyen jelentést, valamint a muzeum és könyvtár céljaira begyűlendő összegeket a letéti pénztárban gyümölcsözőleg kezelje.“

„Miről a városi tanács, számvevőség és a temesvári muzeum és könyvtár-építés végrehajtó bizottsága jelen határozattal értesítettnek. Telbisz s. k. polgármester. Geml József s. k. főjegyző.“ (P. H.)

Ugyanilyen indokolt kérelmet intézett a végrehajtóbizottság 1903. ápril 11-én Temesvármegye közönségéhez, kérve 100.000 k. hozzájárulást.

Temesvármegye törvényhatósági bizottsága Temesvárott 1903. évi május hó 1-én tartott rendes közgyűlésén erre a következő határozatot hozta 12239 ik. 233 közgy. 1903. szám alatt :

„A vármegye közönsége mindenkor hazafias lelkesedése egész melegével, és a tőle telhető legteljesebb áldozatkésztséggel támogatván a nemzeti kultúra fejlesztésére és a nemzet dicső multjának megörökítésére irányozott minden törekvést, benső örömmel üdvözli azt a tervet, hogy a vármegye székhelyén, Temesvár sz. kir. városban egy, a kor követelményeinek megfelelő díszes és monumentalis muzeum- és könyvtárpalota építtessék s mivel tudatában van annak, hogy a nyolcvanas években átbala létesített muzeum-épület immár nem elegendő a „Délmagyarországi Történ. és Régész. Muzeum-Társulat“ és a „Délmagyarorsz. természettudományi társulat“ gyűjteményeinek befogadására, ezennel kijelenti, hogy az esetre, ha a tervezett muzeum- és könyvtárpalota tényleg 400.000 k. költséggel

fog létesülni és az állam a költségeknek felét elvállalja, a vármegye a költségekhez 100.000 koronával, azaz egyszázezer koronával fog hozzájárulni, mely összeg a vármegye tulajdonát képező jelenlegi muzeum-épület eladási árából fog fedezetni. Miről a temesvári muzeum- és könyvtár-építés végrehajtó bizottsága értesítettik . . . Jegyezte és kiadta Lendvai, tb. főjegyző.“ (P. H.)

Még mielőtt Temesvármegye nemes közönsége meghozta e nemes határozatát, a végrehajtó bizottság már április 24-én felterjesztette a muzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelőségéhez alaposan megindokolt, minden oldalról bőven megvilágított ama kérelmét, a melyben támaszkodva az 1902. dec. 14-ki nagygyűlésen elhangzott beszédekre — kéri az orsz. főfelügyelőséget, hogy a megvalósítandó könyvtár- és muzeumépületre a magas kormánytól 200 000 k. segílyt eszközölne ki.

A végrehajtó bizottság e felterjesztésben kifejté, hogy mily osztályok, milyen terjedelemben volnának az új épületben elhelyezendők, illetőleg megvalósítandók. Rövidség okáért csak nagyon vázlatosan közölhetjük itt e tervet. E szerint a következő osztályok volnának ott elhelyezendők: 1. Nyilvános könyvtár, egyelőre 40—50.000 darab könyv elhelyezésére való helyiséggel, olvasóteremmel s a könyvtáros hivatalos helyiségével. 2. Régiség-tár és iparművészeti osztály öt-hat teremmel s a szakkönyvtár számára egy külön szobával s egy titkári vagy osztályőri hivatalos helyiséggel, hol az okmánytár is elhelyezhető lenne. 3. Szépművészeti osztály. Már a jelenlegi szükségletnek is kétszer annyi tér volna szükséges mint most van; tekintettel a jövő gyarapodásra ennél is nagyobb helyiség biztosítandó. 4. Néprajzi osztály, melyet valószínűleg a Délvidéki Kárpátgyeget fog vezetni és gyűjteményeinek gyarapodásáról gondoskodni. Tekintettel arra, hogy vidékünkön hat-hétféle nemzetiség is lakik, ezek mindenikének egy-egy kisebb szoba, vagy 1—2 nagyobb teremben külön fülkék volnának biztosítandók s ezen kívül szükséges volna egy osztályőri hivatalos helyiség, mely a szakkönyvtár elhelyezésére is alkalmas volna. 5. Természettudományi osztály, mely külön 3—4 termet igényel, külön osztályőri hivatalos helyiséggel, mely a szakkönyvtár elhelyezésére is alkalmas legyen. 6. Közegészségügyi muzeum egy-két teremmel.

Miután a végrehajtó bizottság a megvalósítandó intézetet a Temesvárott működő valamennyi tudományos jellegű társulat közös otthonának kívánja tekinteni, nagyon szükségesnek mutatkozik egy nagy olvasóterem, hol a különféle társulatok évi nagygyűléseiket fogják tartani s a hol az esetleges időszaki kiállítások is elhelyezhetők volnának. Ezen kívül ugyan-csak az épületben kellene még lennie legalább egy tisztviselői és egy szolgáló lakásnak, a megfelelő helyiségekkel.

Ugyane felterjesztésben a végrehajtó bizottság arra is kérte az orsz. főfelügyelőséget, hogy az épület tervrajzát az elősorolt szükségletek tekintetbe

vételével kidolgoztatni és magát végrehajtó bizottságunkban képviseltetni szíveskedjék.

Pótlólag, 1903. május 15-én, felterjesztettük az országos főfelügyelőséghez Temesvár szab. kir. város és Temesvármegye törvényhatósági közgyűléseinek ama határozatait, a melyekben a temesvári könyvtár- és muzeum-épület létesítéséhez hozzájárulásukat, s annak arányát kijelentik.

E felterjesztéseinkre a mai napig még válasz nem érkezett, a mi valószínűleg politikai viszonyainkban leli magyarázatát.

Örömmel jelenthetjük végre, hogy ügyünk iránt a társadalom is mind jobban kezd érdeklődni s hazafias adományaival segíteni. Első adományozó volt az Első magyar ált. biztosító társaság, mely a belső berendezésre öt éven át 200 koronával törlesztendő 1000 koronát adományozott, utána a Délvidéki nemzeti szövetség szintén 1000 koronát szavazott meg e célra.

Vagyis mostanáig a temesvári muzeum- és könyvtárépületre megajánlatott egy arra alkalmas telek és összesen 202.000 k., de hiányzik még az állami hozzájárulás, a melynek biztosítása nélkül a végrehajtó bizottság a megvalósítás felé újabb lépéseket nem tehet.

2. Temesvár városi nyilvános könyvtár. A minek érdekében már évek óta küzdünk, végre a megvalósulás felé közeledik: A temesvári nyilvános könyvtár nemsokára meglesz és a közönség használatára megnyílik. Az eredmény egyaránt dicséri úgy Temesvár hazafias, a tudományokat megbecsülni tudó közönségét, mely nagyobb kiadásoktól sem retten vissza, esakhogy egy modern város emez egyik legfőbb kellékét megszerezze, mint a városban működő tudományos jellegű társulatokat, a melyek liberális készséggel ajánlották fel könyvgyűjteményeiket a nyilvános könyvtár számára.

A temesvár-városi nyilvános könyvtár, — úgy a mint mi azt már régen ajánlottuk — nem is várja meg az új muzeum- és könyvtárpalota felépítését, hanem ideiglenesen a belvárosi népiskola földszinti helyiségében egy erre a célra teljesen jól berendezett és felszerelt helyiségben nyílik meg négy jókora teremben, a melyekben 45—50.000 darab könyv számára van hely és szükség esetében még egy terem csatolható hozzá. Első sorban van egy jókora olvasó terem egyelőre tíz olvasásra szánt modern olvasóasztallal, de ha szükség lesz, még akár két akkora asztal is elfér a teremben. Az olvasóteremben a könyvtár anyagából a katalógusokon kívül csak a ritkább művek lesznek elhelyezve. Az olvasóterem mellett van a tanárok részére fenntartott külön dolgozószoba két-három kisebb asztalkával; e teremben lesz egy kisebb kézi könyvtár a leggyakrabban használt könyvekből és a bibliographiai művek. E két első teremmel kapcsolatban áll a két nagy teremből álló könyvtár raktár, a legújabb módszerű raktárrendszer szerint vannak ezek igen célszerűen berendezve.

A könyvvállványok tartói a legújabb divatu excentricus rezes csapok segélyével bármily alaku könyvek elhelyezését lehetővé teszik.

A könyvtár jellegére nézve egyetemes tudományos lesz ugyan, de elsőrendű feladatává teszi Temesvár és Délmagyarország teljes irodalmának összegyűjtését; mindazt a mit rólunk írtak és a mit nálunk írtak s nyomtattak.

A könyvtár magvát a városi törvényhatósági könyvtárnak mintegy 8000 darabból álló könyvgyűjteménye képezi. Hozzájárultak a Délmagyarorsz. tört. és régész. muzeum-társulat, mely egy visszatartott kisebb szakkönyvtáron kívül egész könyvgyűjteményét, mintegy 5000 darabot adott át letétképen, a tulajdonjog fentartásával; a Délmagyarországi természettudományi társulat 3106, a Délvidéki Kárpát-egyesület vagy 800, Temesvármegye 1018, a Jogászegyesület vagy 5000 darabot adott át. A Délmagyarországi nyomtatványoknak beküldött köteles példányai is kitesznek vagy 2000 kötetet. Ezen kívül Stippl Fábián, a városnak édemekben megöszült nyugalmazott közgyámja ajándékozott 900 kötetet, a város pedig megvásárolt magán úton 4000 kötetet, úgy hogy a nyilvános könyvtár mintegy 30.000 – 32.000 kötet könyvvel kezdi meg működését.

A könyvtár anyaga huszonegy főcsoportra oszlik; minden főcsoport ismét több alosztályra. A főcsoportok a következők: I. Könyvészet, könyvtártan, a nyomdászat története. II. Encyclopaediák, vegyes tartalmu folyóiratok. III. Hittudomány. IV. Bölcsészet. V. Neveléstan, iskolaügyek. VI. Nyelvészet. VII. Szépirodalom. VIII. Művészetek. IX. Történelem. X. Történelem segéd tudományai. XI. Jog- és Államtudomány. XII. Politika. Közigazgatás. XIII. Ipar és kereskedelem, gazdaságtan. XIV. Statistika. XV. Természettudomány. XVI. Földrajz, népisme, utazások. XVII. Mennyiségtan, vegytan, csillagászat stb. XVIII. Orvosi és gyógyszerészeti művek. XIX. Hírlapok. XX. Vegyések. Nap-tárak . . . XXI. Térképek, rézmetszetek.

A könyvtárrendezés nagy munkája most van folyamatban. Kiváló elismerés illeti meg e téren Bellai József tagtársunkat, a város egyik főbb tisztviselőjét, ki a rendezés nagy munkáját kellő szakavatottsággal és valóban lelkes buzgósággal végzi. Bellai József időt és fáradságot nem kímélve, a mult nyáron hat heti utat tett Ausztriában és Németországban legfőképp azért, hogy a modern könyvtárberendezéseket s a kezelést tanulmányozza. Tapasztalatait most értékesíti. A könyvtár megnyitása az 1904. év elején várható s naponként a délutáni órákban lesz nyitva; könyveket ki is fog kölcsönözni, sőt arra is fog vállalkozni, hogy bármely más nagyobb hazai könyvtárból a könyvkölcsönzést közvetítse. A könyvtár helyiségeiben

mindenütt villanyvilágítás van s az olvasók kényelméről kellően lesz gondoskodva.

A könyvtár rendbentartására a város külön könyvtárnokot és mellé egy szolgát is alkalmaz. Célja mindezzel nem más, mint első sorban az érzett közszükségletet kielégíteni, másrészt a temesvári muzeum- és könyvtárpalota megoldása kérdését akként is előkészíteni, hogy mire az új épület készen lesz, a könyvtár már teljesen rendezve legyen abban elhelyezhető.

A városnak és az élén álló lelkes, szakavatott vezetőknek a kulturális ügyek iránt érzett fogékonyságát s azok előmozdítása terén tanúsított mélységes áldozatkészségét fogja hirdetni ez a legujabb közművelődési intézmény is, mely ismét egy hatalmas mértőföldmutatója Temesvár szellemi előhaladásának. Csak bátran előre. Sic itur ad astra!

Ugyancsak itt kell megemlítenünk, hogy a városi tanácsnak ama törekvése, hogy a megnyitandó nagy közkönyvtárba a Csanádegyházmegye tulajdonát képező 5—6 ezer kötetnyi könyvtárt is beleolvassza, a nagyméltóságú megyéspüspök úr egy nemes elhatározása miatt nem sikerült. A püspök úr ugyanis a tárgyalások folyamán azon tervét közölte a városi tanácssal, hogy más egyházmegyék mintájára a legközelebbi jövőben ő is egy nagyobbarányú, szakszerűen kezelt, nyilvános egyházmegyei könyvtárt létesít városunkban.

Midőn ezen nagy anyagi áldozatokat igénylő nemes elhatározást is hasonló örömmel üdvözöljük, egyúttal azon óhajításunknak adunk kifejezést, vajha a szép terv mihamarább megvalósulna, a mi már azon okból is érdemes volna, hogy a meglévő szép könyvanyag véka alá rejtve ne maradjon, hanem mihamarább megközelíthetővé tétessék.

3. A Pongrácz-féle gyűjtemény. Megszerzéséről a szept. 26-ki választmányi és az okt. 11-én tartott rendkívüli közgyűlés adatai szólnak. Itt magáról a gyűjtemény anyagáról kívánunk beszámolni, de csak röviden, mert bővebb méltatása hosszabb tanulmányt igényel. A gyűjtemény négy főrésztre oszlik: régészeti tárgyak, érmek, könyvek és szekrények.

A régészeti tárgyak száma 2702 darab és vagy 2 kilogr. bronz-töredék; az érmeké 3361, a könyveké 272, a szekrényeké 3, összesen 6338 darab.

Legértékesebb a régészeti tárgyak osztálya, melyben a paleolith-kortól kezdve az újabb időkig minden kor képviselve van. A tárgyak lelőhelye az Al-Duna vidéke, és pedig annak mindkét partja. A balparton Báziás, Fehértemplom, Orsova, Drenkova, Karánsebes, Turn-Severin stb., a jobbparton pedig Kladova, Prahova, Kosztolác (a régi Viminacium) stb., és maga a Duna medre, melyből a Vaskapu csatorna ásatási munkálatai alkalmával számos, kivált

vastárgyat emeltek ki. A leletek nagyobb része a jobb partra esik s így a gyűjteményanyag igen jó forrásul szolgál arra, ha a Balkán félsziget ős népeinek kulturáját s annak elterjedését és hazánk déli vidéke ős lakóinak műveltségét akarjuk egybevetni.

A paleolith-kort számos mammuthesont, mint fog, csigolya, egy mastodon álkapocs, barlangi medve fogai, óriás csigakövélet stb. képviseli.

A neolith-kor 80 darabbal van képviselve. Van egy-egy kőbuzogány, lándzsa és úcs, nagy kőbalta, egy másik kőbalta megkezdett nyéllyukkal, kő amulett, agyagbálvány, hóló súly nehezékek, 12 darab kőkalapács és véső, egy darab kettős agyagedény, különféle nagyságu bögrék, agyagkarikák és esontárak.

A rézkort képviseli két darab csákány és két lapos véső.

Gazdagon van képviselve a bronzkor. Van a gyűjteményben 4 darab tokos-, 1 sima- és 1 szárnyas véső, 1 tör, 2 lándzsa-úcs, 2 buzogány, 3 nyakperce, 1 felső karperec, 1 sodronyos hajék, 8 kés, 1 késtök, 2 fűrész, 14 nyílhegy, 21 ár, 10 keskeny véső, 11 huzalos vagy lemezes gyűrű, 13 lánc, sodrony-tekercsek, 15 ép és néhány csonka karperec, 15 bronz horog, 1 csíptető, sok fülbevaló, közöttük egy arany, igen sok szeg és gomb, 15 darab korong, vagy 200 darab különféle nagyságu karika, továbbá bronz rögök, feldolgozatlan vastag bronz lemez, bronz olvasztó tégelyek, öntőminta, bronzékszerek készítésére szolgáló kis álló és bélyegző.

A tűk és fibulák igen gazdagon vannak képviselve. A fejes bronztűk száma 29; a leghosszabb 0·20 m., a legrövidebb 0·04 m., egy szép példány kettőstű, 11 darab teljesen ép lyukas tű, 8 darab ugyanilyen, de csonka, 60 db. némileg csonka, 16 darab összehajlított bronztű a ruha összetartására; bronzkori fibula van 8 darab, hegedűvonó alakú. A fibulák száma különben 350, közöttük 120 darab ép. A bronzkoriaktól kezdve a népvándorláskori típusokig képviselve van itt mindenféle kor vagy hatvanféle változatban, de a pápaszemalaku spirális fibulák hiányoznak. Igen szép példányok vannak a hallstadi, a régibb, közép és újabb La Ténei korból, úgyszintén a római császári, germán- és középkori fibulákból. Anyaguk bronz, vas és ezüst. Ezüst fibula van 5, közöttük egy nagy alaku kelta-kori. Nagyságuk igen különböző; a legnagyobb fibula nyergének hossza 0·16 m., míg a legkisebb alig 0·02 m. Az állat-fibulák száma is 10.

Igen becses 6 darab római császári kori fibula- és kulesöntőminta. Ezek lelkeje Turn-Severin, a Traján hidfő mellett.

A bronzkori agyagedények között van egy gyönyörű krétabetétes, ép kettős esésze, igen szép ornamentikával készült tálak, habár töredékesek, egy nagy agyagedény fődövel és több bögre.

A barbár és római korból van 11 darab márvány és 6 agyag szobor; sajnos, közötté több hamisítvány. A márványdarabok között kétségkívül eredeti egy Jupiter Dolichenus szobornak az alja felirattal, egy 0.31 m. magas, balkáni márványból faragott, női alakot (vesta-szűz (?)) ábrázoló szobor, egy darab 0.23 m. magas, ugyanolyan kőből faragott, római sisakos férfinak a mellszobra; egy fehémárvány dombormű, Mithos áldozata. Van egy fűzérre való barbárkori gyöngyszem és egy barbár, valószínűleg főnöki nyaklánc 52 darab huzalos karikából, elől bikafejjel.

A vaskorból van 2 darab kelta kard, 15 lándzsa, egy-egy kelta beretva, véső, kés, zabola és több ár; két vas csákány, a sisakról lefüggő fülvédő, több horog, 26 darab nyílhegy, paizsdudor, egy közép és egy késő La Tenei kori bronz sarkantyú, több vas és egy tömör ezüst karperec, egész sereg csatt, gomb, fülbevaló, ruhakapocs, öv és szíjvég, mindmegannyi bronzból, egy nagy agyagurna és több agyag bögre.

A római kort képviseli 18 darab kis bronz-, részben márvány-, szobrocška, közötté Jupiter Dolichenus, Bachus és Juno bronzszobrai, Venus-nak 2 bronz szobrocškája és egy márvány feje, Osiris-nak négy bronz- s egy márványszobra, egy márvány Faun szobrocška, egy bronz Pappus-fő és egyéb teljes vagy félalakot feltüntető szobrocška, továbbá egy bronz kutya, oroszlán, két lófej, egy-egy szárnycsőr és futó kutya, galamb és két kis amulett. Van négy feliratos római téglala légiók bélyegeivel, egy nagy agyagmedence, 12 darab agyagméceses, egy bronz méceses, egy agyag kályhalap, szakálás férfit ábrázoló alakkal, oszlopot és párkányzatot díszítő agyaglapok, hat agyagkorsó, 9 bögre és tál, 2 darab szőlő sajtoló agyagból, mérleg-súlyok agyagból, 5 mérlegrész, 36 római bronz kulcs, közötté néhány gyűrűs kulcs. Van továbbá 7 ezüst, 3 csont és 4 bronz gombostű, 8 darab teljesen ép stylus, 1 ólompecsét, egy darab trébelésre használt kőlap, mindkét oldalán alakokkal, edényfogantyú kosfejjel, késfogantyú sasfejjel, római kés ezüst nyele, edényláb, orvosi műszerek — mint kiskanalak, fölvájó, pici mérleg, stb., 6 bronz csöngettyű, 1 ólomkannácska, 15 ezüst és bronz amulett, díszítménytárgyak, 1 bronz oroszánycsőr, szekrényláb, 1 darab gyönyörűen díszített nagy paizsfogantyú bronzból, egy nagy vas ásó és egy teljesen ép bronz körző a Vaskapu csatornából, márvány mozaik padló részlet, lószerszám- és kocsidíszek bronzból, néhány vaskulcs, zabola és lándzsa, egy (katonai?) igazolvány-lapocška, egyik oldalán „CARA.“, a másik oldalán VIII felírttal, számos üvegtöredék és apró tárgy.

Gazdag a gemma gyűjtemény. Anyaga carneol, onix, agát,

jaspis, korall, kagyló, quarz, malachit, sardonix és üveg. Van 66 intaglio és 43 camea. Az intagliók legnagyobbbrészt római koriak, a cameak részben római, részben renaissance korbeliek, 14 gyűrűk pedig török-, vagy még későbbi kori.

A gyűrűk száma 208, közöttük 11 arany. Ezek között van 3 darab római intaglios, de foglalatuk későbbi korbeli, hatnak a foglalata is eredeti római, mindenik köves, de csak 2 intaglios; kettő pedig újabbkori. Az ezüst gyűrűk száma 68, közöttük 13 darab eredeti római, intaglioval; a többi részben római, részben későbbi kori. Van még 5 darab egykoru foglalatu római intaglios bronz gyűrű és egy nagy esontgyűrű. A kora- és későközépkori, részben újkori gyűrűk száma 123, anyaguk bronz, réz és vas. A 11 darab bronzkori gyűrűvel együtt a gyűrűk száma 219.

A korai középkorból van 14 darab arany és több mint 100 darab bronz fülbevaló, közöttük 60 teljesen ép, húszféle változatban; van igen sok bronz gomb, különféle ruhakapcsok, néhány ezüst- és üveggarperecs egy zománcos fibula. A IX—X. századból 28 darab aranyozott ruhakapocs hozzájuk 14 darab ezüst olasz pénz, a melyekkel együtt találták s minthogy a pénzdarabok mindenike át van furva a két szélén, ruhadíszül használták; ezeken kívül van még igen sok aranyozott, bronz-, réz- vagy rossz ezüsből készült öv- és szíjvég, csat és ruhakapocs, különféle nagyságban és alakban. Van 3 darab zománcos ruhakapocs, valószínűleg egyházi öltöny díszei voltak. Az agyagedények között is van egy pár népvándorláskori bögre.

A későbbi középkorból vagy az újkor elejéről származik 54 darab ezüst fülbevaló különféle nagyságban és alakban; van közöttük 8 darab kosaras fülbevaló a XIV. századból, némelyek teljesen egyenlők az ernestházi lelet kosaras nagy fülbevalóival; van 3 darab aranyozott ezüst karperec, az egyik türkisekkel rakva, kettő 5—5, a harmadik 6 pántból összekapcsolva s 1 darab XVII—XVIII. századbeli aranyozott ezüst filigrán gyermek-karperec és 3 darab rossz ezüsből készült széles, vaskos karperec.

Az Árpádkorból származik egy 0.17 m. magas, aranyozott vaskereszt, melynek lelhelye Orosháza. Ezzel együtt találtak egy vaskulesot és vaskengyelt is. Az Árpádkori, vagy kevéssel későbbkori kis kereszttek száma 27. Közöttük egybejáró, kettős, ú. n. ereklyekereszt van 12. Anyaguk ezüst, bronz és ólom. Másnemű ereklyetartó is van 2 darab, kegyérem pedig 16, közöttük egy pár ezüst. Itt van Szent Alajos ereklyéje is, egy pici csontdarab, két oldalán üveggel fedett kis ezüst ereklyetartóban, alatta ez az egykorú írás „Aloys. Con.“, hátlapján a hitelesítő pecsét.

A közép- és újabbkori délszláv ékszerek anyaga rossz ezüst. Van két

vegyes ezüstérem 150, németalföldi tallér 5, római császári kori nagy, közép és kis bronzérem 1044 darab, összesen 1990 darab.

A még rendezetlen érmek legnagyobb részben római császári, vagy középkori byzanci érmek. Számuk 1366. A bankók száma 5.

A könyvek között vannak magyar, latin, német és olasz művek, de legnagyobb számmal a hazai magyar és latin művek vannak. A legértékesebbek Pázmánynak Igazságra vezérlő Kalauza (3. kiadás) és A szentírásról és az anyaszentegyházról két rövid könyvecske. Bécs 1626; Szabó Dávid Kisded szótára; Rajnis Magyar Heliconra vezérlő Kalauza; Zrinyinek minden munkái, kiadta Kaszinczy Ferenc; Kölcsey F., Bajza, Kisfaludy Sándor, Vörösmarty első kiadásai; gróf Széchenyi I. Hitele, a grófnak gróf Batthyány Fannihoz írt sajátkezű ajánló soraival; Aurora 1835. Emlény 1837. Magyar Kurir 1815. Hasznos mulatságok 1820, 1821., 1822., 1839., 1840.; Vasárnapi Újság 1858., 1860., 1861. évfolyamai; Michael Wiczay Muzeum Hedervarianum; Haller L. Telemachusa 1758-ból (két példány); M. G. Kovachich Solemnia inauguralia; Lépes Bálint püspök Az ítéletre menendő emberi nem fényes tüköre, 1772. — Károli Gáspár új Testamentuma; Nadányi Florus Hungaricus 1663. Vályi Nagy Ferenc Homer Iliasa; Bajza Új Plutarch-ja; Werbőczy-nek 1637. löcsei kiadása; Exemplar reconciliacionis cum Hungaris factae... anno 1606... Patakini 1653. Corpus Juris 1779. kiadása; Erdély törvénykönyve; Sententiae excelsae Curiae Regiae 1823; Országgyűlések naponként való jegyzései; Ratio educationis 1828; Opinio etc. regnicolaris deputationis... circa obiecta rei litterariae 1830. Protocollum Subdeputationis regnicolaris in litterariis 1829. Katona Historia-jából az I. és a nagyon keresett V. kötet. Fogarassy magyar nyelvtana 1843. Bibliotheca Sam. Teleki; Pauly K. Tiszti írásmódja 1827; az 1848 előtti országgyűléseken alkotott törvénycikkelyek eredeti kiadásai; Perger János magyar törvénytára 1830. Windisch Geographie 1780. Petrus Kisviczay Selectiora Adagia, Bartfae 1713. Zarka maximai 1807. Páriz-Pápai Dictionariuma 1767. Kelemen magyar magánjoga. Amos Comenius Janna lingvarum 1722. Bél M. Ungar. Sprachmeister 1787. Czövek István, II. József császár I—II. köt. Sárosy Gyula Albuma 1857. Fay András és Kis János egy-egy kisebb műve. Janotyky v. Adlerstein, Chronologisches Tagebuch der magyarischen Revolution, két kötet. Wien 1851. Kalauz az iparművész. muzeum által rendezett könyvkiállításához 1882. Könyvkiállítási Emlék 1882. Hampel J. Bronzkor. Több kisebb magyarországi irodalmi termék a

XVIII. századból s a XIX. század első feléből. A Hungaricák összege 110 munka 142 kötetben.

A nem hazai latin művek közül nevezetesebbek: *Horologium Principum*, Lipsiae 1745. Martinus Ebermayer. *Gemmarum affabre sculptarum thesaurus*. Norinbergae 1723. H. Goltz, *Caesar Augustus, sive historiae imperatorum caesarumque Romanorum*. Brügge 1624. *Dictionarium latino germanicum*. Argentorati 1537. *Frascatorius libri*. Lugdunum 1550. stb., összesen 24 munka a XVI., XVII., XVIII. századból, 24 kötetben.

A nem hazai német művek legnagyobbrészt szintén a XVI., XVII. és XVIII. századból valók, a XIX. századból csak néhány van. Nevezetesebbek: Johann Sleidann, *Wahrhaftige Beschreibung aller geistlichen und weltlichen Sachen, so sich undter dem jetzigen grossmächtigsten Kaiser Carolo V. verlauffen*, 1557. G. Lanterbeck, *Regentebuch*... Frankfurt 1579. Nagy ívrétkötet, 436 oldal. Theophrastus Paracelsus, *Drei Bücher*... Köln 1564. Georg Rimpler, *Sämmtliche Schriften von der Fortification*, Dresden u. Leipzig 1724. *Grundling, Discours über den jetzigen Zustand der europäischen Staaten*, Frankfurt u. Leipzig 1733. 4-r. 884 oldal. *Europäischer Staats-Secretarius*. Egykorú folyóirat 1735 és 1736-ból rézmetszetekkel. *Länder und Staaten von Europa*, 1724. Thomas Paine, *Die Rechte des Menschen*, Kopenhagen 1793, I—III. kötet. Német prédikációk és egyéb apró nyomtatványok, összesen 23 darab egy nagy kötetben a XVII. század elejéről. Bürger, Lessing, Schiller, Russeau, Staël művei a XIX. század elejéről szóló kiadásokban. *Das Pfennigmagazin*, 1833., 1834. évf. *National-Magazin*, 1834. évf. Bortstaedt, *Der deutsch-französische Krieg im Jahre 1870/71*. Berlin 1872. Összesen 81 munka 102 kötetben.

Az olasz irodalmat egy pár kézikönyv képviseli 4 kötetben.

A 272 kötetet számláló gyűjteménybe nincs befoglalva 44 kötet csonka munka.

A három szekrény közül az egyik kemény fából, az Akropolis mintájára díszesen faragott, 1,82 m. magas, 1 m. széles, egészen új szekrény az ékszerek és bronztárgyak elhelyezésére szolgál, egy másik szintén teljesen új, 44 fiókos szekrény az érmeknek, egy régibb diófa-szekrény pedig a könyveknek.

4. A temesvári u. n. Hunyady-várkastély ügye. Értesítők mult évi IV. füzetében azt írtuk, hogy a várkastély tatarozása még eltart néhány hónapig. De a baj oly nagy volt, hogy az épülethől mindenféle kaszárnyát, irodát és raktárt ki kellett telepíteni s az épületet minden oldalról mélyen aláásni, hogy azt beton-réteggel töltsék meg. A munkálatok alig pár hét előtt értek véget s ma már teljesen jókarba helyezve és

kívülről is újonnan festve, egészen megifjodva áll előttünk városunknak eme legimposansabb épülete.

A hosszas ideig tartó munkálatoknak nemcsak a renoválás lett a következménye, hanem egyúttal az is, hogy most már tisztában lehetünk vele, hogy a mai u. n. Hunyady-várkastély nem az egykori Károly Róbert-féle királyi palota alapjain áll. Szóljanak erről a következő adatok.

Dr. Szentkláray Jenő apát-kanonok, társulatunk tiszt. tagja f. é. március 11-én a következő írásbeli jelentést intézte társulatunk elnökéhez:

„Méltóságos Elnök Úr!
Mélyen tisztelt Társulat!

Észszerű föltevések alapján, s támaszkodva különösen a Magyar Országos Levéltárban őrzött 1391, 1394, 1398, 1400 s 1402-ik évi eredeti oklevelekre, valamint a Bonifácus pápa Bullariumára, azt írtam a hetvenes években megjelent egy történelmi kiadványomban, hogy a temesvári Hunyady-várpalota Károly Róbert királynak a XIV. század elején épített fényes udvarháza romjai fölé emeltetett.

Ezt a föltevést utánam írták Délmagyarország újabb történetírói valamennyien.

A jelenlegi katonai fegyvertár s tüzérszárnyában ösz óta folytatott alapozási munkálatok és ásátások, melyeket f. évi február hóban a nm. Vallás- és Közoktatásügyi m. kir. Miniszterium kiküldöttje, Schuleck Frigyes műépítész és tudom. akadémiai tag is megtekintett, a múlt hétig még semmi olyan építészeti leletet nem tártak fel a nevezett kaszárnya s illetve a volt Hunyady-kastély talajában, melyből Károly Róbert palotájának hol-fekvésére nézve megbízható következtetést lehetett volna levonni. Tegnapig még azt hittem, hogy a mit I. Károly király temesvári kastélyáról írtam, pusztá illuzióvá lett az ásátások eredménytelensége folytán.

Azonban ma délelőtt, szíves meghívást kapva az alapozási munkálatokat vezető cs. és kir. Hadépítészeti Hivatal egy igen tisztelt alkalmazottjától, siettem megtekinteni az utóbbi napokban végzett ásátásokat, s nem csekély meglepetésemre az épület homlokszárnya és a torony melletti keleti szárnya feltárt talajában, egy a volt Hunyady-kastélylyal és a mostani fegyvertárépülettel semmi összefüggésben sem levő olyan rommaradványokat és négyszögű homokkő-kockákra meg tölgyfacölöpökre épített alapfal részleteket pillantottam meg, melyeknek nagy régiségén és építészeti technikáján legott felismertem a Károly Róbert temesvári palotájának maradványait. Ez a palota, a romok fekvéséből ítélve, kisebb volt a Hunyadi palotájánál, és nem kelet-déli, hanem kelet-nyugati irányban húzódott.

Midőn a nevezetes fölfedezés fölött érzett örömet mindenekelőtt Méltóságoddal és a böles vezetése alatt álló tudós Társulattal közölnöm szerencsés vagyok, egyben bátorkodom fölkérni a mélyen tisztelt Társulatot: méltóztatnék a lelet megtekintésére egy szakértő bizottságot kiküldeni és a bizottság észleleteit tudományos felhasználás céljából jegyzőkönyvbe foglaltatni.“

Társulatunk választmánya erre rögtön elhatározta, hogy egy küldöttséget fog az ásátások színhelyére kiküldeni, a mely az eredményről jelentést tegyen. E küldöttség 1903. március 25-én d. e. 10 órakor gyűlt össze a várkastély előtti téren. Megjelentek pedig társulatunk részéről dr. Molnár Viktor főispán, elnök, dr. Szentkláray Jenő, dr. Telbisz Károly, Patzner István, dr. Löwy Mór, dr. Laky Mátyás vál. tagok, dr. Berkeszi István főtitkár, Cseh Lajos titkár, Hilt Lajos pénztárnok, továbbá Szilárd Emil városi főmérnök és Klein Jakab műépítész-tanár mint városi szakértők, a katonaság részéről pedig Czikan-Kovács alezredes és több tiszt, úgyszintén a sajtó képviselői.

E küldöttség Czikan-Kovács es. és kir. műszaki alezredes úr vezetése alatt megtekintvén a munkálatokat, meggyőződött, hogy az u. n. Hunyady-várkastély (Artillerie-Zeighaus) észak-keleti és kelet-déli szárnyai alatt mintegy hatodfél méternyi mélységben ősrégi építménynek hatalmas kockakőfalazata került felszínre, mely a mostani kaszárnya és annak udvara alatt kelet-délről nyugat-észak felé húzódik és semmi összefüggésben sincs a kaszárnyaépület alapfalaival.

Ez az ősrégi rengeteg faltömeg az egykori sziget nedves, süppedékes talajából emelkedett ki. Mindenütt épen oly durván ácsolt, helyiely-közzel faragatlan tölgyfacölöpzetten nyugszik, a milyent a házak fundamentuma alatt Velencében Nápolyban, és Olaszország más tengerparti városaiban találunk. Tölgyfát ugyanis bőven szolgáltattak akkor Temesvár közvetlen környékén a hajdan viruló dús tölgyfaerdők.

A feltárt falazat építési modora határozottan középkori. Az alapárok fenekén a falazat széleinek vonalhosszában párhuzamosan egymás mellé levert cölöpökre vízszintes tölgygerendákat fektettek. Az ekkép támadt közöket, rekeszeket durva terméskövel, kavicssal és törmelékkal tömték ki. Erre a síma felületre az alapfal magasságáig négyszögletű homokkőlapokat fektettek és ezekre rakták fel azután égetett vöröstéglából a tömör falazatot. A hatalmas homokkőlapokat vaspántokkal is összekötötték. Ily homokkő négyzetdarabok a régi várpalota egykori falaiból muzeumunkba is kerültek, úgyszintén a lapokat összekapcsoló vaspántokból és a pilotákból is néhány. Ha már semmi látható maradványa nincs városunkban Károly Róbert egykori királyi palotájának, miután a feltárt alapromokat smét betömték, legalább ennyit mutogathassunk az idegennek.

A szakértő építészek és a katonai művezetőség nyilatkozata szerint

a tűzérkaszárnya talajában felfedezett ezen régi rommaradvány, ez a kőkockás alapfal régibb minden más építkezési emléknél, mely a tűzérkaszárnya talajában találtatott. Régibb még a hajdani Hunyady-kastély alapzatánál és ezen kastélynak meg fennálló őrtornyánál. E szerint a fegyvertár talajából félezeréves feledés után valósággal Károly Róbert temesvári palotájának rommaradványai kerültek a napvilágra.

Megemlítjük még, hogy dr. Szentkláray Jenő a temesvári u. n. Hunyady-várkastély történetével igen alaposan foglalkozik s erről egy teljesen kimerítő monographiát szándékozik rövid idő alatt közzétenni, a mely városunk eme nevezetes épületének történetét keletkezésétől fogva a legújabb időkig, a legalaposabb forrásokból fogja megvilágítani. Ebbeli tanulmányának egy részét a helybeli Szabad Lyceumban november 20-án már fel is olvasta.

5. Történelmi előadások a temesvári Szabad Lyceumban.

A temesvári Szabad Lyceum 1903. őszén már fennállása ötödik évét kezdte meg, úgy mint eddig is, a temesvárvidéki tanári kör vezetése alatt. Az előadások 1903. november 13-án vették kezdetüket s hetenként egy-két előadással 1904. március 25-én érnek véget. Az előadások között a következő történelmi és műtörténeti tárgyak is vannak:

November 20-án: dr. Szentkláray Jenő: A temesvári kir. várpalota történetéből.

November 24-én: Metzner Mór p. u. titkár: Az 1867-iki kiegyezés.

November 28-án: dr. Nyári Sándor: Rafael madonnái.

Január 22-én: Lendvai Miklós: Képek Temes vármegye multjából.

Február 5-én: Ferenczy Sándor: A vármegyék keletkezése és fejlődése.

Február 19-én: dr. Szőke József: A boszorkányokról.

Március 4-én: Putnoky Miklós: Pompeii és a római élet.

Március 7-én: Hermann Antal: A délvidéki néprajzi muzeum feladatairól és fejlesztéséről.

Március 18-án: dr. Niameßny Mihály: A pragmatica sanctio.

6. Wosinszky Mór, apát-plébános és Radicsics Jenő, min. tan. orsz. felügyelők látogatása muzeumunkban. Wosinszky M. apát-plébános úr 1902. augusztus 17-én látogatta meg intézetünket, hogy az 1902. évi ásatások eredményét megismerje. Radicsics Jenő, min. tan. úr pedig december 11-én tisztelt meg látogatásával, hogy az időközben szerzett iparművészeti tárgyakat és a Pongrácz-féle gyűjteményt személyre vegye. Örömmel regisztrálhatjuk, hogy az orsz. felügyelő urak muzeumunk haladása felett elismeréseket fejezték ki.

Társulatunk halottai.

MILETZ JÁNOS.

Mély megilletődéssel fogadtuk a gyász hírt, hogy Miletz János, a budapesti II. kerül. állami főreáliskola tanára, f. é. február 8-án Rákospalotán, életének 67. évében elhunyt.

Huszonnégy éve ugyan már annak, hogy Miletz eltávozott körünkből, de még sokan vannak társulatunk tagjai között is, kik szemtanúi voltak fáradhatatlan munkásságának. Mintaképe volt ő ama lelkes művelt magyar tanférfiaknak, kik az iskola nehéz kötelességein túl is arra törekednek, hogy munkálkodásukkal minél többet használhassanak nemzetöknek. Ébreszteni és erősíteni a nemzeti érzést szóval, tettel, tollal: volt az ő törekvése mindenkor. Férfikora delének legszebb évei esnek temesvári működésére s ez évek alatt társulatunk eszméinek megvalósításában ő is oroszlanrészt választott magának.

Társulatunknak már alapításából kezdve évek hossza során át volt buzgó választmányi tagja, majd öt éven át titkára, muzeumi őr s folyóiratunknak szakavatott szerkesztője.

Egyike volt ama kevés lelkes férfiaknak, kik az 1870-es években városunkban és vidékünkön a tudományos történelmi kutatásnak sokszor meddő, kemény talaját sikeres eredménnyel művelték; gyűjteményeinket soha nem lankadó, fáradhatlan buzdításaival nagy mértékben gyarapítani segítette, s távozása alkalmával 1879-ben muzeumunkat már teljesen elrendezve hagyta hátra. Társulatunk évkönyvei, melyeket öt éven át nemcsak szerkesztett, de vidékünkre vonatkozó sok becses tanulmánnyal is gyarapított, meg fogják őrizni emlékét akkor is, midőn már senki nem lesz közöttünk, a kik őt személyesen ismerték. Áldott legyen emléke.

KRÁLITZ BÉLA.

Október 13-án és 14-én kitűzött gyászlobogónk hirdette, hogy társulatunk egyik alapítója és választmányi tagja: Králitz Béla nyugalmazott miniszteri tanácsos, Vingán, életének 76. évében elhalálozott.

Králitz Bélának eseményekben és érdemekben egyaránt gazdag életét és pályafutását nem lehet célunk e szűkre szabott helyen még főbb vonásaiban sem vázolni. Kivette ő részét férfiasan az élet küzdelmeiből. Szabadságharcunkban mint honvéd, majd mint magasállású tisztviselő, országgyűlési képviselő s vármegyénk bizottsági tagja hosszú évtizedeken át szolgálta a közügyeket.

Egyike volt azoknak is, kik társulatunkat létrehozni és erős alapokra fektetni segített; három év óta pedig választmányi tagja is volt társulatunknak.

Mély tisztelettel hajlunk meg a nagyérdemű férfiú emléke előtt.

NIAMESSNY GYULA DR.

Az 1904. év eleje is súlyos veszteséget hozott társulatunknak. Január 11-én elvesztettük egyik legrégebb alapító- és választmányi tagunkat, társulatunknak 25 év óta ügyészét.

Niamessny Gyula dr. egyike volt a legszeretettebb, a legbecsültebb egyéniségeknek. Krisztálytisztta jellem, ideális gondolkozásmód, minden szépért és jóért hevültni tudó szív, nagy tudás, széles látókör, szerénység és erős hazafias érzés jellemezték őt.

Kék szemeiből nyíltság, szeretet, jószívűség és ész sugárzott, és a ki nem ismerte is őt különben, már a szemeiből kiolvashatta, hogy nem közönséges lélek lakik a piros pozsgás arcú, jól megtermett férfiúban.

Nagy tulajdonai emelték őt, pályatársai bizalmából, az ügyvédi kamara elnöki székébe. Erős hazafisága készítette, hogy támogasson városunkban minden nemzeti kulturális ügyet. Társulatunkban is egyikét látta ama tényezőknél, a melyekért az ő ideális, magyar nemzeti célokért küzdő lelke hevült. Ezért maradt ő — ügyvédi kamarai elnök létére is — a mi ügyészünk. Társulatunknak egyik éltető lelke volt; ha csak betegség nem akadályozta, mindenkor megjelent gyűléseinken és hallatta okos, szakavatott tanácsait.

A sírja fölé font koszorúkhöz hálás szívvel és könnyes szemekkel járunk mi is egy babérlevéllel.

Nemes lélek, Isten veled!

TÁRCA.

Kivonatós jelentés az 1903. januártól december végéig tartott ülésekről.

I. Rendes választmányi ülés 1903. február 7-én.

I. A muzeumi gyűjtemények gyarapodása: a) Könyvtár: gyarapodott részben vétel, részben ajándék és esere folytán; államsegélyből vétetett társulatunk hozzájárulásával: Cohen Henry: Description Historique Des Monnaies . . . Medailles Imperiales (Empire Romain) I—VII. kötet. Páris 1859—1868. (160 márka); előfizetés útján vétetett a Turul és a Numismatikai Közöny. Ajándékoztak: A vallás- és közoktatásügyi miniszterium; a M. N. Muzem; Kolozsvár szab. kir. város tanácsa 1—1 kötetet, Karácsonyi János dr. 3, Dobrov Ede 9, Szmda Lajos 2 és Fischer Károly 2 kötetet. Az összes gyarapodás 43 darab.

b) Az oklevéltár gyarapodott 1 darabbal: Bánovits Ádám nemesi oklevelének 1818. évi másolatával; ajándékozta Vargha György, tanár.

c) Az éremtár gyarapodása 43 darab; ezek közül vétetett 3; és pedig Temesvár 1716. évi visszafoglalásának egyik ezüst emlékérmé, Hadrianus császárnak Exercitus Dacicus feliratú nagy bronz-érme és Traianus-nak az aldunai út elkészítése emlékére vert „Via Traiana” feliratú ezüst-érme; összesen 30 koronáért. Adományozott dr. Singer Jakab főrabbi 20 drb, Zsigmond kir. korabeli magyar dénárt a beregszói leletből, és 20 drb újabbkori réz- és ezüst-pénzt, Panek Ferd. hadnagy két darab magyar dénárt Hunyady J. korából.

d) A régiségtár 19 darabbal gyarapodott. Vétetett egy temesvári leletű török eserepedény és egy lakat. Ajándékoztak: Vargies Imre két darab régi török pisztolyt, egy török rabbilencset, egy XVII. századbeli török jatagánt, sarkantyút, kengyelvasat. Hiller bárónök egy drb 1815. évi ágyúkeresztet, négy darab XVIII. századbeli szabadkőműves jelvényt, két drb régi gyufatartót s játékbárcatartót, Querfeld Konrád egy darab, az 1852. évi fehértemplomi király-látogatást megörökítő egykorú képet (fameztzés), Lotter K. egy XVIII. századbeli pisztolyt.

Az összes gyarapodás 108 darab. A választmány az adakozóknak hálás köszönetet szavaz.

2. Elnök ö méltósága jelenti, hogy Dungyerszky Lázár, földbirtokos megengedte a borjasi pusztáján leendő régészeti ásátást. A választmány Dungyerszky

Lázárnak hálás köszönetet mond s egyben elhatározza, hogy 1903. nyarán a borjasi pusztna a régészeti ásátások foganatosíttassanak.

A temesvári muzeum építési végrehajtó-bizottságba társulatunk részéről a választmány mint megbizottjait kiküldi: dr. Berkeszi István, társulati főtitkárt, Cseh Lajos, titkárt és Lendvai Sándor, vál. tagot.

3. Felolvasás. Orosz Endre szerző helyett a társulati főtitkár olvasta fel ily című értekezését: A borjasi őstelepek. A választmány figyelemmel hallgatta meg az érdekes felolvasást, érette a szerzőnek köszönetet szavazott és elhatározta, hogy a társulati Értesítő-ben közöltessék.

II. Rendes választmányi ülés 1903. március 11-én.

1. A társulati főtitkár meleg szavakkal emlékezik meg a február 8-án Rákospalotán eltunyt Miletz János tanárról. A választmány fájdalommal veszi tudomásul a társulat egykori titkáranak és muzeum őrének elhunytát; elhatározza, hogy emléke a jegyzőkönyvben megörökíttessék s özvegyéhez részvétirat intéztessék.

2. A muzeumi gyűjtemények gyarapodása: a) A könyvtár gyarapodott esere és ajándék útján 9 füzetel.

b) Az okirattár 3 darabbal, és pedig Temesvár 1849. évi ostromának és az 1849. augusztus 9-iki temesvári esata egykorú helyrajzi képével; ajándékozta Perényi A.; egy darab szíjgyártómesteri oklevelet 1854-ből, ajándékozott Lendvai S. útján Studeny János.

c) Az éremtár 414 darabbal gyarapodott. Vétetett egy darab Traianus-féle Dacia legyőzésére vert ezüst emlékérem 7 koronáért és 403 darab középkori magyar ezüst-dénár a beregszói leletből 24 koronáért, a többi ujabkori ezüst- és réz-érmeket ajándékozták: dr. Singer Jakab, Lendvai Sándor; a Magyar Nemzeti Muzeum igazgatósága pedig a N. Muzeum alapításának 100. évfordulója emlékére vert bronz emléklapot.

d) A régiségtár gyarapodása 57 darab. Vétetett 8 darab temesvári leletű eseréppipa, egy elefántesontnyelű kés. Ajándékoztak: Széless Ferenc munkás 4 drb puszkagolyót a fehéregyházi esatatérről; Panek hadnagy 14 golyót (temesvári lelet); Berkeszi J. egy drb római feliratos téglát és 23 drb római padozatmintát; dr. Singer J. 2 drb temesvári leletű rézgyűrűt, Hunyady László tanár ugyancsak egy ilyen darabot és Jezovits Gyula egy drb eintányért 1791-ből.

e) Az iparművészeti osztály 4 darabbal gyarapodott. Vétetett egy szekrényóra, egy másik szekrényóra „Andreas Bleyer Ofen“ felirattal; a temesvári ipar- és kereskedelmi kamara pedig egy művészi kivitelű, elefántesontból készült sakkjátékot adományozott; egy temesvári úrnő pedig egy régi himzett zsebkendőt.

Az összes gyarapodás 487 drb. A választmány az adományozók mindenikének hálás köszönetet szavaz.

3. Változás a tagok sorában. Új tagokul megválasztatnak: Féry Pál dr., ügyvédjelölt Temesvárt, és Lovas Imre, állami főgymnasiunai tanár, Temesvárt.

4. Folyó ügyek: A Délmagyarországi Természettudományi Társulat átiratára a választmány elhatározta, hogy a mennyiben Bólyay János temesvári lakóháza megállapítható lesz, azt a megjelölendő történelmi nevezetességű helyek sorába felveszi. A költségvetési előirányzat a közgyűlésnek leendő előterjesztés céljából megállapított. Az 1902. évi pénzüri számadást vizsgáló-bizottság elnökévé: Kabdebó Gergely; tagjaivá pedig: Kovácsics Gyula és dr. Laky Mátyás

választattak. Az 1903. évi közgyűlés napjaul márczius hó 29-ike tüze-
tett ki.

5. Felolvasás. Böhm L. társulati tag meg nem jelenvén, helyette a társulati
főtitkár olvasta fel ily című értekezését: Tizenkét római hely Nyugat-Dáciában.
A választmány figyelemmel hallgatta meg a nagyérdekű felolvasást, érette a szerzőnek
köszönetet szavazott és elhatározta, hogy az Értesítő-ben közöltessék.

III. Tizennyolcadik évi (XVIII.) rendes közgyűlés 1903. március 29-én.

J e g y z ő k ö n y v,

mely felvétellett Temesvárott, a Délmagyarorsz. Tört. és Régész. Muzeum-Társulatnak saját
helyiségében, 1903. évi március hó 29-én megtartott XVIII. évi rendes közgyűléséről.

Jelenvoltak: Méltóságos Dr. Molnár Viktor. főispán úr, társulati
elnök, dr. Berkeszi István, társ. főtitkár, Cseh Lajos, titkár, Hilt Lajos,
pénztáros, dr. Niemessny Gyula, társ. ügyész, dr. Szentkláray Jenő,
apát-kanonok, és Patzner István, szentszéki ülnök, társ. tiszteleti tagok, dr. Gáli
József, főrendiházi tag, társ. alapító tag, Steiner Ferenc, orsz. képviselő,
Kovácsics Gyula, dr. Laky Mátyás, dr. Szamek György, dr. Löwy
Mór, Derera Izrael, Lendvai Sándor, vál. tagok; Dragoneszku
Dömjén, kir. tanácsos, pénzügyigazgató, Sulyok István, szentszéki ülnök,
dr. Tőkés, Lajos, Lendvai Miklós, dr. Privorszky Alajos, Troszt
József, Vargha György, Ardeleán György, Turehányi Tihamér,
Lovas Imre, Farkas János, Osztrovszky József stb., társ. tagok és
vendégek.

1. Méltóságos dr. Molnár Viktor, társulati elnök úr megnyitva a közgyűlést,
szívélyes szavakkal üdvözli a társulati tagokat és vendégeket és felhívja a társulati
főtitkárt, hogy a mai közgyűlés tárgysorozata 2. pontjának megfelelően a választmány
1902. évi működéséről a főtitkári jelentését tegye meg.

2. Dr. Berkeszi István, társulati főtitkár felolvassa jelentését, mely számot
ad a társulat beléletében az 1902. év folyamán nyilvánult szellemi működésről és a
muzeum számára ugyanazon idő alatt befolyt adományokról, vételekről, esérékről s a
választmány működéséről.

F ő t i t k á r i j e l e n t é s

a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Muzeum-Társulatnak XVIII.
évi rendes közgyűlésén 1903. évi március hó 29-én.

Méltóságos Elnök Úr!

Mélyen tisztelt társulati tagok és vendégek!

Az elmúlt 1902. évvel társulatunk fennállásának immár harmincadik
évet töltötte be.

Ez ünnepélyes alkalommal, midőn társulatunk újjáalakulása óta XVIII.
közgyűlését tartja, midőn hivatalos tisztem szerint az egész választmány
nevében van szerencsém társulatunk egy évi munkásságáról és az elért
eredményről beszámolni, a legnagyobb örömmel és megnyugvással jelenek
meg a mélyen tisztelt közgyűlés előtt, mert ezúttal is szép haladásról
tehetek jelentést.

Hogy társulatunk és muzeumunk — mint a nemzeti közművelődés egyik tényezője — az elmúlt évben is híven teljesítette feladatát, legjobban bizonyítja a társadalom érdeklődése, mely egy részt kisebb-nagyobb adományokban, a tagok számának gyarapodásában, a látogatók nagy számában és végre a muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének muzeumunkkal szemben gyakorolt segélynyújtása fokozatos emelkedésében nyilatkozik.

A látogatók között legelső helyen állott az ifjúság. Az elmúlt évben is több intézet tanuló ifjúsága látogatta meg muzeumunkat nem csak Temesvárról, de még távolabbi vidékről is, mint pl. a győri tanítónőképző-intézet növendékei. A tanuló ifjúság — ha csoportosan jött — mindenkor díjtalanul tekintette meg gyűjteményeinket. Látogatóink között voltak nemcsak több előkelő hazai, hanem több külföldi vendég is.

A muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége részéről meglátogatták intézetünket Radisics Jenő, min. tanácsos úr, orsz. felügyelő 1902. június 26-án, továbbá ugyancsak Radisics J. és Szalay Imre, min. tanácsos úr, a Nemz. Muz. igazgatója 1902. december 14-én, mindkét alkalommal alaposan megszemlélvén gyűjteményeinket.

Társulatunknak az 1902. év folyamán kifejtett működését a következőkben sorolhatom elő:

A rendes évi közgyűlésen kívül még hat rendes választmányi ülés volt, a melyeken első sorban a folyóügyeket intéztük el, de azok mellett legtöbbszörre egy-egy felolvasás is tartott. A választmányi üléseken felolvasott dolgozatok a következők:

1. „Ujabb délvidéki őskori rézleletek.“ — Milleker Bódogtól.
2. „Csatád helyrajzi története.“ Dr. Szentkláray Jenőtől.
3. „Tsierna, Trans-Tsierna és az orsovai újabb római leletek.“ — Milleker Bódogtól.
4. „A rovásírás mibenlétéről.“ — Perényi Adolftól.

Mindezek Délvidékünk múltjával, vagy pedig a magyar ősi kultúra legéletbevágóbb kérdéseinek megoldásával foglalkoztak. Hogy több értekezés nem olvastatott fel, ez nem jelenti azt, mintha szűkölködünk volna irodalmi dolgozatokban, hanem a választmány idejét a felmerült fontos ügyek tárgyalása vette igénybe.

Kiadványainkat ebben az évben is folytattuk, mint ilyen, megjelent a Baróti-féle Adattár VII. része, mely hazánk Délvidékének a XVIII. századra nézve maradandó becsű forrásmunkája lesz s úgy laikusok, mint történétírók, sőt a hivatalok is, napról-napra nagyobb erkölcsi haszonnal forgathatják. Jelenleg sajtó alatt van már az Adattár VIII. része is, és néhány nap múlva e nyolc ívre terjedő kettős füzet is szét fog küldetni. Folyóiratunkból is kiadtunk két füzetet, és hogy tartalmuk kellő irodalmi

szinvonalon állott, mutatja az az érdeklődés, mely különféle helyekről irántuk nyilvánult.

II. Muzeumi gyűjteményeink az elmúlt évben is részint adományozás, részint csere, vagy vétel folytán örvendetesen gyarapodtak. Legjobban feltüntetik ezt a következő számok:

1. A képtár gyarapodott	9 darabbal.
2. A könyvtár	172 „
3. Az oklevéltár és kisebb nyomtatványok tára	334 „
4. Az érem és bankó gyűjtemény	321 „
5. A régiségtár	277 „
6. Iparművészeti osztály	84 „
7. Néprajzi osztály	17 „

Vagyis az összes gyarapodás . . . 1214 darab.

Nem volt kisebb arányú e gyarapodás az 1903. év első két hónapjában sem, mert 1903. évi január és február hónapokban szintén 595 darabbal gyarapodtak gyűjteményeink.

E nagymérvű, nem csak számokban, de értékben is gazdag gyarapodásnak első rangú tényezői: a) a nagym. m. k. vallás- és közoktatásügyi miniszterium, mely hat darab képet 3510 korona értékben és 14 darab modern iparmű darabot 1475 kor. értékben helyezett muzeumunkban letétbe és több becses könyvet adományozott s azonfelül a muzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelősége útján az 1902. évre is régészeti tárgyak szerzésére 600, régibb iparművészeti osztályunk gyarapítására pedig külön 1500 koronát bocsátott rendelkezésünkre. Ez összegek legnagyobb része ugyan még meg van és csak ezután fogjuk a kívánt célra fordítani, míg az 1900. és 1901-re nyújtott 600—600 koronát az 1902. év folyamán költöttük el legnagyobb részben iparművészeti és néprajzi tárgyak szerzésére. b) A Magyar Nemzeti Muzeum igazgatósága; c) A Magyar Tud. Akadémia; d) Temesvár város közönsége; e) Temesvármegye közönsége, és végül f) magán adományozóknak lelkes serege, melynek soraiból bátor leszek többeket kiemelni, midőn muzeumunk egyes osztályainak gyarapodását fogom előadni. Nagyon igénybe vett jövedelmi forrásainkból is, az 1902. év folyamán összesen 180 kor. 88 fillért költöttünk gyűjteményeink, kiváltképen a könyv-, oklevél- és régiségtár gyarapítására.

Nagy hála arra vagyunk kötelezve a Muzeumok és Könyvtárak országos főfelügyelőségének, a főfelügyelőség minden tagjának, mert törekvéseinkben nem csak azzal támogattak, hogy számunkra a nagymélt. vall. és közokt. miniszteriumnál nagymérvű segílyt eszközöltek ki, de szakavatott tanácsaikkal mindenkor segílyünkre voltak.

Muzeumunk egyes tárainak a gyarapodása következő volt:

1. A könyvtár állománya szaporodott 82 kötettel és 90 füzettel, vagyis összesen 172 darabbal. A gyarapodás részint vétel, részint csere és ajándék útján történt. Vétel útján szereztetett 10, csere útján 60, ajándékozás útján 102 db.

Az adományozók között voltak a nagymélt. vall. és közokt. miniszterium 5, a M. Nemz. Múzeum 4, Temesvármegye közönsége 20, a M. Tud. Akadémia 2, a Múzeumok és Könyvtárak orsz. főfelügyelőisége 11, az orsz. statiszt. hivatal 1, Temesvár város 12, gróf Széchényi Béla 3, Desseffy Sándor megyés püspök, védnökünk ő nagyméltósága 13, Wosinszky Mór apát-plébános 2, dr. Dobrov Ede ügyvéd 9, Hertz Miksa bey, a kairói arab múzeum igazgatója 2, dr. Bleyer Izsó ügyvéd 2, és többen egy-egy kötettel.

2. Az okmánytár 334 darabbal gyarapodott, és pedig a) vétel útján szereztetett az 1848/49-ki szabadságharcunkra, kivált a délvidéki szerb lázadásra vonatkozó 83 darab kézirattal, mely 60 koronáért jutott birtokunkba

b) Adomány útján 250 darab került tulajdonunkba. Ezek között néhai Ötvös Józsefné szül. Klapka Julia úrnő hagyatékából leánya: Ötvös Mária úrnő ajándékozott 120 darabot; közöttük van Klapka György honvédtábornoknak, városunk szülöttének nővéréhez intézett 63 darab levele; a Klapka-családra vonatkozó 24 darab okirat és 33 darab egyéb kézirat vagy kisebb nyomtatvány, Csernovits Pál úr (Szmida Lajos tagtársunk útján) múzeumunknak adományozta nagynevű őseinek, néhai Csernovics Péter 1848-iki királybiztosnak királybiztosi működésére vonatkozó 24 darab oklevelét. Ezek között van Kossuth Lajos kormányzónak egy sajátkezűleg írt „Nyílt rendelete“ s Batthyány Lajos, Klauzál, Eötvös miniszterek leiratai. Igen becses dr. Singer Jakab tagtársunknak az 1848/49. évi szabadságharcunkra vonatkozó 38 darab apró nyomtatványból álló adománya, úgyszintén Somogyi János módosi lakosnak az 1848/49-ki szabadságharcunkból fennmaradt két eredeti oklevele. Egy-egy értékes, selyemre nyomtatott régi temesvári színlapokat adományoztak Török Sándor és Gojke István temesvári polgárok, egy 1848-iki magyar színlapot pedig Lendvai Sándor vál. tag, Tieserits János temes-kubini lakos, két db kir. szabadalom levelet, Vimmer József pedig a XVIII. századból származó 18 darab imádságos képet adományozott.

Mindezek után különösen kiemelendőnek és nagybecsűnek tartom Dragoneszku Dömjén, kir. tanácsos, temesvári kir. pénzügyigazgató úrnak ama szívességét, hogy kérelmünkre a temesvári pénzügyigazgatóság régi levéltárát a magy. kir. pénzügyminiszter úrtól társulatunk számára

megszerezte. Ez a levéltár idáig még a helybeli pénzügyigazgatóság hivatalos helyiségében van és még csak ezután fog átvétetni s valószínűleg egy pár ezer darabbal fogja gyarapítani oklevéltárunk állományát.

3. A képtár 9 darabbal gyarapodott. Ezek között hat értékes darabot a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr helyezett muzeumunkba letétbe, Temesvár szab. kir. város két képet szintén letétbe adott át, és pedig I. Ferencz királynak 1837-ben Temesvárt festett arcképét és ő Felső I. Ferencz József királynaknak 1891-ben Temesvárott tett legmagasabb látogatása alkalmából Wälder János temesvári festőnek ő felsége fogadtatásáról készített nagy arányú festménye mintáját; Ötvös Mária úrnő pedig teljesen muzeumunknak adományozta Klapka György egykorú, 1849-ből származó arcképét.

4. A régiségtár gyarapodása szintén kielégítő. Összesen 277 drb, a melyek szintén részint vétel, részint adományozás útján jutottak hozzánk.

a) Vétel útján 30 darab került gyűjteményeink sorába, összesen 83 koronáért. Ezek között legérdekesebb ama 24 darabból álló arany-, bronz-, vas- és agyagtárgy, melyek Tolna- és Fehérmegyékben találtak s 60 koronáért váltattak meg; a többi vásárolt tárgy legtöbbször temesvári lelettárgyak, melyeket a várbástyák lebontása alkalmával egyes munkások találtak. Nem nagy értékűek, nem is nagyon régiek, de reánk mégis becsesek.

b) Régiségtárunk számára adományoztak: Első sorban Temesvár szab. kir. város közönsége, mely egymaga 86 darabot helyezett muzeumunkban letétbe, és pedig 70 darab régebbi pecsétnyomót, két alabárdot, 1 puskát, egy kulcsot, egy mérleget, a lebontott várkapukról felvett 6 fényképet, egy emléktáblát és több városi tervrajzot; dr. Telbisz Károly, polgármester egy gyűrűt és egy alabárdot; dr. Vargies Imre két darab igen szép, régi török pisztolyt és öt drb törökkorszakbeli fegyvert; Kalitovics Lőrinc a károlyfalvi leletből 31 darab neolith-, bronz- és vaskori tárgyat; Zachay Gyula, mérnök a dinnyási őstelepről 17 darab kő-, bronz- és csonttárgyat; Kahly Frigyes egy kőbaltát, Miszkovits Ferenc, tanár 8 darab kő- és bronzkori tárgyat, Kleinfelder Henrik a károlyfalvi őstelepről öt darab kő- és bronztárgyat; dr. Bleyer Izsó, ügyvéd két darab mamutfogat és 8 gyűrűt; Kuttner István 3 drb régi sírmécesest; Barbócz Arthur egy rézkori csákányt; Protovin Géza egy kőnyílhegyet; Török Sándor egy őskori szarvasagancsot; a gyárvárosi status quo izraelita hitközség egy márvány emléktáblát; Kerschek testvérek egy régi vendéglő-címert, Aradi Viktor

egy középkori kardot, a temesvári Ipartestület egy darab zöld selyem éh zászlót; Gozsdú Elek, törvényszéki elnök egy darab pisztolyt; dr. Szentkláray Jenő az aracsai középkori templom romjairól felvett két darab fényképet; Querfeld Konrád, fehértemplomi városi tanácsos, egy az 1852. évi fehértemplomi királylátogatásra vonatkozó képet; dr. Singer Jakab egy régi pisztolyt, 2 gyűrűt és több kisebb temesvári régiséget. A temesvári Hunyady-várkastély alapozási munkálatai alkalmával talált közép- és törökkori tárgyak közül pedig Panek Ferdinánd, cs. és kir. hadszertári járulnok küldött be 19 darab sírkövet és pilótát. Végre Ötvös Mária úrnő ajándékozott Klapka Györgyre vonatkozó négy emléktárgyat.

5. Érem és bankó gyűjteményünk 321 darabbal gyarapodott részint vétel, részint letétbe helyezés, csere, de legfőképen adomány útján. E 321 darab új szerzemény között van: 7 darab arany, 43 darab ezüst, 58 darab bronz vagy réz, 1 darab vas, és 1 darab ólom érem, és 210 darab bankó.

Ezek közül vétel útján került hozzánk egy darab arany, (12 kor.). Letétbe helyeztetett 4 darab arany, 7 ezüst és 3 bronz emlékérem Temesvár sz. k. város közönsége által. Csere útján jutottunk a raffnai barbárkori ezüstletnek 6 darabjához. A többi darab ajándék útján jutott hozzánk, és pedig ajándékoztak: Bechnitz Sándor dr. egy középkori bizanci aranyat a varjasi leletből, Link Alfréd egy török aranyat, dr. Singer Jakab 19 darab többnyire temesvári leletű római, közép- és újkori érmet, Lendvai Sándor egy drb. barbár ezüst-érmet, egy darab aranyozott ezüst emlékérmét, 2 drb. bronz emlékérmét és 4 bankót, Kalitovics Lőrinc 13 drb. ezüst- és bronzérmét, Temesvár sz. k. város 200 darab bankót, Lenkei Lajos 17, Vajda Gy. tanuló 14, Kleinfelder Henrik 7, Király Lukács 6, Wittenberger Antal, kanonok 2, Protovin Géza 2, Kabdebó Gergely 3, Miskovits Ferenc 4, Grossmann, pincér 1 darab érmet, Bleyer Izsó dr. pedig egy darab ezüst emlékérmét.

6. Az iparművészeti osztály jelenleg áll 84 darabból s ez anyagot legnagyobb részét az 1902. év folyamán szereztük be leginkább abból az 1200 kor. államsegélyből, mely az 1900. és 1901. évről rendelkezésünkre állott. Az államsegélyből szereztük ugyanis a következő, Temesvárott vagy Délmagyarország egyéb helyein készült régibb és újabb műipartárgyakat: 15 darab agyagműipartárgyat, egy darab bronz szobrocskát, 5 drb. vas-gyertyatartót, 1 drb. bronzirozott vaslevélnyomatot, 2 drb. cisellált, kézimunkával készült tálalt, 10 darab aninai vasműöntvényt, 4 darab régibb női kézműipartárgyat, 3 darab-modern női kézműipari tárgyat. Mindezek az államsegélyből vásároltattak egy a választmány által erre a célra kiküldött bizottság

által 1000 korona 40 filléren. Ugyancsak az iparművészeti osztályban helyzetetett el a nagymélt. vall. és közokt. miniszter úrtól Radisics Jenő min. tanácsos úr javaslatára muzeumunknak 1902 június hó 6-án 34845, min. sz. a. kelt leiratával letétképen megküldött 14 darab modern műipari tárgy, melyeknek összértéke 1475 koronát képvisel.

A magán adományozók által muzeumunk emez osztálya számára juttatott dományok között a legbecsesebbek ama, 23 darabból álló, a XVIII. század végéről és a XIX. század különböző évtizedeiből származó, agyagcsuprok, kannák, tálak, csutorák, melyeket Erdélyben gyűjtött özv. Kozma Józsefné szül. Gesztessy Etelka úrnő; Marsovszky Árpád, lugosi postamester úr három darab régi hímzőmintát, Brettner Ernő egy régibb meissenai porcellán cukortartót, Klein Márton egy régi sarkantyút, Klein Dávid egy díszes vas ajtókilincset ajándékozott.

Szerény kezdeményezés mindaz, a mit az iparművészeti osztály megalakítása terén idáig felmutatni tudunk. Hogy vidékünk régibb műiparából úgy szólván semmi sem maradt fenn, azt megmagyarázta hazánk és kivált Délmagyarország és Temesvár szomorú sorsa a múlt századokban. Nálunk már az is régi számba megy, a mi a XVIII. századból maradt reánk. Nem versenyezhetünk mi a nyugati nemzetek hasonló, sőt nálunknál sokkal kisebb városainak az iparművészeti muzeumával sem. E szerencsés népeknél lépten-nyomon régi műiparcikkekre akad a gyűjtő s a mellett a Mecaenasok gazdag adományokkal folyton gyarapítják a muzeumokat, a muzeumok pedig márványtáblákon arany betűkkel hirdetik legnagyobb jóltevőik neveit. Sajnos, nálunk a Mecaenasok hiányoznak. Csak az állam és szegénysorsú polgártársaink azok, kik adományaikkal hozzájárulnak e fontos osztály létesítéséhez, a melynek célja egyrészt megismertetni régibb műiparunkat, annak lehetőleg minden ágazatában, másrészt a divatból kiment régi, de mindig szép és utánzandó mintákat nyújtani műiparosainknak.

Választmányunk megállapította ama főszempontokat, a melyeket az iparművészeti osztály gyarapításánál követni kíván. Első sorban a délmagyarországi műipar emlékeit gyűjtjük; másodsorban az olyan idegen műiparcikkeket, a melyek habár nem is itt készültek, de itten voltak vagy vannak közhasználatban és csak harmadsorban gyűjtjük az idegen műiparcikkeket. Az országos főfelügyelőség ez elveinket jóváhagyta és igyekezetünket azzal honorálta, hogy az 1902. évben az eddigi segélynél jóval többet, 1500 koronát eszközölt ki számunkra régibb műipartárgyak szerzésére, Radisics Jenő, min. tanácsos úr, az orsz. iparművészeti muzeum igazgatója pedig kijelentette, hogy bármikor kész Temesvárra jönni, hogy egy-egy fontosabb vásárlás alkalmával segélyünkre legyen.

7. A néprajzi osztály is keletkezőben van már. Nem kétlem, hogy ha kellő tér állana rendelkezésünkre, úgy a nagyfontosságú és tanul-

ságos osztály minden nagyobb nehézség nélkül megvalósítható lenne. Jelenleg csak a megszerzett tárgyak elraktározására szorítkozunk, de oly tárgyakat szerzünk, melyek a nem sokára megvalósítandó új muzeum-épületben a néprajzi osztály keretében felállítandó egyes délvidéki nemzetiségi szobákban annak idején jól felhasználhatók lesznek. Legújabbban a Délvidéki Kárpát Egyesület is kimondotta, hogy a délvidéki nemzetiségek sajtóságainak megismertetése végett néprajzi muzeumot szervez. Mi ezt örömmel üdvözölhetjük, mert e feladat inkább is tartozik egy oly egyesület teendőihez, mely Délmagyarország föld- és néprajzának ismertetését tűzte ki céljául, mint hozzánk. De reményeiket ők is az új muzeum épület létesítéséhez fűzik.

Idáig kivált szerb és román néprajzi tárgyakat vásároltunk; régibb és újabb házi iparcikkeket és ruházati darabokat, összesen 17-et, melynek 214 kor. 32 filléryi vételárából 200 koronát az 1901. évi államsegélyből vettük, 14 kor. 32 fillért, valamint az utánjárás költségeit a sajátunkból pótoltuk.

A gyűjtés fáradságos munkája itt is, úgy mint a női kézimunkák megszerzésénél Marsits Rozina úrnő érdeme, ki a választmány felkérésére ezentúl is szíves lesz a régibb női kézimunkákat gyűjteni, Perényi Adolf tagtársunk pedig szintén ilyen megbízás alapján az iparművészeti osztály számára herendi régibb porcellán műtárgyakat fog gyűjteni.

Mélyen tisztelt Közgyűlés! Feladatunknak egyik legnagyobbika a meglévő muzeumi tárgyak gondos megőrzése mellett a folytonos gyűjtés és éber őrködés a felett, hogy a területünkön talált régiségek el ne kallódjának, hanem muzeumunk számára megszereztesse; de egy-két ember e feladatra nem elegendő, kivált jelenleg, midőn arról kell gondoskodnunk, hogy a — véleményem szerint — rövid idő alatt megvalósuló új muzeumi palotában a vidékünk múltjára vonatkozó emlékek minél teljesebben legyenek összegyűjtve és kisebb-nagyobb csoportok szerint szakszerűen külön választva. Vajha minél több polgártársunk érdeklődnék muzeumunk jövője iránt és vállalná magára egy-egy kisebb szakcsoporthoz tartozó tárgyak gyűjtését, a mi azonban a legkevésbé sem zárja ki, hogy más szakcsoportokba tartozó tárgyakat is meg ne szerezzen, ha keze ügyébe kerül. A legnagyobb hálával kell megemlékeznem ama munkatársaimról a gyűjtés terén, kik a munkafelosztás elvét követve, szívesek voltak különösen egy-egy, sőt némelyek több szakcsoporthoz tartozó tárgyak gyűjtését is magokra vállalni. Így például Marsits Rozina úrnőn és Perényi Adolf tanáron kívül még Bleyer Izsó dr., tagtársunk elvállalta a római sáncok légvíválóbb részeinek a lefényképezését, úgy szintén a délmagyarországi vonatkozású emlékérmek, a viminaciumi érmek, a Délmagyarország területén találtatni szokott barbár

érmek és a római császároknak Dácia-ra vonatkozó érmeinek a gyűjtését,

Bellai József, városi közgyám a temesvári színészetre vonatkozó tárgyak gyűjtését.

Lendvai Sándor, vál. tagtársunk Délmagyarország régibb és jelenlegi hírlappjainak az összegyűjtését gondozza, ha nem is teljes egészökben, de hogy mindenikből legalább egy-egy szám legyen felmutatható.

Ugyancsak Lendvai Sándor és Szmid Lajos vállalkoztak a délvidéki honvédelemlekek gyűjtésére.

Mánásy Mihály, temesvári ipartestületi titkár, a temesvári egykori céhek jelvényeinek és egyéb emlékeinek a gyűjtését gondozza.

Kalitovics Lőrinc délvidéki ősrégiségeket, dr. Singer Jakab, főrabbi pedig kiválóan temesvári régiségek gyűjtésével foglalkozik.

Adja Isten, hogy e szakcsoportok lelkes gyűjtőinek száma emelkedjék minél nagyobbra, mert csak lelkes, hangyaszorgalmú munkával leszünk képesek megoldani ama feladatot, a melyet elérni akarunk, hogy a temesvári múzeum példányképe legyen egy elsőrangú vidéki múzeumnak.

Mielőtt jelentésemet folytatnám, engedje meg a mélyen tisztelt Közgyűlés indítványoznom, hogy mind az elősorolt dolgozatok szerzőinek, mind egyéb törekvéseinkben szíves támogatóinknak, mind pedig azoknak, kik gyűjteményeinket nagylelkű adományaikkal gyarapították, a választmányi ülési jegyzőkönyveinkben kifejezett köszöneten kívül jelen közgyűlésünk jegyzőkönyvében is legőszintébb hálánkat nyilvánítsuk, úgyszintén a temesvári hazafias sajtónak, mely törekvéseinkben mindenkor a legkészségesebben támogattott.

III. A társulati tagok sorában történt változások a következők:

Múlt évi rendes közgyűlésünk óta elhaltak dr. Schlauch Lőrinc, bíboros-püspök, társulatunknak alapító-tagja és dr. Parlaghy Márton, nyug. csász. és kir. főtörzsorvos, alapító és választmányitag. Dr. Schlauch Lőrinc, bíboros-püspöksége előtt mint esanádi kanonok élénk részt vett társulatunk megalakításában, nagyobb összeggel járulva anyagi megerősödéséhez. Dr. Parlaghy Márton pedig egyike volt legbúzóbb tagjainknak, ki mindaddig, míg csak magas életkora engedte, soha egyetlen gyűlésünkről el nem maradt, gyűjteményeinket gyarapította, szakavatott tanácsaival ügyeinken gyakran segített. Legyen áldás emlékeiken! Bár a választmány jegyzőkönyvében már kifejezte részvétét nagynevű két alapító-tagjának elhunytá felett, nem kétlem, hogy a mélyen t. Közgyűlés szintén meg fogja hajtani lobogónkat dr. Schlauch Lőrinc, bíboros-püspök

s dr. Parlaghy Márton emléke előtt és jegyzőkönyvében szintén kifejezést fog adni részvételének.

Társulatunk tagjairól a következőket jelenthetem:

A tagok száma 1901. végén 199 volt. Ezek közül az 1902. év folyamán kilépett 2, de új tagokul felvételtek: Dragoneszku Dömjén, kir. tanácsos, pénzügyigazgató, Gerdánovits Sándor, kir. ítélőtáblai bíró, dr. Schönvitzky Bertalan, áll. főgymn. igazgató, Farkas János, tanár, Lovas Imre, tanár és Féry Pál, ügyvédjelölt.

Ez idő szerint van társulatunknak 67 alapító, 9 tiszteleti és 128 rendes tagja; összesen 204, vagyis 5-tel több mint a múlt év végén.

IV. A választmány ez évi munkálkodásáról a következőket kell felemlítenem:

1. Társulatunk múlt évi közgyűlése helyeslélvén egy új muzeumi palota létesítése ügyében megindítandó mozgalmat, a teendők további vezetésével a választmányt bízta meg. Örömmel jelenthetem a m. tisztelt Közgyűlésnek, hogy e megbízás folytán a választmány előkészítette az új muzeumnak minél hamarabbi megvalósítását. 1902 december 14-ére egy előkészítő nagygyűlést hívtunk össze, melyre nemcsak Temesvár szab. kir. város és Temesvármegye törvényhatóságai, nemcsak a városunkban működő tudományos jellegű társulatok, hanem a Muzeumok és Könyvtárak orsz. főfelügyelősége is küldöttek képviselőket. Hogy muzeumunk ügye iránt mily nagy fogékonyság és jóakarát van az orsz. főfelügyelőségnél, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az orsz. főfelügyelő helyettes, mélt. Szalay Imre, min. tan. úr, a M. Nemz. Muzeum igazgatója és mélt. Radisics Jenő, min. tan. úr, az orsz. iparművészeti muzeum igazgatója jöttek el a gyűlésre, a mely alkalommal minden oldalról oly nyilatkozatok hangzottak el, a melyek már eddig is félsikert jelentenek. Ez előkészítő-gyűlés megalakította a muzeum-építési végrehajtó-bizottságot, s e bizottság folyó évi február 14 én tartotta alakuló-gyűlését és megállapította a teendők sorozatát, a melyek most vannak végrehajtás alatt s már eddig is oly eredmény mutatkozik, a mely remélhetővé teszi, hogy alig néhány év leforgása alatt készen lesz a nagyarányú temesvári muzeum-és könyvtár-épület.

2. Gyűjteményeinket a mai, mindenfelől elzárt muzeum épületünkben lehetőleg biztosítani akarván, a választmány egy bizottság által felbecsülte gyűjteményeinket s azt 1902 június 2-tól kezdve az Első Magyar Általános Biztosító-társaságnál 200.000 koronára biztosította, a melyért évente biztosítási díjként 100 koronát fizet társulatunk.

3. Előkészítette a választmány az 1903. év nyarán foganatosítandó régészeti ásátások ügyét, melyeknek tervezetét az orsz. főfelügyelőség már helybenhagyta. E szerint ásátások lesznek Dubovácon, Palánkán és T. Kubinban, a melynek vezetésére Milleker Bódog, tag-

társunkat nyertük meg, míg a torontálmegyei Borjas-on, miután ennek tulajdonosa D u n g y e r s z k y L á z á r, társulatunknak megengedte a kutatást, O r o s z E l e k fogja az ásatást vezetni. Ásatásokra 600 korona áll rendelkezésünkre.

4 Tudományos jellegű kirándulást két ízben tettünk. Egyszer a társulati főtitkár K á r o l y f a l v á r a rándult ki, hol igen szép kő- és bronzkori tárgyakat sikerült muzeumunk számára megszerezni. Másodízben dr. S z e n t k l á r a y J e n ő, tisz. tag vezetése alatt K a d e b ó G e r g e l y, társ. igazgató, a főtitkár és P e r é n y i A d o l f tagtárs rándultunk ki O m o r r a, hogy a Magy. Tud. Akadémia főtitkárának megbízásából a rovásírás ügyében hallgattuk ki T a r M i h á l y t és fiát s a valloomásokról felvett s az Akadémiának megküldött jegyzőkönyv mintegy kiinduló pontja lett a rovásírás ügyében országosan megindított kutatásoknak.

5. Történelmünk egyik legdicsebb alakja, az igazságos M á t y á s király emléke iránti kegyeletünk indított arra, hogy a nagy király szobrának leleplezése ünnepére 1902 október 12-re, társulatunk is elküldte képviselőjét Kolozsvárra C s e h L a j o s, társ. titkár személyében, s általa koszorút helyeztetett a nagy király szobrára. — Midőn a Magy. Nemz. Muzeum alapításának 100-dik évfordulóját ünnepelte 1902 november 27-én, a társulat képviseletében a főtitkár jelent meg, s egyúttal részt vett a muzeumok és könyvtárak orsz. bizottságának november 28-án tartott közgyűlésén is. — Ugyancsak képviseltette magát társulatunk a Csatádon lefolyt L e n a u ü n n e p é l y e n, valamint K á r o l y f a l v a temesmegyei község fennállásának 100-ik évfordulója ünnepén is.

6. Mzeumunk jövő évi szükségleteit mint minden évben, az 1902. év lezártával is közöltük az országos főfelügyelőséggel, mely erre felhívott. Régészeti tárgyak szerzésére és á s a t á s o k r a kértünk legalább is oly mérvű állami segílyt mint eddig; — kértük az orsz. főfelügyelőséget, hogy a M. Nemz. Muzeumban levő, délmagyarországi vonatkozású fölős példányokból muzeumunknak is juttasson; — ismételve kértük, hogy a nagyszentmiklósi világhírű aranyleletnek a galvano-plasticai másolatát számunkra készíttesse el; kértünk külön állami segílyt a néprajzi osztály gyarapítására; — kértük képtárunknak gyarapítását az állami művásárlásokból; és végre kértük az orsz. főfelügyelőséget, hogy történelmünk délmagyarországi vonatkozású nagy férfainak arcképeit, melyek a fővárosi müintézetek egyikében vagy másikában megvannak, társulatunk számára a vall. és közokt. miniszterium útján valamelyik fiatal fővárosi művészünk által lemásoltatni szíveskednék. Az állami segílyek 1903-ra idáig még nem osztattak ki s így kívánságainkra választ még nem kaptunk.

Mélyen tisztelt Közgyűlés! Végére jutottam jelentésemnek. Igyekeztem hű képet adni muzeumunk múlt évi gyarapodásáról és a választmány egy évi működéséről. Az igazgató-választmány a megnyugvás teljes érzésével

tekint a közgyűlés ítélete elé, mert emberileg megtettünk mindent, a mit társulatunk java megkívánt. Adja a Gondviselés, hogy a jövő még sokkalta nagyobb eredményeket hozzon.

Kérem a m. tisztelt Közgyűlést jelentésemnek elfogadására.

Temesvárott, 1903. március hó 29-én.

Dr. Berkeszi István,

társ. főtitkár és muzeumi ör.

A közgyűlés a főtitkár jelentését meglegedéssel tudomásul veszi és elhatározza, hogy az a társulati Értesítő-ben egész terjedelmében közöltessék. Továbbá a jelen-tésben foglalt indítványokat, hogy t. i. az egyes válaszmányi üléseken felolvasott dolgozatok szerzőinek, a muzeumi gyűjtemények megajándé-kozóinak, továbbá azoknak, kik az egyes szakcsoporthoz gyűjtését magokra vállalták a közgyűlési jegyzőkönyvben is köszönet mondassék s e köszönet átirat alakjában is közöltessék:

1. A nagymélt. m. kir. vallás- és közokt. miniszteriummal.
2. A muzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelőségével.
3. A M. Nemz. Muzeum igazgatóságával.
4. Temesvársz. kir. város közönségével.
5. Temesvármegye közönségével.

Úgy szintén mély részvétét fejezi ki a közgyűlés az 1902. év folytán elhunyt alapító tagjainak halála felett s dr. Schlauch Lőrinc, bíboros-püspök és Par-laghy Márton dr. emlékéért közgyűlési jegyzőkönyvében is megörökíteni elhatározza.

3. A tárgysorozat 3. pontjaként következett a felolvasás dr. Turhányi Tihamér, lugosi állami főgymnasiunai tanártól „A kornyai és mehádiai ütközetek az 1738-ki hadjáratban.“ Szerző maga olvasta dolgozatát.

A közgyűlés nagy érdeklődéssel hallgatta a bécsi csász. és kir. állami levéltár adatai alapján kidolgozott eme felolvasást s érte a szerzőnek és felolvasónak köszönetet mondott és elhatározta, hogy a dolgozat egész terjedelmében a társulati Értesítő-ben közöltessék.

4. Hilt Lajos, társ. pénztáros előterjeszti a társulat jelenlegi (márc. 29.) vagyoni állapotáról szóló jelentést, mely szerint a társulati vagyoni jelenlegi össz-értéke 75.741 kor. és 51 fillér; és pedig: kezeltetik a pénztárban kész pénz 580 kor. 27 fill., takarékpénztári könyvekben 74.658 kor. 04 fill., értékpapirokban 400 kor., ékszerekben 103 kor. 20 fill.

A közgyűlés a jelentést jóváhagyólag tudomásul veszi, miről Hilt Lajos, társ. pénztáros végzésileg értesítettni rendeltetik.

5. A tárgysorozat 5. pontja értelmében felvetett az 1902. évi pénztári számadások megvizsgálására kiküldött bizottság jelentése, melynek értelmében a kiküldött bizottság az 1902. évi pénztári számadásokat és a pénztár állapotát részletesen megvizsgálván, úgy a könyvvitelt mint a pénzkezelés alatt levő vagyoni állapotot kifogástalanul rendben találta.

A közgyűlés a bizottság jelentését tudomásul veszi; a bizottság tagjainak szíves fáradozásukért jegyzőkönyvileg mond köszönetet és határozatként kimondja, hogy Hilt Lajos, pénztárnoknak az 1902. évi pénztári kezelésre nézve a felmentvényt megadja; buzgó közreműködéséért pedig köszönetet szavaz, miről Hilt Lajos, társ. pénztárost jegyzőkönyvi kivonatban is értesítettni határozza.

6. A társulati főtitkár előterjeszti a válaszmánynak f. é. márc. 11-én 16. szám alatt hozott határozatát, melylyel a következő előirányzatot terjeszti a közgyűlés elé jóváhagyás végett:

I. Kiadások az 1903. évben.

1. Az Értésítő III. és IV. füzeté, illetőleg annak I. és II. füzeté helyett a Baróti-féle Adattár VIII. részének nyomdai költségei	800	korona
2. Nyomatványokra	100	"
3. Fűtés és világítás	100	"
4. Írószerekre	20	"
5. Kisebb kiadásokra	100	"
6. Szolga fizetése	600	"
7. Másodszolga jutalomdíja	40	"
8. A muzeumi gyűjtemények biztosítása	100	"
9. A főtitkár tiszteletdíja	800	"
10. A titkár tiszteletdíja	400	"
11. A pénztáros tiszteletdíja	200	"
12. Az Értésítő munkatársainak tiszteletdíja	360	"
13. Az Adattár szerkesztőjének tiszteletdíja	240	"
14. A szolga egyenruhája	70	"
vagyis az összes kiadás	3930	korona.

II. Bevétel az 1903. évben.

1. A törzsvagyon kamatai	2900	korona
2. A 128 rendes tag tags. díja	1280	"
3. A belépő-díjakból	150	"
vagyis az összes bevétel	4330	korona.
Melyből levonva a kiadást	9033	korona.
Marad többlet	400	korona.

A közgyűlés a költségvetést egész terjedelmében elfogadja s a 400 korona feleslegre nézve elhatározza, hogy az részben a gyűjtemények gyarapítására, részben előre nem látható költségek fedezésére fordíttassék.

7. A tárgysorozat 7. pontja értelmében az alapító tagok sorából választandó egy új választmányi tag választására kerülvén a sor, dr. Szentkláray Jenő, tiszt. tag lelkes szavakkal méltatja amaz érdemeket, a melyeket dr. Gáll József, főrendiházi tag, társulatunknak régi alapító tagja úgy az országos közügyek, mint társulatunk meg-alapítása körül szerzett, ajánlja megválasztás végett dr. Gáll József-et.

A közgyűlés lelkes éljenzéssel fogadja ez indítványt és dr. Gáll József főrendiházi tagot, társulatunk alapító tagját az igazgató-választmány tagjává megválasztja.

8. A tárgysorozat 8. pontja szerint az esetleges indítványok tárgyalására került volna a sor; főtitkár azonban előadja, hogy a szabályszerűen előírt határidő alatt semminemű indítvány nem érkezett be. — Tudomásul szolgál.

9. Dr. Niamessny Gyula, társ. ügyész jelenti, hogy semminemű érdemleges jelenteni valója nincs. — Tudomásul szolgál.

10. Elnök ő méltósága a jegyzőkönyv hitelesítésével dr. Laky Mátyás és Kovácsics Gyula vál. tagokat bízván meg, miután a megjelenteknek köszönetet mondott érdeklődésükért, az ülést $\frac{3}{4}$ 12 órakor berekesztette.

A közgyűlés lelkesen éljenzi az elnök ő méltóságát.

Kelt mint fent.

Dr. Molnár Viktor,
társ. elnök.

Jegyzette:
Dr. Berkeszi István,
társ. főtitkár.

Hitelesítők:

Dr. Laky Mátyás.

Kovácsics Gyula.

IV. Rendes választmányi gyűlés 1903. május 13-án.

1. Muzeumi gyűjtemények gyarapodása. a) Könyvtár. A gyarapodás 25 darab; és pedig vétel útján 2, csere útján 10, ajándék útján 13 darab.

b) Az okirat és apró nyomtatványok tára gyarapodott 2 darabbal; Dragoneszku Dömjén, kir. tan., pénzügyigazgató adott 2 darab, 1848/49. évi kis nyomtatványt.

c) Az éremtár gyarapodása igen dús. Vétel útján szereztetett meg Didieher Péter-től a tranaui (Temes.) 443 darab, részben I. és II. Zsigmond lengyel királyok, részben II. Ferdinánd és II. Mátyás magyar királyok ezüst dénaraiból álló lelet 20 kor.-ért. Ajándékoztak: Pongrác Imre, nyug. honvédőrnagy, orsovai lakos a környai leletből 135 darabot, I. Ferdinánd és Miksa királyok dénaraikat; Telbisz K. dr., polgármester két darab, az ő személyére szóló ezüst és bronz, párisi világiállítási érmet; dr. Singer J. 2 darab temesvári leletű, Constantinus császár-féle bronz érmet; Bleyer Izsó dr. egy darab, 1794-ből való lengyel bankót. Legértékesebb a Dragoneszku Döme, kir. tan. adománya: 5 drb francia assignata, 1 drb bécsi-városi bankó, 3 darab 1848/49-ki magyar bankó és 420 darab érem; ezek között van egy darab thasosi görög tetradrachma, Nagy Sándor-nak 2, II. Fülöp-nek 1, és egy barbár tetradrachma, 5 drb. újabkori bronz és ólom emlékérem, 13 darab XVI., XVII. és XVIII. századbeli tallér, 24 drb római császári ezüst dénár, I. Ferdinánd, Miksa és Rudolf magyar királyoknak 19 darab dénára, 2 drb bizanci csészealakú bronz érem, 37 drb római csász. közép és kis bronz érem, 1—1 drb. római és barbár uncia és obulus, 13 darab lengyel ezüst garas I. és III. Zsigmond és Báthori István királyok idejéből, I. Lipót-nak 23, III. Károly-nak 2, II. Józsefnek 1, Mária Teréziának 1 darab ezüst érme I. Ferenc, V. Ferdinánd és Ferenc Józsefnek 15 kisebb ezüst pénzei, különféle európai országoknak és városoknak a XVIII. és XIX. században vert 52 darab ezüst kis érme, osztrák és magyar rézpénzek Mária Terézia idejétől a legújabb korig 56 darab, különféle európai országoknak XVIII. és XIX. századbeli rézpénzei 124 darab; vegyes 24 darab. Az éremtár összes gyarapodása 1022 darab.

d) Az iparművészeti osztály is 12 értékes darabbal gyarapodott részint vétel, részint ajándék útján. Vétel útján szereztetett három darab, XVIII. századbeli szekrényóra. Ajándékoztak: Molnár L., aninai tanító egy aninai modern műntvényt (levélnyomató); Kunos Sámuel 7 darab óherendi porcellán tárgyat; Izrael Izidor 1 darab 1803-ban készült hímzést.

e) A régiségvár 50 darabbal gyarapodott szintén részint vétel, részint ajándék útján. Vétetett egy régi handsár és 2 darab XVIII. századbeli pisztoly; Hussein, temesvári pasa acélmetszetű arcképe; Temesvárnak 1716. évi látképe és 12 drb al-dunai kép. Ajándék útján kaptuk Károly Róbert király temesvári palotájának alapfalaiából négy darab quaderkövet, 5 darab vaspántot a tűzerkaszárnya építési vezetőségétől. Teichmann N., börtönfelügyelőtől 2 drb középkori magyar vasbaltát; Pongrác Imrétől egy temesvári leletű, XVI. századbeli kardpengét, egy ezüst és egy bronz fibulát, egy római kori bronz stylust; dr. Szalay Gézá-tól egy XVI—XVII. századbeli vas-sarkantyút; Böhm Lénárd-tól 3 darab fényképet egy krassó-szörénymegyei földvár-ról; Kern Péter-től egy darab német-szentpéteri leletű kis agyagböggrét; Dragoneszku D., kir. anácsos 2 drb., XVI—XVII.

századbeli réz, türkisekkel kirakott délszláv női hajtűt és 8 drb bronzkori agyagedényt. — Az összes gyarapodás márc. 11. óta 1111 darab.

A választmány az adományozóknak hálás köszönetét fejezte ki.

2. **Folyóügyek.** A választmánynak megvételre felajánlatott egy 39 darabból álló, bács-bodrogmezei vaskori lelet. A választmány a vételt elhatározza, ha az ajánló jóval olcsóbb áron hajlandó ide adni. Szintén megvételre ajánlatot egy, a Kr. u. 6. századból származó, békési aransírlelet 7 darabja (karperec, 3 gomb, csatt, övvég és egy Justiniánus arany). Ennek a megvétele is elhatározott, úgy szintén néhai Wälder János, temesvári festő hagyatékából két képnek a megvétele is, ha azok az ajánlott 500 kor. ár helyett 250 kor.-ét megkaphatók. Böhm Lénárd és Querfeld Konrád ama nemes ajánlata, hogy kések voltak ajánlkozni a Báziaástól Vereiorováiig terjedő útvonalon fekvő régészeti lelethelyeket és a megörökítésre méltó egyéb történelmi obiectumokat fényképpileg felvenni, ha csakis pusztá kiadásai fedeztetnek; a választmány ez úttal megköszönve szíves készségeket, fedezet hiánya miatt kénytelen volt máskorra halasztani.

3. **Felolvasás.** Böhm Lénárd helyett a társ. főtítkár olvasta fel a szerzőnek Egy kőkori telep Szokolovác mellett c. értekezését. A választmány figyelemmel hallgatta meg és elhatározta, hogy az Értesítő-be felvéteessék.

V. Rendes választmányi gyűlés 1903. június 30-án.

1. A muzeumi gyűjtemények gyarapodása: a) Könyvtár. Részint esere, részint ajándék folytán gyarapodott 14 darabbal. Ajándékoztak: Dessewffy S., csanádi püspök a Dessewffy-családnak Éble G. által megírt történetét; B. Biedermann R. Szigetvárnak Németh Béla, által megírt történetét; Temesvármegye 1, a M. Tud. Akadémia pedig két kötetet.

b) Az oklevéltár 63 darabbal gyarapodott ajándék útján: Albel Károly 38 darab, az 1848/49. évi szabadságharara vonatkozó okmányt, dr. Meskó Béla pedig János főhercegnek két levelét, egy céhlevelet, több régibb temesvári hirdetményt, egy drb 1843. évi temesvári színházi bérletjegyet, három török okmányt s több-kisebb nyomtatványt ajándékoztak.

c) Az éremtár vétel és ajándék folytán gyarapodott 6 darabbal. Vétel útján szereztetett egy darab, 1903-ban Nagy-Gályán talált Constantinus római csász. arany 12 koronáért és egy drb Traianus császárnak Temesvárt lelt ezüst dénárja. Dr. Molnár Viktor, főispán úr, elnökünk adományozott 3 darab, 1882. évbeli osztrák-magyar 1 frtos bankót, Jezovits Gyula dr., ügyvéd pedig friesachi ezüst pénzt.

d) A képtár is gyarapodott 2 darabbal, mert a május 13-iki választmányi ülés meghatalmazása folytán a társulati igazgató és főtítkár megvásároltak néhai Wälder János, temesvári festő hagyatékából a választmány által megjelölt két művet, és pedig 1. a művész saját arcképét és 2. a Csendélet-et, összesen 250 koronáért.

e) A régiségtár és iparművészeti osztály vétel és ajándék útján 124 darabbal gyarapodott; sikerült megszerezni 150 koronáért a bács-bodrogmezei vaskori leletnek 39 darabját és 120 koronáért a békési arany sírleletnek 7 darabját; vétel útján jutottunk egy 1685-ből való ón fedeles kőkorsóhoz, egy temesvári leletű ezüst gyűrűhöz és egy XVIII. századbeli szekrény-órához. Az ajándékok között első helyen áll a vallás- és közoktatásügyi miniszterium által muzeumunknál letétbe helyezett, nagy-szent-miklósi ú. n. Atilla-kines összes darbjainak galvanoplastikai másolata s ezeken kívül még két, XVI. századbeli magyar ötvösmunkának szintén galvanoplastikai másolata. Ajándékoztak: Várnay Ernő, ügyvédjelölt temesvári leletű tárgyakat 15 drbot,

Meskó Béla egy római kis agyagböggrét, egy sólymosi leletű kőpipát, Kún Vilmos egy zománcos, aranyos ezüst melltűt, Mattos J., tanító Vadászerdő községben talált vas-nyílhegyet és sarkantyútarajt, Temesvár szab. kir. város tanácsa a város közelében még meglevő római sáncokról felvett 10 darab fényképét, Querfeld Konrád, fehértemplomi vár. tan., az ottani temetőben nyúgvó Maderspach Ferenc szabadsághős tetemei fölé emelt emlékoszlopnak a fényképét, Kocsis J., tanító egy szarvasaganesből faragott puskaporttartót, egy 1848/49-iki tiszti kardbojtot, Bésán Mihály egy Lugoson talált evangéliumi szöveget tartalmazó fatáblának a szöveg másolatát; igen érdekes és becses dr. Szentkláray Jenő, apát-kanonok adománya: gróf Batthyány Lajos, első magyar miniszterelnöknek fogságában és kivégeztetése alkalmával használt rózsa-fűzére, melyet az ajándékozó kanonok úr gróf Vécesy Károly, honvédtábornok özvegyétől kapott ama kérelemmel, hogy azt őrizze meg, vagy juttassa olyan helyre, a hol e kegyeletteljes ereklyét hozzá méltóan tudják megőrizni.

A muzeum összes gyarapodása május 13. óta 209 darab. A választmány az összes adományozóknak hálás köszönetet mond.

2. Változás a tagok sorában: A társulat rendes tagjának megválasztott Miskovics János, nagykikindai néptanító.

3. Folyóügyek. A választmány elhatározza, hogy a nyáron két helyen rendeztessék az orsz. főfelügyelőség által már jóváhagyott terv szerint régészeti ásátás; az egyik Dubovácon Milleker Bódog vezetése alatt, a másik a torontálmegyei borjasi puszán, melynek vezetésével Orosz Endre bizatik meg s nekik az ásátások költségei utalványoztatnak. Az orsz. főfelügyelőségnek 269. sz. alatt kelt átiratára a választmány elhatározza, hogy az 1903. évi államsegély felhasználási tervét a következőkben terjeszti fel jóváhagyás végett: Az 500 korona régészeti államsegély felét régészeti tárgyak vételére, a másik felét régészeti ásátásokra kívánja fordítani. Az 500 korona néprajzi államsegélyre nézve a választmány ama véleményben van, hogy felkérendő a Délvidéki Kárpát-Egyesület: venné át ez összeget s a megvalósítandó temesvári muzeum számára szerezzen néprajzi tárgyakat, miután a néprajz művelését és ily tárgyak gyűjtését a nevezett egyesület feladatai közé sorolja. A július hó 4—18. napjain Budapesten, a N. Muzeumban rendezendő néprajzi és ősrégészeti tanfolyamra a választmány a társ. főtítkárt küldi fel s távolléte idejére a muzeum gondozására főtiszt. Patzner István, vál. és tiszteleti tagot kéri fel. Temesvár szab. kir. város tanácsának június 27-én 13.770. szám alatt kelt s választmányunkhoz intézett átiratára a választmány elhatározza, hogy a megvalósítandó városi nyilvános könyvtár céljaira a társulatunk birtokában levő törzskönyvtárt a tulajdonjog fenntartásával a városi tanácsnak átengedi, de a szakkönyvtár számára szükséges könyvek, úgyszintén a térképek is visszatartandók. Az átadással a títkárság bizatik meg, az átadásról és átvételről jegyzőkönyv s az átadott könyvekről jegyzék veendő fel. A könyvtár átadásáról a legközelebbi rendes közgyűlésnek jelentés teendő, mely végérvényesen határoz a könyvtár sorsáról.

4. Felolvasás. Cséh Lajos, társ. titkár felolvassa ily című értékezését: Az 1843/44. évi országgyűlés és Temesvármegye. A választmány örömmel hallgatta meg és elhatározta, hogy a társulati Értesítő-ben közzétéessék.

VI. Rendes választmányi ülés 1903. szeptember 26-án.

1. Társulati főtítkár kegyeletes szavakkal emlékezik meg dr. Pauler Gyula, miniszteri tanácsos, orsz. főlevéltárnok július 8-án történt haláláról; temetésén, mely

julius 10-én Budapesten volt, társulatunkat a főtitkár képviselte. Az elhúnyt nagyérdemű förténetíró emlékéit a választmány jegyzőkönyvileg megőrökíti.

2. Jelentés az 1903. évi régészeti ásátásokról. Főtitkár jelenti, hogy úgy a dubováci, mint a borjasi régészeti ásátások igen szép sikerrel jártak. A dubováci bronzkori urna temetőből előkerült 2 drb ú. n. korona, mely a legritkább leletek közé tartozik, 7 drb egyfülű díszített csésze, 10 darab egyszerű agyag-csésze, 6 darab agyagbögre, 3 kis agyagtál, 13 drb középnagyságú és 7 darab nagy agyagtál, 1 drb díszítményes agyagtál, 20 agyagurna, 2 bronz tű, 1 bronz-esatt, 1 bronz gyűrű, 1 orsógomb, 1 agyagfedő s 9 darab malaecson; összesen 86 darab s ezenkívül számos, krétabetétes edénytöredék. Az edények legnagyobb része töredékekben került ugyan ide, de tíz napi fáradságos munka, t. i. enyvezés által, sikerült azokat összeállítani s most már a Régiségtárban kiállítva vannak. Megtekintette augusztus 17-én dr. Worniszky Mór, orsz. felügyelő úr is a dubováci ásátás emez eredményeit s megelégedésének adta azok felett kifejezést.

Épen ilyen gazdag volt az ásátás a borjasi őstelepen is. Itt egy kezdetleges, neolithkori tanya leleteit gyűjtöttük össze oly nagy mennyiségben, a milyen gazdagon egyetlen lelethely sincs idáig muzeumunkban képviselve. Itt az ásátásokat a munkás drágaság miatt csak augusztus 2-án lehetett megkezdeni s 9 napon keresztül folyt az 12 munkással. Az ásátás 3 telepen történt. Eredménye: 33 darab csonttű, 35 darab csontár, részint szarvasagancsból, részint különféle madáresontokból alakítva, igen sok magkő (nudens), ezekről lepattingatott kőkések, nagymennyiségű kovaszilánk, roppant mennyiségben különféle állatesont, a melyekből az ősember konyhája rekonstruálható, továbbá 5 kővéső, 27 darab kőkalapács vagy balta, de mindenik csak kisebb-nagyobb töredékben, öt drb ép kis agyagbögre, igen számos töredék agyagedény, kivált igen durva kivitellű tálak, továbbá agyagkarikák, parittyagolyók, hálósúlynehezékek, őrlőkövek, esíszológövek, kőamulettek, tűzpadmaradványok. A borjasi bronzkori telepről pedig igen sok krétabetétes edény töredéke. Az ásátás eredménye 8 ládába zárva elraktároztatott, mert egyelőre nincs hely, a hova kitehetnők.

A két ásátás költségei az államsegélyből fedeztettek s a dubováci 286, a borjasi 393 koronába került. A választmány az ásátások buzgó vezeőinek: Milleker Bódog és Orosz Endre uraknak őszinte köszönetet mondott fáradozásukért.

3. A muzeumi gyűjtemények egyéb gyarapodása. a) A könyvtár 24 darabbal esere és ajándék útján. — b) A régiségvár és iparművészeti osztály vétel és ajándék folytán gyarapodott még a következő tárgyakkal: vételi útján szerzetett 9 darab herendi porcellán tárgy 140 koronáért, egy régi aranyozott ezüst karperec és egy zománcos arany gyűrű. Adományoztak: Kampler Albert, gazdatiszt egy borjasi leletű bronz karperecet és egy bronz fokost, Thuróczy Béla egy vadászerdei leletű, középkori vas-zabolát és sarkantyútarajt; Haupt Béla egy kereskedői cégjelvényt (Fehér kakas); Keppich A. a Karánszecs mellett levő ú. n. Ovidius-torony fényképét. — a) Az éremvár vétel útján gyarapodott 2 darabbal: Traian császárnak az Al-Dunán vert híd emlékére veretett nagy bronz emlékérmét megszereztek 7 koronáért, s az 1849 augusztus 9-iki temesvári esata emlékére vert Haynau-féle nagy bronz emlékérmét 3 koronáért.

A gyűjtemények gyarapítására június 30. óta szeptember 26-ig kiadatott 864 kor. 60 fill.

A választmány az adományozók mindenkének hálás köszönetet szavazott.

4. Jelentés a Pongrácz-féle régészeti gyűjtemény megvételéről. (Az egész gyűjtemény a választmány üléstermében közszemlére volt kitéve). Lendvai Sándor, választmányi tag felolvassa írásban is beadott következő jelentését:

Méltóságos Elnök Úr!

Tekintetes Igazgató-Választmány!

A néhai Pongrácz Imre-féle orsovai gyűjtemény megvétele tárgyában van szerencsém jelentésemet következőben megtenni:

A múlt év elején egyik hivatalos körutam alkalmával megismerkedtem Orsován néhai Pongrácz Imre, nyug. magy. kir. honvédőrnagy úrral, kinek régiség-gyűjteményére Halmay Károly ottani plébános úr figyelmeztetett, alkalmat kerestem annak mielőbbi megtekintésére.

Midőn ez év elején ott másodszor megfordultam, ismételve felkerestem Pongrácz őrnagy urat, hogy a gyűjteményében lévő 1 drb érdekes 48-as ereklyét Muzeumunk részére megszerezhessem. Ez alkalommal fel- említette az illető, hogy esetleg hajlandó lenne az egész gyűjteményét összeségében eladni, mert családja nem lévén, attól tart, hogy ezen tárgyak majd elkallódnak. Én megigértém, hogy erről alkalmilag Muzeum-Társulatunk Igazgatóságának említést teszek.

Hazaérkezve, rögtön felkerestem dr. Berkeszi főtitkárunkat, a fentiekről neki említést téve, arra kértem, hogy a húsvéti vakációk alatt vegyen magának időt ezen gyűjteménynek tüzetesebb megtekintésére és esetleg folytasson eszmeeserét a gyűjteménynek részünkre való megszerezhetése tárgyában.

Dr. Berkeszi főtitkárunk a tavaszkor csakugyan megtekintette ezen gyűjteményt és úgy emlékszem azon jelentéssel érkezett vissza, hogy ezen gyűjteménynek részünkre való megszerezhetéséről szó sem lehet, mert a tulajdonos azt túlmagasra értékeli, — mintegy 30.000 koronára tartja az árát.

Múlt hó elején azonban arról értesültem, hogy néh. Pongrácz Imre Orsován hirtelen elhunyt és tudva azt, hogy az elhalt testvérei az örök- lendő gyűjteményt mindenáron értékesíteni fogják, a főtitkár urat ez ügyben felkeresve, azt ajánlottam, hogy most ez alkalmat használjuk fel és lehetőleg igyekezzünk e gyűjteményt megszerezni. Vele együtt tehát Kabdebo Gergely, igazgató Elnök urat meglátogattuk, hogy e tárgyban a — méltóságos Elnök úr távollétében — sürgős véleményét kikérhessük és abban történt megállapodás, hogy előbb én utazzam oda, illetőleg előlegesen — távirati úton — az ottani plébánostól aziránt szerezzem be az információt, hogy a gyűjtemény tényleg eladó-e most, esetleg ott vannak-e az örökösök? hogy igenlő esetben rögtön odautazhassam az előzetes tárgyalások felvétele céljából.

Sürgönyi tudakozódásomra Halmay Károly ottani plébános az ide-

mellékelt távirat szerint azt válaszolta, hogy: személyes azonnali megjelenés kívánatos, gyűjtemény eladásra kerül és örökösök csak 1—2 napig maradnak még ott.

Ennélfogva a már fentjelzett megállapodás értelmében azonnal Orsovára utaztam, a szóban forgó régiséggyűjteményt még egyszer behatóan megvizsgáltam és az elhunyt Pongrác Imre, őrnagy úrnak ottlévő egyik örökösével, Pongrác Jenővel az előleges tárgyalást megindítottam, melynek alapján jónak láttam dr. Berkeszi, főtitkár urat telefon útján oda kéretni, ki is még aznap az esti vonattal a muzeum szolgálóval oda érkezett.

A főtitkár úrnak tehát feladatává vált a gyűjteményt szakszerűen tanulmányozni, részletesen átvizsgálni, hogy annak nyomán értéke megállapítható legyen, illetőleg az örökössel megkezdendő tárgyalások alapjául szolgálhassanak.

Pongrác Jenő, az elhunyt őrnagynak egyik testvére, úgy a maga, mint a másik örökös, Pongrác Pálnak nevében is első ízben 20.000 koronát kért a gyűjteményért, azonban sikerült a vételárat 11.000 koronára leszállíttatni és miután a főtitkár úr ezen igen érdekes és rendkívüli értékes gyűjtemény megszerzését Muzeumunk részére kívánatosnak tartotta, magam részéről is örömmel hozzájárultam, hogy azt megszerezhessük és ennek folytán az egész Pongrác-féle gyűjteményt teljes felszerelvényével együtt Pongrác Jenő örököstől 11.000 koronáért a Muzeumunk részére megszereztem.

A midőn tehát tisztelettel kérem, hogy ezen jelentésem alapján intézkedéseimet helybenhagyólag tudomásul venni méltóztassék, van szerencsém megemlíteni, hogy a vételár fejében 1000 koronát Pongrác Jenő kezeihez azonnal sajátomból kifizettem; szíveskedjék tehát intézkedni, hogy a vételár hátraléka fejében fizetendő:

5000 korona f. évi október elsejéig, és

5000 korona f. évi december 31-éig

kiegyenlíttessék.

Végül elismerem, hogy a vételár előlege fejében sajátomból kifizetett 1000 koronát a Muzeum pénztárából már visszakaptam.

Kiváló nagyrabecsülésem kifejezése mellett maradtam

alázatos szolgálója:

Temesvárott, 1903. évi szeptember hó 4-én

Lendvai Sándor,

ig. választm. tag.

A választmány e jelentés meghallgatása és hosszabb eszmecsere után akkép határozott, hogy a vétel jóváhagyását fogja a rendkívüli közgyűlésnek ajánlani, mely e végett október 4-re d. e. 11 órára hivatott össze. Fáradságos közreműködésükért a választmány dr. Berkeszi L., főtitkárnak és Lendvai Sándor, vál. tagnak hálás köszönetet mondott. A vételár törlesztésére nézve a vál. kimondja, hogy a mennyiben a közgyűlés a vételt jóváhagyja, az a társulat törzsvagyonyából a meghatározott időben

Elfizettségük, pótlása végett pedig a muzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelősége útján segély kérendő.

5. A főtitkár jelentti, hogy az 1903. évi államsegélynek néprajzi tárgyak gyűjtésére nyújtott 500 kor. részét, az orsz. főfelügyelőség jóváhagyásával az elnökség átutalta a Délvidéki Kárpát Egyesületnek, mely ilyenmű tárgyak gyűjtésére hivatva van.

6. Változás a tagok sorában. Új rendes tagnak felvétellett Brettner Ernő.

VII. Rendkívüli közgyűlés 1903. október 4-én.

J e g y z ő k ö n y v,

mely felvétellett a Délmagyarorsz. Történ. és Régészeti Muzeum-Társulatnak 1903. évi október hó 4-én délelőtt 11 órakor saját helyiségében megtartott rendkívüli közgyűléséről.

Jelen voltak: Kabdebő Gergely, társulati igazgató mint elnök; dr. Berkeszi István, társ. főtitkár, Cseh Lajos, társ. titkár, Hilt Lajos, társ. pénztáros, dr. Szentkláray Jenő, apátkanonok, tiszteleti tag; Steiner Ferenc és dr. Fülöp Béla, orsz. képviselők, dr. Laky Mátyás, realisk. igazgató, Kovácsics Gyula, árvaszéki elnök, dr. Vargics Imre, Patzner István, szentszéki ülnök, tiszt. tag, dr. Sulyok István, Dragoneszku Dömjén, kir. tanácsos, pénzügyigazgató, Farkas János és Lovas Imre, tanárok, Aredeleár György, ügyvéd, — mindannyian társulati választmányi vagy rendes tagok.

Tárgy: A Pongrác-féle régészeti gyűjtemény vételárának megszavazása.

1. Elnöklő társ. igazgató előadja, hogy méltóságos dr. Molnár Viktor, főispán úr, társulatunk elnöke, betegsége miatt akadályozva lévén a megjelenésben, őt bízta helyettesítésével. Üdvözlö a társulat megjelent tagjait, s előadja, hogy f. évi augusztus hó folyamán egy magán régészeti gyűjteményt szereztünk meg 11.000 koronáért, mely a választmánynak f. é. szeptember 26-án tartott ülésén lett bemutatva s a választmány a beható szemle után úgy határozott, hogy a vétel jóváhagyását fogja az e végett összehívandó rendkívüli közgyűlésnek ajánlani. Különb. felhívja a társulati főtitkárt, hogy az ügy bővebb ismertetése végett előterjesztését megtegyje.

Dr. Berkeszi István, társ. főtitkár a következőket adja elő:

Néhai Pongrác Imre, nyugalm. m. kir. honvédőrnagy, nyolc év óta lakott Orsován. Ott tartózkodásának idejét a környék régészeti leleteinek összegyűjtésére fordította s erre fáradságot és költséget nem kímélt. A régészeti leletek megszerzésére fordított kész kiadásai — mint azt tőle magától sokszor sokan hallották — 13.600 kor. volt, de ez összegbe nincs beleértve ama régészeti tárgyak értéke, a melyek részint családi örökségképen, részint barátainak, jóakaróinak ajándékként jutottak gyűjteményébe, úgy, hogy ő maga — bár igaz, hogy túlságosan túlbecsülve — 30.000 korona értékűnek mondotta azt, s ennyiórt lett volna hajlandó f. évi április havában, midőn őt meglátogattam, egy hazai muzeumnak átengedni. Miután e nagy összeg nem állott arányban sem a gyűjtemény értékével, sem társulatunk anyagi erejével, kísérletet sem tettünk többé, hogy azt magától a gyűjtőtől megszerezzük.

Időközben Pongrác Imre Orsován aug. 5-én váratlanul meghalt. Ekkor újólag felmerült az eszme, hogy most talán a gyűjteményt jutányos áron szerezhetnők meg az örökösöktől. Lendvai Sándor, vál. tag aug. 13-án felkereste társulati igazgatónkat — elnök ő méltósága akkor távollévén — s előadta, hogy jó volna lépéseket tenni a megszerzésére. Felhívták tanácskozásra a társ. főtitkárt is, ki a gyűjteményt már f. é. április hóban megsejmelte s értékéről nagyjában már előzetesen véleményét mondhatott. Abban történt megállapodás, hogy sürgönyileg kérdés intéztessék az orsovai plébános úrhoz vajjon az örökösök Orsován vannak-e, és hajlandók volnának-e a gyűjteményt eladni.

Társulati igazgatónk pedig — mivel az idő rövidsége miatt sem választmányi, annál kevésbé rendkívüli társ. közgyűlést tartani nem lehetett, felhatalmazta Lendvai Sándor, vál. tagot és a társ. főtítkárt, hogy a gyűjteményt újonnan megsejmeljék és ha azt muzeumunk céljaira megfelelőnek, üdvösnek tartják és jutányos áron megszerezhetik, szerezze meg, de a tulajdonos által április hóban kívánt 30.000 kor.-nak, mindenesetre nagyon mélyen alant álló árt ajánljának az örökösöknek.

Lendvai S., vál. tag erre aug. 14-én Orsovára utazott s az örökösöknek előadta, hogy társulatunk hajlandó volna megvenni az egész gyűjteményt, de csakis abban az esetben, ha érte a 30.000 kor.-nál sokkal kisebb árt jelölnének meg már az alkudozás alapjául is. Miután az örökösök kijelentették, hogy hajlandók az árból engedni, Lendvai S. telefon útján aug. 15-én Orsovára hívta a társ. főtítkárt is.

Lendvai S. és a társ. főtítkárt aug. 16-án egész nap a gyűjtemény megsejmelésével voltak elfoglalva. Mindent átnéztek, a mint azt ily rövid idő alatt lehetett, mert az örökösök kijelentették, hogy csak egy-két napig maradnak még Orsován s ha a vétel nem létesül, a gyűjteményt becsomagolják és elszállítják.

Az örökösök 20.000 kor. árt jelöltek meg a gyűjteményért. A szemle után Lendvai és a társ. főtítkárt ezt az árt is túlmagasanak ítélték s hoszas alkudozás után s ama feltétel mellett, hogy a lakásban levő, de még addig a gyűjteményhez nem sorozott tárgyakat is oda számítsanak három darab szekrényvel együtt, — végre tizenegyezer korona vételárban egyeztek meg, a melyből 1000 kor. rögtön lefizetendő, a fennmaradó 10.000 kor. pedig két részletben: okt. 1-én és 1904 január 1-én 5000—5000 kor. a hagyatéki bíróság által elismert törvényes örökösök nyugtájára.

A gyűjtemény áll 6338 darabból s ez négy csoportra oszlik: a) a régészeti tárgyak száma 2702; b) az érméké 3361; c) a könyveké 272; d) a szekrényeké 3.

A gyűjtemény legbecsesebb része a régészeti tárgyakra esik, melyben a paleolith kortól kezdve az újabb időkig minden kor képviselve van. Kíválóan becses részei a bronz, a La Ténei, s a római tárgyak, valamint a népvándorláskori leletek; mindezek gazdag tű, fibula, karperec, fülbevaló, gemma, kereszt, szobor, fegyver, sarkantyú, edény, stb. gyűjteményben vannak feltüntetve s leletheik is a gyűjtő feljegyzéseiből megállapíthatók.

A kik e gyűjtemény megszerzésében eljárak, tudatában vannak, hogy a vétel — bár az első ízben kívánt 30.000 kor. árt 11.000-re sikerült is leszállítani — nagyon olcsónak nem mondható. E vidéken túlbecsülik a régészeti leleteket s még egyszerű emberek is külföldre adják el s ha idejében nem törekszünk, valószínűleg ez a gyűjtemény is külföldre került volna. Szemök előtt tartották ama körülményt, hogy muzeumunk idáig — annak néhai nagyérdemű megalapítóján és legnagyobb jóltevőjén: idősb. O r m ó s Z s i g m o n d - o n kívül a magánosok között Mecaenással nem bír, s csakis szegényebb polgártársaink esetleges kisebb adományai útján gyarapodik, a mely gyarapodási mód mindennek inkább mondható csak tervszerűnek nem, míg a Pongrác-féle gyűjtemény összeszedése tervszerűen, meghatározott szempontok tekintetbevételével történt s a mi előttünk a legfőbb, vidékünk régiségeit tartalmazza, a mely eddigi gyűjteményeinket nem csak kiegészíteni van hivatva, hanem annak úgyszólván gyöngye lesz.

A Pongrác-féle gyűjtemény megszerzése felett oly rövid idő alatt kellett döntenünk, hogy annak jóváhagyása végett sem a választmányt, annál kevésbé a közgyűlést össze nem hívhattuk, sem pedig a muzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelőségét nem tudósíthattuk. Vagy magunkra kellett vállalnunk a felelősséget a megszerzésért, vagy pedig viselnünk kellett volna amaz esetleges szemrehányást, hogy ily kiváló alkalmat örökre elszalasztottunk.

A szept. 26-án tartott választmányi ülésen a teljes gyűjtemény be lett mutatva; a választmányi tagok megsejmeltek, Lendvai S., vál. tag megtevéen akkor jelentését,

annak alapján a választmány elhatározta, hogy a vételt jóváhagyólag fogja a m. tisztelet közgyűlés elé terjeszteni. Ezzel az ügy a m. t. Közgyűlés böles belátására van bízva.

Steiner Ferenc és dr. Fülöp Béla orsz. képviselők az eljárókkal szemben érzett minden tiszteletök mellett is szükségesnek tartották volna, hogy a gyűjtemény a muzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelősége által kiküldendő szakértők által is megbeszéltetett volna, mielőtt az alkú az örökösökkel megköttetett.

Kabdebó Gergely, társ. igazgató kijelenti, hogy a felelősség teljes tudatában voltak, a kik e gyűjtemény megvételében eljárak. Az idő rövidsége miatt sem vál., sem közgyűlést nem lehetett tartani, de még az orsz. főfelügyelőséghez sem fordulni szakértő kiküldése végett. Ha a közgyűlés a vételt nem hagyja jóvá, akkor a gyűjteményt azok, a kik annak megvételében eljárak, el fogják adni. Azért gondolja meg a közgyűlés, hogy kívánja-e a gyűjteményt a társulat muzeuma számára megtartani tizenegyezer koronáért, vagy nem?

Steiner Ferenc, Fülöp Béla, Kovácsics Gyula, Cseh L. és dr. Laky Mátyás felszólalása után a közgyűlés egyhangúlag a következőket határozta el:

A közgyűlés a Pongrác-féle régészeti gyűjteménynek tizenegyezer koronán való megvételét jóváhagyja s a vételár törlesztésére nézve felhatalmazza a társul. elnökséget, hogy a vételári szerződésben foglalt feltételeknek megfelelően azt a társulat törzsvagyonából két részletben kiutalványozhassa.

Egyúttal utasítja a választmányt, hogy a muzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelőségétől kérjen segílyt és azzal a társulat törzsvagyonát pótolja, úgy szintén a megvásárolt gyűjtemény olyan részleteinek eladásából befolyó jövedelmekkel is, a melyek a Pongrác-féle gyűjteménynek nem tartoznak szigorúan vett régészeti és iparművészeti részéhez.

2. Elnök, miután a jegyzőkönyv hitelesítésére Steiner Ferenc, orsz. képviselő és dr. Laky Mátyás, vál. tagokat kérte fel, a közgyűlés tagjainak köszönetet mondva megjelenséskért, az ülést berekesztette.

K. m. f.

Kabdebó Gergely,
társ. igazgató.

Jegyezte:
Cseh Lajos,
társ. titkár.

Hitelesítők:

Steiner Ferenc.

Dr. Laky Mátyás.

VIII. Rendes választmányi gyűlés 1903. december 19-én.

1. Kegyeletes megemlékezések. A társulati főtitkár kegyeletes beszédben emlékezik meg mindenk előtt II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának és Deák Ferenc születésének az 1903. év folyamán országsgzerte megtartott jubileumi ünnepeiről, melyeket városunk közönsége és a tanuló ifjúság is áhitattal ünnepelt meg. — Hasonlóan kegyeletes szavakban emlékezik meg és jelenti a társulat egyik alapító- és választmányi tagjának: Králitz Béla, nyug. min. tanácsosnak október 12-én történt elhúnytat. A választmány Králitz B. elhúnyta felett érzett fájdalemának jegyzőkönyvileg is kifejezést ad s az elhúnyt özvegyéhez részvétíratot intéz.

2. A társulat gyűjteményeinek gyarapodása szept. 26. óta. a) A könyvtár részben csere, részben ajándék folytán gyarapodott 39 darabbal. Ajándékoztak: az orsz. főfelügyelőség 4, a N. Muzeum 1, a Tud. Akadémia 1, Hermann Antal 3, Lendvai Sándor 3, dr. Bleyer Izó 1 darabot. A 39 darab közül 25 a szakkönyvtárba tétetett.

b) Az oklevéltár gyarapodása 3 darab. Adományoztak: Bogma István, nyug. városi tanácsos néhai édes atyjának Bogma István-nak 1848/49.

évi naplóját s egy ügyvédi oklevelet 1815-ből; Lendvai Sándor egy udvari kamarai leiratot 1810-ből a temesvári harmincadhoz.

c) A képtár számára Székely László, műépítész ajándékozott egy XVIII. századbeli olasz acélmetszetű, selyemre nyomtatott Krisztus-képet.

d) A Régiségtár és iparművészeti osztály részint vétel, részint ajándék útján gyarapodott. Vétetett: 1 drb francia, XVIII. századbeli arany zsebóra, 1 drb arany pecsétnyomó gyűrű, 2 drb zománcos arany fülbevaló, 2 drb régi, metszett üvegserleg, összesen 106 korona 88 filléren; továbbá vétetett 7 drb fibula, 2 drb középkori bronz fülbevaló, 1 drb bronz kules, 2 bronz karika, 1 vasnyílhegy, 7 drb bronz gyűrű, összesen 10 koronáért. — Ajándékozta: Dragoneszeu Döme, kir. tan. adubováci lelettől: 3 drb agyagedényt, 18 bronz gombostűt, 4 drb összehajlított bronz tűt, 14 fibulát, 1 bronz spiralist, 3 bronz kapesot, 3 ép, 9 drb töredékes bronz gyűrűt, 11 bronz karikát, 3 drb bronz árat, 1 drb bronz kést, 1 bronz buzogányfejet, 1 ép, 2 töredék bronz karperecet, 10 drb gombot, 7 drb részben bronz, részben vasnyílhegyet, 2 vashorgot, 1 bronz övvéget; továbbá bronz lemezeket, orsógombokat, gyöngyszemeket, 1 vaskést, több vassarkantyútarajt, vasvésőt, összesen 135 darabot; özvegy Penza Istvánné egy bunkósbotot, mely 1848 előtt a Damjanits Jánosé volt és egy magyar lovassági kardot 1849-ből; Győrössi Juliska egy, a XVIII. század elejéről való magyar, sárga selyem női zekét; Bogma J. egy temesvármegyei pénztári pecsétnyomót 1789-ből; Barakovits Kálmán 2 drb régi kályhabetétet, Förster Lajos 2 darab római kori agyagesövet Oravicáról, Setele Emil egy régi nemesi pecsétnyomót. Ez osztály összes gyarapodása 172 darab.

e) Az éremtár csakis adományok útján gyarapodott összesen 132 darabbal. Adományozta: Dragoneszeu Döme, kir. tanácsos, egy drb dyreahiumi ezüst drachmát, 33 drb római kori bronz kis érmet, 1 csésze alakú byzanci bronz érmet, 60 darab XIV—XVI. századbeli magyar dénárt, 2 drb XVII. századbeli magyar ezüstérmet, 9 török érmet, 6 drb Brankovits György-féle kis ezüst, szerb dénárt, melyeket mind Dubovácón találtak. Bagi Zoltán adott egy Radetky-féle nagy bronz emlékérmét; Bleyer Izsó dr. egy bronz barbárérmet; Schaffer K. 3 drb Constantinus-féle kis bronz érmet, Stanesa Gyula 1 magyar ezüst 10 krrost 1842-ből.

A választmány az adakozók mindenikének hálás köszönetét fejezte ki.

3. Folyóügyek. Az erdélyi muzeum-egyesülettel a kölcsönös csereviszony elfogadtatik. A Pongráé-féle gyűjteményben levő 272 drb könyv a városi nyilvános könyvtárnak adandó át a tulajdonjog fenntartásával. — A választmány elhatározza, hogy miután a muzeum épületében több tudományos jellegű társulat tartja üléseit, a városi tanács megkérendő, hogy a társulatunk által fizetett világítási díjakat ezentúl ne szedje. A választmány meghatározza, hogy az 1904. évre mily célra kíván államsegélyt igénybe venni, és pedig: régészeti ásatásokra, régészeti és iparművészeti tárgyak készpénzen vételére, a vidékünkre vonatkozó érmeik, kivált emlékérmek összegyűjtésére, a szakkönyvtár kiegészítésére, vidékünk nevezetesebb helyeinek fényképfelvételekben való megörökítésére. Az

ásatások helye meghatározott. Kabdebó G. társ. igazgató jelenti, hogy Radisics Jenő, min. tan., orsz. felügyelő december 11-én meglátogatta muzeumunkat, megszemlélte legújabb szerzeményeit, kivált a Pongrác-féle gyűjteményt és ő előtte ama meggyőződésének adott kifejezést, hogy ha nem is vettük olesón e gyűjteményt, de a társulat is meg lehet elégedve, hogy 11.000 koronáért muzeumunk birtokába került.

4. Változások a tagok sorában. Rendes tagoknak felvétettek: Szaboleska Mihály, ev. ref. lelkész; dr. Turchányi Tihamér, lugosi áll. főgymn. tanár; Dénes Károly, segédtanfelügyelő; Mészáros Jenő, tanító-képzőintézeti tanár; Laskó Ernő, városi levéltári segéd.

5. Felolvasás. Milleker Bódog meg nem jelenvén, helyette a társ. főtítkárn olvasta fel ily című tanulmányát: Délmagyarország bronzkori fémléletei. A választmány figyelemmel hallgatta meg a nagyérdekű tanulmányt, érette a szerzőnek köszönetet mondott és elhatározta, hogy a munka az Értesítőben kinyomassék.

A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum- Társulat az 1903. év végén.

I. A társulat igazgatása.

V e d n ö k : Cserneki és tarkeői Desseffy Sándor, csanádi püspök, val. belső titkos tanácsos, Temesvárott.

a) Elnökség és tisztviselők.

E l n ö k : *Parnói Molnár Viktor dr.*, Temesvármegye és Temesvár szab. kir. város főispánja, a Lipóttrend lovagja, Temesvárott.
I g a z g a t ó : *Kabdebo Gergely*, Temesvármegye alispánja, Temesvárott.
F ő t i t k á r : *Dr. Berkeszi István*, állami főreálisk. tanár, Temesvárott.
T i t k á r : *Cseh Lajos*, főgymn. tanár, Temesvárott.
Ü g y é s z : *Dr. Niamessnyi Gyula*, ügyvéd, megyei tb. főügyész, Temesvárott.
P é n z t á r n o k : *Hilt Lajos*, pénzügyi számvizsgáló, Temesvárott.

b) Igazgató választmány.

a) Alapító tagokból.

- Állami főreáliskola, Temesvárott.
Derera Izrael, nagykereskedő, Temesvárott.
Féger Ferenc, nagybirtokos, Mercyfalván.
Gáll József, főrendiházi tag, Lukarecen.
5 Dr. Hollósy Gyula, nagybirtokos, Gertenyesen.
Jeszenszky Béla, ügyvéd, Temesvárott.
Németh József, felsz. püspök, csanádi nagyprépost, Temesvárott.
Dr. Niamessny Gyula, l. Tisztviselők.
Róm. kath. főgymnasium, Temesvárott.
10 Temesvármegye közönsége.
Gr. Zselinszky Róbert, l. Alapító tagok.

b) Rendes tagokból.

- Dr. Breuer Ármín, megyei főorvos, Temesvárott.
Deschán Achill, tiszt. tag., Temesvárott.
Dr. Engels János, kanonok, Temesvárott.
Hemmen Ferenc, prépost-kanonok, pápai praelatus, Temesvárott.
5 Kabdebo Gergely, l. Elnökség.
Kovácsics Gyula, megyei árvaszéki elnök, Temesvárott.
Lendvai Sándor, az „Első magy. ált. biztosító-társaság“ vezértitkára, az aradi Kölcsény-egyesület alelnöke, Temesvárott.

- Dr. Löwy Mór, főrabbi, Temesvárott.
 Dr. Meskó Béla, városi tanácsos és árvaszéki ülnök, Temesvárott.
 10 Nagy György, kir. tanácsos, Temesvárott.
 Patzner István, szentsz. ülnök, tiszt. tag, Temesvárott.
 Dr. Telbisz Károly, kir. tanácsos, polgármester, a III. oszt. vaskoronarend lovagja, Temesvárott.
 Steiner Ferenc, orsz. képviselő, Temesvárott.

II. A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum-Társulat tagjai.

a) Alapító tagok.

- Néhai Babusnik Ágoston, nagykereskedő, takarékpénztári igazgató, városi képviselő, a Ferencz-József-rend lovagja és az aranykoronás érdemkereszt tulajdonosa, Temesvárott. † 1895.
 Baich Milán, nagybirtokos, Szatumikon, Krassó-Szörényvármegyében.
 Néhai Báró Baich Milos, nagybirtokos, országgyűlési képviselő, a vaskorona-rend középkeresztese, Varadián, Temesvármegyében. † 1897.
 Bay Ilona, nagybirtokos, Csarodán.
 5 Erdősi Bayersdorf Adolf és Biach czége, Bécsben, Kolowrát-kör 9. szám.
 Néhai lovag Bersuder Lajos, nagykereskedő és városi képviselő, Temesvárott. † 1895.
 Brankovics György, karlócai érsek, szerb metropolita és patriarcha, Karlócán.
 Gróf Bissingen Ernő, cs. és kir. kamarás, nagybirtokos és országgyűlési képviselő, Szkulyán, Temesvármegyében.
 Néhai Bonnáz Sándor, csanádi püspök, v. b. t. tanácsos, a vaskorona-rend I. oszt. lovagja. † 1899.
 10 Néhai Dr. Coda Sándor, temesvármegyei főorvos, † 1875. december hó 27-én.
 Gróf Csekonits Endre, v. b. t. t., a magyar vörös-kereszt-egyesület elnöke, nagybirtokos Zsombolyán, Torontálmegyében.
 Néhai Gróf Csekonits János, nagybirtokos, v. b. t. tanácsos, † 1880. augusztus 2-án.
 Derera Izrael, nagykereskedő és gyáros, Temesvárott.
 Cserneki és tarkeői Desseffy Sándor, csanádi püspök, v. b. t. tanácsos, a társulat védnöke.
 15 Dettai Takarékpénztár, Dettán.
 Néhai Dobrán János, birtokos, † 1873. december 26-án.
 Néhai buzási Eisenstädter Ignác, nagykereskedő, ipar- és kereskedelmi kamarai elnök, városi képviselő, Temesvárott, † 1893.
 Fehértemplom rendezett tanácsú város közönsége.
 Féger Ferenc, nagybirtokos, Mercyfálván, Temesvármegyében.
 20 A r. kath. főgymnasium, Temesvárott.
 Az állami főreáliskola, Temesvárott.
 Néhai Frankl Vilmos, nagybirtokos, † 1891.
 Néhai Fröhlich Gusztáv, birtokos és országgyűlési képviselő, † 1891.
 Gál József, nagybirtokos, főrendiházi tag, volt kúriai bíró, Lukarecen, Temesvármegyében.
 25 Néhai Gorove István, volt m. kir. közlekedésügyi miniszter, v. b. t. tanácsos, a Lipót-rend nagykeresztese. † 1881. május 31.
 Gorove János, nagybirtokos, Budapesten, Lipót-utca 16. sz.
 Gorove Konstancia, nagybirtokos, Budapesten, Lipót-utca 16. sz.
 Gorove László, orsz. képviselő, Budapest.
 Néhai miskolci Gotthilf Ede, kereskedő és városi képviselő, † 1889.
 30 Néhai Görgey Gyula, nagybirtokos, Német-Remetén, Temesvármegyében, † 1900.
 Néhai Dr. Haynald Lajos, bíboros-érsek, v. b. t. tanácsos stb., † 1891.
 Néhai Heinrich Nándor, nagybirtokos, † 1889.
 Dr. Hollósy Gyula, nagybirtokos, Gertenyesen.
 Néhai Horváth Boldizsár, v. b. t. tanácsos, volt m. kir. igazságügyminiszter.
 35 Néhai Jäger Péter, nagybirtokos, Dettán, Temesvármegyében, † 1894.
 Jeszenszky Béla, ügyvéd, nagybirtokos, Temesvárott.
 Néhai gróf Karácsonyi Guidó, nagybirtokos, v. b. t. tanácsos, 1895.
 Néhai Králik János, borkereskedő és városi képviselő, † 1884.
 Néhai Kráilitz Béla, nyug. miniszteri tanácsos, a Lipótrend vitéze, † 1903.
 40 Néhai Korbonics János, tb. esperes, nyug. főgymn. tanár, † 1888.

- Néhai Kümmer Henrik János, nagyváradai I. sz. apátkanonok, kir. tanácsos, a vas-koronarend vitéze, † 1890.
- Néhai Lazarovics Bazil, kir. tanácsos, nagybirtokos és volt főispán.
Lazarovics Sándor, nagybirtokos, Nagy-Szredistyén, Temesvármegyében.
- Néhai Massjung József, birtokos.
- 45 Néhai Mihalovics József, bíboros-érsek, v. b. t. tanácsos, a Lipótrend nagykeresztese, stb., † 1891.
- Németh József, csanádi nagyprépost, felszentelt püspök és püspöki helyettes, Temesvárott.
- Dr. Niamessny Gyula, I. Tisztviselő.
- Néhai **Id. Ormós Zsigmond**, a Társulat alapítója és legbőkezebb megajándékozója, † 1894. november 17-én.
- Pancsova törvényhatósági joggal felruházott város.
- 50 Néhai Dr. Parlaghy Márton, nyug. cs. és kir. főtörzsorvos, Temesvárott, † 1902. jul. 14.
- Néhai Sebestyén Géza, nagybirtokos, † 1889.
- Néhai báró Sina Simonné, szül. Gyika Ifigénia, néhai báró Sina Simon, v. b. t. tanácsos özvegye, † 1884-ben.
- Néhai Scharmann Sámuel, váltóüzleti tulajdonos, † 1877.
- Néhai Dr. Schlauch Lőrinc, bíbornok, v. b. t. tanácsos, nagyváradai megyés püspök, a Szt.-László-Társulat védnöke, Nagyváradon, † 1902. jul. 10.
- 55 Néhai Schleiffelder János, birtokos és városi képviselő, Temesvárott, † 1895.
- Schwimmer Simon, nagykereskedő, Székesfehérvárott.
- A Temesi Takarékpénztár, Temesvárott.
- A Temesvári Első Takarékpénztár.
- Temesvármegye közönsége.
- 60 Temesvár szab. kir. város közönsége.
- Timáry Béla, nagybirtokos, Dettán, Temesvármegyében.
- Dr. Vargics Imre, nagybirtokos, Szinerszeg, Temesvármegyében.
- Vinga rendezett tanácsú város közönsége.
- Néhai Weisz Sándor, nagykereskedő, † 1881.
- 65 Weltkugel Gyula, birtokos.
- Néhai Maglódi Wodianer Béla, † 1876.
- Gróf Zselinszky Róbert, nagybirtokos, Temes-Ujfalu.

b) Tiszteletbeli tagok.

- Deschán Achill, a III. oszt. vaskoronarend lovagja, Temesvárott.
- Fiorelli József, az olasz kir. muzeumok országos felügyelője, Rómában.
- Dr. Fraknoi Vilmos, arbei vál. püspök, szegzárdi apát, nagyváradai kanonok, a muzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelője, a M. Tud. Akad. r. t. és alelnöke, Budapesten.
- Hampel József, egyetemi tanár, a M. N. M. régiségtárának igazgatója, Budapesten.
- 5 Patzner István, I. választmány.
- Radisics Jenő, miniszt. tanácsos, az Orsz. Iparműv. Múzeum igazgatója, Budapesten.
- Szalay Imre, miniszt. tan., a M. Nemz. Múzeum igazgatója, a Szent István rend lovagja, Budapesten.
- Dr. Szentkláray Jenő, apát, csanádi kanonok, a M. Tud. Akadémia lev. tagja, Temesvárott.
- Dr. Wosinszky Mór, apát-plébános, a M. Tud. Akadémia lev. tagja, Szegzárdon.

a) Évdíjas tagok.¹⁾

a) Magyarországi.

Temesvár.

*Ardeleán György, nyug. városi alügyész.
Állami főgymnasium.
Állami felsőbb leányiskola.

¹⁾ A *-gal jelölt rendes tagok a társulatnak megalapításától fogva tagjai, a kikre nézve I. az 1895. évi közgyűlés 13. számú határozatát.

- Bellai József, városi közgyám.
- 5 Bergmann Ágost, főreáliskolai tanár.
Dr. Berkeszi István, l. tisztikar.
Berky Gusztáv, kir. főreáliskolai tanár.
Dr. Bider Vilmos, kórházi tb. főorvos.
Dr. Bleyer Izsó, ügyvéd.
- 10 Dr. Breuer Ármin, l. választmány.
Brettner Ernő.
Cseh Lajos, l. tisztikar.
Cseresnyés Jenő, kir. főmérnök.
Dr. Csurgay Soma, ügyvéd.
- 15 Délvidéki Casinó.
Dénes Károly, segédtanfelügyelő.
Dragoneszku Döme, kir. tanácsos, pénzügyigazgató.
*Dr. Engels János, l. választmány.
Farkas János, áll főreális. tanár.
- 20 Ferch Mátyás, theologiai tanár.
Dr. Féry Pál, ügyvédjelölt.
Fodor Ödön, nyug. kir. járásbíró.
Dr. Fülöp Béla, ügyvéd, orsz. képviselő.
Gellér Béla, főmérnök.
- 25 Gerdánovits Sándor, ítéletáblai bíró.
Glasz János, nyug. megyei főlevéltárnok.
Gráf János, ipariskolai tanár.
Hilt Lajos, l. tisztikar.
Hemmen Ferenc, l. választmány.
- 30 Herczeg Árpád, áll. főgymn. tanár.
Kabdébo Gergely, l. tisztikar.
*Kovácsics Gyula, l. választmány.
Krausz Adolf, mérnök.
Laskó Ernő, városi levéltári segéd.
- 35 Lévai Sándor, az Első Magyar Általános Biztosítótársulat főügynöksége titkára.
Lendvai Miklós, tb. főjegyző, megyei aljegyző.
Lendvai Sándor, l. választmány.
Lovas Imre, áll. főgymn. tanár.
Dr. Löwy Mór, l. választmány.
- 40 Magony József, főgymnasiumi tanár.
Malenicza János, lovag.
Marx Lajos, megyei árvaszéki ülnök.
Dr. Meskó Béla, l. választmány.
Mészáros Jenő, áll. tanítóképezdei tanár.
- 45 Nagy György, l. választmány.
Nagy László, szab. kir. temesvár-városi nyug. tanácsos.
Neuhaus Ernő, magán-vállalkozó.
Dr. Niamešny Mihály, megyei alügyész, tb. főügyész.
*Odor Samu, nyug. megyei főszámvevő.
- 50 *Dr. Petrus József, temesvármegyei t. főügyész.
Prepeliczay Ödön, főszolgabíró.
Protovin Géza, ipar- és keresk. kamarai s. titkár.
*Dr. Reiner Géza, ügyvéd.
Rotariu Pál, ügyvéd.
- 55 Sailer Antal, háztulajdonos.
Dr. Schönvitzky Bertalan, áll. főgymn. igazgató.
Dr. Singer Jakab, főrabbi.
*Stéiner Ferenc, l. választmány.
Sternthal Salamon, birtokos.
- 60 Dr. Spéth Károly, csanádi prépost-kanonok.
Stimm Adolf, főispáni titkár.
Stüppel FABIÁN, szab. kir. temesvár-városi nyug. közgyám.
Sulyok István, papneveldei lelkiigazgató, theol. tanár.
Szabolcska Mihály, ev. ref. lelkész.
- 65 Dr. Szigeti Henrik, törvényszéki orvos.
Dr. Szőke József, áll. főgymn. tanár.

- Belvárosi „Társas-kör“.
Dr. Telbisz Imre, kir. közjegyző.
Dr. T e l b i s z Károly, l. választmány.
70 Tőkés István, megyei aljegyző.
Tóth Béla, könyvkereskedő.
Tóth Ferenc, városi levéltárnok.
Trailla György, g. kath. lelkész.
*Várnay Ernő, ügyvéd.
75 Vimmer Imre, megyei tisztviselő.
Vimmer József, megyei tisztviselő.
Wickl Gyula, gazdasági vándortanár.

Borsodmegye.

Br. Radvánszky Béla, koronaőr, val. b. t. tan., S.-Kaza.

Csongrádvármegye.

*Pálffy Ferenc, kir. tanácsos, polgármester, Szeged.
Varga Ferenc, apát-plébános, Szeged.
*Dr. Despinitz Péter, kir. táblai bíró, Szeged.

Hevesmegye.

Boldizsár Román, dohánygyári igazgató, Eger.

Hunyadmegye.

Téglás Gábor, állami főrealiskolai igazgató, c. főigazgató, Déva.

Krassó-Szörényvármegye.

- Bach Ferenc, birtokos, Zsidóvár.
Bésán Mihály, kir. közjegyző, Lugos.
Boros János, gör. kath. kanonok, Lugos.
Mihalik Sándor, polgárisk. igazgató, Orsova.
5 Dr. Turchányi Tihamér, áll. főgymn. tanár, Budapest.

Pest-Pilis-Solt-Kis-Kúnvármegye.

Huszár József, posta-távírdatiszt, Budapest.
Perényi Adolf, I. ker. áll. főgymn. tanár, Budapest.

Pozsonyvármegye.

*Dr. Ortway Tivadar, jogakadémiai tanár, Pozsony.

Temesvármegye.

- Böhm Lénárt, Fehértemplom.
Eisenkolb Aurél, Lippa.
Fehértemplomi állami főgymn. önképzőköre.
Gálfy István, jegyző, Liget.
5 Gerda Aurél, nyug. jegyző, Kiszető.
*Gózszy Mátyás, c. kanonok, plebános, Gyarmatha.
Hellner Armand, ügyvéd, Buziás.
Kalitovics Lőrinc, gyáros, Károlyfalván.
Dr. Kiss Lajos, ügyvéd, Vinga.
10 Kocsis István, áll. isk. néptanító, Varjas.
Lazarevics Fedor, nagybirtokos, Nagy-Szredistye.
Milleker Bódog, elemi néptanító, a „Verseci Városi Múzeum“ öre, Versec.
Novakovics Emil, ügyvéd, Versec.
Pongrácz Miklós, főszolgabíró, Vinga.

- 15 Raác Kálmán, jegyző, Német-Bencsek.
*Raác Pál, nyug. jegyző, Saágh.
Dr. Schäffer Ernő, orvos, Kiszető
Schäffer József, városi főjegyző, Vinga.
Török Zsigmond, jegyző, Iktár.
- 20 *Véber Ágoston, plébános, Szakálháza.
Versei áll. főrealiskola.
Versei Városi Múzeum.

Tolnavármegyében.

Brummel Gyula, áll. állatorvos, Paks.

Torontálvármegye.

- *Babits József, a Csekonits-uradalom jogigazgatója, Zombolya.
Dr. Demkó Pál, ügyvéd, Nagy-Becskerek.
Farkass Gusztáv, esperes-plébános, Német-Csanád.
Dr. Jezovič Gyula, ügyvéd, Módos.
- 5 *Kassics Károly, c. kanonok, plébános, Bogáros.
Kayser Lajos, plébános, Török-Becse.
Miku Emil, gör. kel. lelkész, Kécsa.
Miskovits János, tanító, N.-Kikinda.
Reinlein József, plébános, Sándorháza.
- 10 Kisléghi Nagy Gyula, urad. intéző, Nagy-Komlós.
Vozáry János, kir. törvényszéki elnök, Pancsova.

Trencsénmegye.

Galiszter Antal, m. kir. pénzügyőri biztos, Trencsén.

Turócmege.

Berecz Gyula, kir. tanfelügyelő, Turóc-Szt.-Márton.

Veszépmvármegyében.

Dr. Baróti Lajos, B.-Almádi.
Friedreich Endre, kath. főgymnasiumi tanár, Veszprém.

b) K ü l f ö l d .

Oroszország.

Syrku Polychronius, egyetemi tanár, Szent-Pétervár.

b) Statisztikai kimutatás a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum-Társulat tagjairól 1903. végén.

a) Alapító	67
b) Tiszteletbeli tag	9
c) Évdijas tagok.	
a) Magyarországon.	
Temesvár szab. kir. város területén	77
Borsodmegyében	1
Csongrádmegyében	3
Hevesmegyében	1
Hunyadmegyében	1

Krassó-Szörénymegyében	5
Pest-Pilis-Solt-Kis-Kúnmegyében	1
Pozsonymegyében	1
Temesmegyében	22
Tolnamegyében	1
Torontálmegyében	11
Trencsénmegyében	1
Turóczi megyében	1
Veszprémmegyében	2

b) *Külföldön.*

Oroszországban	1
Összesen	206

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

A

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI ÉRTESSÍTŐ

1904-İK ÉVI FOLYAMÁRA.

A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Muzeumtársulat alapító s évdíjas tagjai az „Értesítő“-t tagilletményül kapják. A társulat tagja lehet minden történetkedvelő honfi vagy honleány, 400 kor. alapítvánnyal egyszer-mindenkorra, vagy 10 kor. évi tagdíj-illetéssel, ha belépési szándékukat kijelentik a társulati elnöknél, vagy a főtítkárnál; a tagkötelezettség 3 évre terjed; de továbbra is fenmarad, ha a kilépési szándék kellő időben (három hónappal a 3. év lejártá előtt és pedig írásban) be nem jelentetik. Az „Értesítő“-t nem tagok is megszerezhetik évi 8 kor. lefizetése mellett.

Kelt Temesvárott, 1903. december 31-én.

Dr. Berkeszi István,
főtítkár.

Az „Értesítő“-be szánt mindennemű közlemények, reklamációk, továbbá a Történelmi és Régészeti Társulat részére felajánlott adományok s a társulatot érdeklő megke- resések Dr. Berkeszi István, főtítkárhoz (Temesvár, muzeum) intézendők. Kéz- iratokat vissza nem adunk.

A Történelmi és Régészeti Muzeumtársulat temesvári s vidéki tagjait tisztelettel fölkérjük, hogy időközben esetleg változó lakasukat a főtítkári hivatalban (Temesvárott), a füzetek pontos kihordása és szétküldése tekintetéből, bejelenteni sziveskedjenek, különben a régi lakhelyekre megküldött s kézhez nem vett füzeteket nem fogjuk pótolni.

A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Muzeumtársulat főtítkári hivatalánál megrendelhetők:

1. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1835. I. új évfolyam. II. III. IV. füzet.
2. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1886. II. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
3. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1887. III. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
4. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1888. IV. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
5. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1889. V. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
6. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1890. VI. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
7. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1891. VII. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
8. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1892. VIII. új évfolyam. I. II. III. IV. füzet.
9. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1893. IX. új évfolyam. I. II. füzet.
10. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1894. X. új évfolyam. I. II. füzet.
11. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1895. XI. évfolyam. I. II. füzet.
12. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1896. XII. új évfolyam. I. II. füzet.
13. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1897. XIII. új évfolyam. I. II. füzet.
14. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1898. XIV. új évfolyam. I. II. füzet.
15. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1899. XV. új évfolyam. I. II. füzet.
16. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1900. XVI. új évfolyam. I. II. füzet.
17. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1901. XVII. új évfolyam. III. és IV. füzet.
18. Történelmi és Régészeti „Értesítő“ 1902. XVIII. új évfolyam. III. és IV. füzet.

Az „Értesítő“ megjelen évnegyedenként.

Külön kapható:) Adattár Délmagyarország XVIII. századi történetéhez. A tár- sulat megbízásából szerkeszti dr. Baróti Lajos. I. rész. Udvari leiratok. (717— 754.) — 27 lap. Ára 2 kor. — II. rész. Admin. körözyenyek (718— 753.) és csanádi kerületi tisztartóság (7 8— 753.) 29—296 lap. Ára 2 kor. — III. rész. Becskerekai, pancsovai és temesvári kerületi tisztartóságok. (7 7— 753.) 297—443 lap. Ára 2 kor. — IV. rész. Csákovai és verseczi ker. tisztartóságok. (7 7— 753.) Továbbá részletre tárgy- és névmutató az I. kötethez. Ára 2 kor. — V. rész. Újpalánkai, lippai, lugosi és facseti kerületi tisztartóságok. (7 8— 753.) — 7 lap. Ára 2 kor. — Megjelentek az 893. 894. 895. 896. és 899. évi „Értesítő“ III. és VI. füzete helyett.

Az 897. és 898. évi „Értesítő“ III. és IV. füzete helyett pedig megjelent: Dél- magyarország régiségleletei a honfoglalás előtti időkből. Összeállította: Milleker Bódog. I. rész. Óskori leletek. (— 98 lap. 300 ábrával.) — II. rész. Római, római korszaki barbár és népvándorláskori leletek. (—205 lap. 70 ábrával és egy lelethely- térképpel.) Ára 4 kor.